

MB
143.491

Heti
Klasszikusok

OSZ
Országos Széchenyi Könyvtár

Képes Krónika

Heti Klasszikusok

A MAGYAR HÍRLAP
ÉS A MAECENAS KIADÓ KÖZÖS SOROZATA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Képes Krónika

A MAGYAROK RÉGI
ÉS LEGÚJABB TETTEIRŐL,
EREDETÜKRŐL ÉS NÖVEKEDÉSÜKRŐL,
DIADALAIKRŐL
ÉS BÁTORSÁGUKRŐL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYAR HÍRLAP
MÉCNKS

Sorozatszerkesztő: TARJÁN TAMÁS

Fordította: GERÉB LÁSZLÓ

MB 143.491

33.615

1993

Országos Széchényi Könyvtár

Hungarian edition

© by Magyar Hírlap _ Maecenas Kiadó, 1993

Hungarian translation

© by Geréb László jogutódai, 1993

Az Úr ezerháromszázötvennyolcadik évében, ugyanazon Urunk mennybemenetele nyolcadában, kedden kezdtem el ezt a krónikát a magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról; egybeszedegtettem azt többféle régi krónikákból, kiírtam onnan, ami igaz, és mindenképpen megcáfoltam, ami hamisság. Az Úr nevében, ámen.

KEZDŐDIK AZ ELŐBESZÉD A MAGYAROK KRÓNIKÁJÁHOZ

„Általam uralkodnak a királyok – mondja az Úristen bölcs Salamon Példabeszédeinek nyolcadik fejezetében. – Dicsőséges az Isten az ő szentjeiben”, csodálatos fönségében; az ő elmondhatatlan bölcsességének mélysége, korlátok közé nem zárva, határok közé nem foglalva, igaz ítélettel mind az égi, mind a földi dolgokat elrendezi.¹ Ámbár minden ő szolgáit fölmagasztalja és nagy tisztességgel ékesíti, a mennyei boldogság birtokosává teszi őket, mégis méltó tettekért méltóképpen jutalmaz, azokat ékesíti fel hatalmasabban, azoknak ad méltóságot és hivatalt bőségesebben, akiket méltóbbaknak ismer, akiket érdemeik hatalmasabb fényessége ajánl. Világosan megmutatkozik ez a méltóságos királyok fenn ragyogásában s a magyarok királyai által szerzett nevezetes diadalmak gyakoriságában. Az isteni tekintélyben bízva, kardjuk élével az ellenséges hadsorokat hatalmasul megfutamítván, királyok és császárok táborait felforgatván, erősek lettek a háborúban, senki sem állhatott nekik ellen a harcban – ami helyesen tetszik ki a jósló szavú isteni igéből: „Általam és nem a maguk erejéből uralkodnak a királyok”, mondá az Isten, és így fognak uralkodni a magyar királyok is. Ebből mindenekelőtt az is-

teni tekintély mutatkozik meg, amely felülmúlhatatlan virtust ad: „Én – mondá –, ki véghetetlenül erős vagyok, megsegítem mindazokat, akik elől ülnek. Mert én ölk és én éltetek, sebet ütök és gyógyítok, és nincsen senki, aki megszökhetnék kezeimből; én emelem fel a porból az ínségest, hogy üljön a fejedelmekkel, és királyi trónusra jusson.” Ezért teszi hozzá: királyként uralkodnak, kikben megvan az igazság méltányossága, a bölcsesség világossága, a tűrés nyugalma és az irgalmasság kegyessége – miképpen a Példabeszédek huszadik részének szent szava mondja: „Irgalmasság és igazság őrzi a királyt, és kegyesség erősíti az ő trónusát.” Ismét más helyen mondja az Írás: „A bölcs király trónján ülve, minden bajt eloszlat tekintetével.” És másutt mondja Salamon a Bölcsesség Könyvének hatodik részében: „A bölcs és irgalmas király támasza népének, elűzi a hitetleneket, felszabadítja a zsarnokoktól elnyomott népeket.” Igazán beteljesedett ez Magyarország királyaiban, kik legyőzték mind a zsarnokokat, Magyarország népeit a békeesség gyönyörűségében, bőséges nyugalomban tartották, és pedig azért, mert jobban félték az Urístenet, mint mind a többi királyok. Ezért írja Mózes ötödik könyvének tizenhetedik fejezete, ahol Isten a királyokról szólván ezt mondja: „Kit királlyá tettek, ülvén országa trónusán, írja le magának Isten törvényét, tartsa magánál, és olvassa életének minden napjaiban, hogy tanulja meg félni az ő Urát, Istenét, és megőrizni az ő ígét, ami van az ő törvényes parancsolataiban, hogy sokáig uralkodjanak ő maga és fiai a földön, és legyen része az én dicsőségemben mindörökké.” Kiknek – vagyis a magyar királyoknak – származását, első dolgait és Szittyaországból való kijöttüket különféle szent doktoroknak históriáiból a következő rendben adom elő:

A MAGYAROK EREDETÉRŐL A SZENTÍRÁS SZERINT²

Miként a Teremtés Könyve tizedik fejezetében írja a történetírás tanítómestere: „Ezek Noé fiainak nemzetségei: három fiától, nevezetesen Sémtől, Kámtól és Jáfettól a vízözön után hetvenkét nemzetség származott. Jáfettól tizenöt, Kámtól harminc, Sémtől pedig huszonhét.” Szétszóródtak

a világ három részébe; Sém Ázsiába, Kám Afrikába, Jáfet Európába került. Josephus szerint ugyanis Jáfet fiai bírták az északi vidéket, Ciliciának és Szíriának hegyeitől, a Taurus és Amanus hegységtől a Tanais folyóig, mely Szittyországban van.³ Ugyanezt bizonyítja Szent Jeromos a héber dolgokról írott könyvében: Jákob fiainak birtoka volt Ázsia az Amanus és Taurus hegyeitől a Tanais folyóig, Európában pedig Gadesig; helységek és nemzetségek nevei maradtak utánuk; ezekből utóbb sok megváltozott, mások eredeti állapotukban fennmaradtak, vagy csak kissé módosultak, avagy közel járnak eredeti alakjukhoz. ✱ Jáfet fiai ezek: Gomer, kiről a galátákat, a későbbi gallokat nevezték el, akik Franciaország népe, Priamos első trójai király fiának, Parisnak fia, Francio után kapták ezt a nevüket; Trója pusztulása után először Pannóniába jöttek, melyet hajdan, Nagy Sándor idejében, Felső-Görögországnak neveztek, erős várost alapítottak Syccan hegye alatt, az Ister folyamánál, melynek német neve Duna; Syccan hegyéről a várost Syccambriának hívták, és négyszáz esztendeig időztek itt Krisztus megtestesülése előtt; végül a keleti népektől való féltükben átköltöztek nyugatra, és a Szajna vidékét foglalták el, ezt nevezték el említett vezérükről, Francióról, Franciaországnak, fővárosukat pedig Párizsnek, ama Francio apja után. Jáfet második fia Magóg; Jeromos szerint ettől származnak a szittyák; Madairól nevezték el a médeket; Javántól származnak a görögök, ezért nevezik héberül Görögországot máig Janánnak; Tubáltól erednek a spanyolok; Mosochtól a kappadóciaiak – erről nevezik mind a mai napig Mazekab városukat; Thyrsáról kapták nevüket a trákok. Gomer fia: Asszenek, a trójaiak őse; Javan fiai: Eliza, akiről előbb az elizeusok kapták nevüket, utóbb az aeolok; és Tarsis, akitől Cilicia népe ered, ezért nevezik fővárosukat Tharsusnak: ott született Pál apostol, amiképpen meg van írva az Apostolok Cselekedeteinek huszonegyedik fejezetében. Továbbá: „ezek szigetekké különültek el az egyes vidékeken, mindenik a maga nyelve szerint”. Ezt itt előre mondjuk, mert csak később történt, a nyelvzavarodás idején. Kám fiai: Kus, róla nevezték el az etiópokat, mert héberül Etiópiát Kusnak hívják; Mezarim, akiről az egyiptomiakat, mert Egyiptomot héberül Mezarimnak nevezik; Phuttól erednek a sibiek, kiket előbb phutoknak hívtak, on-

nan mind a mai napig a Phut folyó neve; Kánaánról neveztek el a kánaániakat, akiknek földje később Izrael fiainak adatott. Kus fiai azután: Saba, akiről a sabeusok kapták nevüket; Evilattól származtak a gaetulok; és Sabatha, a sabathenusok őse.

Kus nemzette továbbá Nimródot;⁴ ő az, aki Noé maradékát az úr ellenében város és torony építésére vezette, amelyről a Teremtés Könyvének tizenegyedik fejezete szól, mondván: „Ő kezdte a hatalmasságot a földön, mert hatalmával másokat maga alá vetett, és akaratuk ellenére az említett munkára kényszerített”; továbbá: „Erős vadász volt, és elnyomója az embereknek az Úr szeme láttára, hiszen semmi előtte rejtve nincs.” Innen származik a közmondás, vagyis a szólásmondás: „Olyan, mint Nimród.” Később ugyanis, ha valaki az emberek elnyomója volt, azt mondták rá, olyan, mint Nimród, vagy hasonlít Nimródra. Országa kezdetben Babilon volt, maradékainak földje az óceán tengeréig terjedt. Nyilvánvaló ebből mindenkinek, hogy Hunor és Magor, a magyarok ősei [nem] Nimród fiai voltak, aki Kus fia, aki Kám fia volt, akit Noé megátkozott; mert akkor a magyarok nem Jáfet nemzetségéből származnának, miképpen pedig Szent Jeromos mondja; azért sem, mert Nimród sosem lakott a Tanais folyó környékén, mely keleten van, hanem az óceán tengerénél. Miképpen tehát a Szentírás és a szent doktorok mondják, a magyarok Jáfet fiától, Magortól származnak, aki – Szent Sigilbert antiochiai püspöknek a keleti nemzetekről szóló krónikája szerint⁵ – ötvennyolc esztendővel a vízözön után ment bé Evilat földjére, és feleségétől, Enétől, nemzette Magort és Hunort;⁶ róluk a magyarok és hunok nevezete.

A MAGYAROK ELTERJEDÉSÉNEK KEZDETE SZITTYAORSZÁG KELETI RÉSZÉN

Történt azután egy napon, hogy vadászni indultak; a pusztaságban szarvasünő bukkant elébük;⁷ ezt a Maeotis ingoványaiba üldözték; futott előlük. Mikor azonban ott teljességgel eltűnt előlük, sokáig keresték, de semmiképpen fel nem lelhatték. Bebolyongták azután ezt a mocsárvi-

déket, és úgy találták, hogy az alkalmas nyájak legeltetésére. Visszatértek hát atyjukhoz, és tőle engedelmet kapván, minden jószágukkal bementek a maeotisi mocsarakba, és ott is maradtak. Maeotis vidéke pedig Perzsaországgal határos; egyetlen gázló kivételével mindenfelől tenger övezi; folyóvizekben, növényekben, erdőben, halban, vadban, madarakban bővelkedik; ki-be jární ott bajos dolog. Elérkezvén tehát a maeotisi mocsarakba, nyugton megültek ott öt évig. A hatodik esztendőben pedig kimentek; a pusztaságban a sátrak alatt véletlenül a Bereka-fiak feleségeire és gyermekeire bukkantak, amint férjeik nélkül a kürt ünnepét ülték, és történetesen éppen zene hangjai mellett táncot jártak; jószágostul gyorsan elragadták őket a Maeotis ingoványaiba. A vízőzön után ez volt az első rablás. Úgy esett, hogy ama csatában a leányok között Dul alán fejedelemnek két leányát is elragadták; egyiket Hunor, másikat Magor vette feleségül: ezektől az asszonyoktól erednek mind a hunok vagy a magyarok.⁸ Történt ezután, hogy a maeotisi ingoványok közt lakásukban igen erős nemzetséggé kezdtek gyarapodni, s ama föld már be sem fogadhatta, nem is táplálhatta őket. Felderítőket küldtek tehát onnan Szittyaországba, nagy ravaszsággal kikémlelték azt a szittya vidéket, majd gyermekeikkel és barmaikkal bementek amaz országba, hogy ott maradjanak. Midőn bementek arra a földre, az alpazurokat találták ott, akiket most ruténoknak neveznek, ezt a lakosságot kiölték, kiűzték, kiirtották, és amint tudjuk, szomszédjaik kedve ellenére mai napig bírják ezt a földet. Szittyaország vidéke Európában fekszik, és kelet felé terjed: egyfelől az északi tenger, másfelől a Rhiphaeus hegyek határolják, kelet felől Ázsia, nyugaton az Etel folyó, vagyis a Don. Bennszülött nemzetségei pogány tévelygésben élnek, hívságokkal foglalkoznak, hevesen szeretkeznek, kedvelik a rablást; általában inkább barnás színűek, mintsem fehérek. Szittyaország ugyan egy nevezet, ámde fejedelemkedés dolgában három országra oszlik: Baskírára, Denciára és Magoriára. Száznolc tartománya van; ezeken Hunor és Magor száznolc fia osztozott ama száz és nyolc nemzetség okán, melyek ezeknek ágyékából kiszármazván, a Maeotis ingoványaiból mentek ki Szittyaországba. Szittyaországot keleten a jurianusok földje határolja, majd Tatárország, végül Mongólia – itt van

Európa vége. ♣ A déli égtáj felől azután a khovarezmi nép lakik és Etiópia fekszik, melyet Kis-Indiának hívnak, majd dél és a Don vizének folyása közt járhatatlan pusztaság van; e tájék levegője nemigen mérsékelt, ezért ott mindenféle kígyók teremnek, akkora békák, mint egy disznó, baziliszkusz, sok mérges fenevad, tigris és egyszarvú. A Don nagy folyó, Szittyországban ered, s a magyarok Etelnek nevezik; átfolyik a szittyia földet szegélyező havas hegyeiken, azután változik meg a neve, és hívják Donnak. Déli irányban tőle lakik a kitánok és alánok nemzetsége; végül három ágban a kerek tengerbe szakad. Szittyák országában ered a másik igen nagy folyó, a Thogata is; vadon erdőkön folyik keresztül, ingoványok és havasok közt, ahol sosem süt a nap, ezeken túl Hirkániába ér, és az északi tengernek fordul. Mondják, Szittyország hossza háromszázhatvan mérföld, szélessége százkilencven. Fekvése oly biztonságos, hogy csupán egyetlen helyen vezet hozzá egy kicsinyke gázló; ezért nem igázhatta le a szittyákat soha egyetlen birodalom, még a macedón sem, és ezért demptusoknak, azaz exemptusoknak, minden hatalom alól kivetteknek is nevezzük őket. Dentusoknak is mondjuk őket, fogas voltuk okából; mert miként a fogak, mindeneket megrágnak és megőrölnék: meg is őrlték mind a többi népeket, úgy, hogy a rómaiak Isten ostorának nevezték őket. Magában Szittyországban elég dúsan van berek, erdő, kellemes növényzet, dúslakodik különféle vadakban. ♣ Keleti szomszédsága a besenyők és fehér kunok. Nyugati szomszédsága: az északi tenger táján Szuzdalig erdős kietlen, melyen ember át nem hatolhat; mondják, hogy ez nagy kiterjedésű, s kilenc hónapig egyfolytában sűrű köd üli meg, a nap se látszik ama hónapokban, csak júniusban, júliusban, augusztusban, s akkor is csak naponta annyi óra hosszat, amennyi a hatodik órától a kilencedikig tart. Ama pusztaság hegyeiben pedig kristály található, griffek fészkelnek ott, és ott költik ki fiókáikat a legisfalk-madarak, melyeket magyarul kerecsennek hívnak.

A MAGYAROK ELSŐ BEJÖVETELE PANNÓNIÁBA

Az Úr megtestesülésétől számított háromszázhetvenharmadik évben, Valens császárnak és I. Coelestinusnak, a római egyház pápájának idejében, a világ hatodik korszakában a Szittyaországban lakozó hunok megsokasodtak; egybegyűltek és maguk közül kapitányokat rendeltek: a Zemény nemzetségbeli Csele fiát Bélát, Kevét és Kadocsát, Etelét, Kevét és Budát, a kadar nemzetségbeli Bendegúz fiait,¹⁰ majd elhatározták, hogy benyomulnak a nyugati tájakra. Kiválasztottak a száznyalc nemzetségből tízszer száz ezer harcost, vagyis minden nemzetségből tízezret; a többi hunt Szittyaországban hagyták vissza, hogy oltalmazza ellenségtől széküket és országukat. Bírát is választottak maguk közül egyet, a Torda nembeli Kádár nevezetűt, hogy az intézze a viszálykodók pereit, fenyítse meg a tolvajokat, latrokat és gonosztevőket; mégis úgy, hogyha a bíró méltánytalan ítéletet hoz, a közönség azt semmivé tehesse, s a hibázó bírót és a kapitányokat akkor tehesse le, amikor akarja. Ezt a törvényes szokást a hunok, vagyis a magyarok Taksony fia Géza fejedelem idejéig megtartották. Mielőtt ugyanis a magyarok megkeresztelkedtek, táborszerte így kiáltott a hirnök szava, így gyűjtötte seregbe a hunokat: „Isten és az egész község szava, hogy ki-ki fegyveresen, vagy ahogyan van, pontosan megjelenjék a megadott helyen, hogy meghallgassa a község parancsát és tanácsát.” Aki pedig semmibe vette a parancsolatot és ennek kellő okát nem adta, szittya törvény szerint karddal vágták ketté, száműzték, vagy irgalmatlanul közönséges rabszolgaságba taszították. Vétkek és efféle kihágások választották el egyik hunt a másiktól. Hiszen egy atya és egy anya nemzette a hunokat, valamennyit, hogyan mondhatnánk hát egyiket nemesnek, a másikat nemtelennek, ha ilyen bűnesetek miatt el nem marasztalják némelyiket. ♣ Akkor egy lélekkel, egy akarattal mind a kapitányok kivonultak Szittyaországból, benyomultak a besenyők, fehér kunok, majd a szuzdaliak, ruténok és a fekete kunok földjére. Továbbhaladva eljutottak egészen a Tiszáig; körülnéztek ezen a tájon, s egy szívvel azt határozta az egész gyülekezet, hogy feleségeikkel, barmaikkal nem vonulnak tovább. Mert hát

feleségestül, kocsistul, sátrastul vonultak ki szülőföldjükről. ♣ Abban az időben Pannónián, Pamphylián, Phrygián, Macedónián és Dalmácián a sabariai származású, longobárd nemzetiségű Macrinus fejedelem uralkodott, ki hadban jártas férfiú volt; megtudván, hogy a hunok a Tisza fölött megtelepedtek, és napról napra pusztítják országát, visszariadt attól, hogy országa szülőtteivel támadjon rájuk; elküldte követeit a rómaiakhoz, és tőlük kért segítséget a hunok ellen: mert hiszen a római császár kegyelméből bírta mindama földeket. A rómaiak pedig abban az időben az alemán származású Veronai Detrét a maguk akaratából királyul rendelték maguk fölé, őt kérték, hogy vigyen Macrinusnak segítséget; ez készséges szívvel beleegyezett; itáliai, germán és más, a nyugati részek mindenféle nemzetéből való seregével elindult. Eljutott Százhalomig, ahol Potentiana városához a longobárdok is gyülekeztek, hogy Macrinusszal tanácsot tartson, vajon hol támadjanak a hunokra: átkelvén a Dunán, sátraikban, szállásukon avagy más helyen-e? Míg Detre és Macrinus megtelepedve ekképpen tárgyaltak, tanakodtak, a hunok Sicambriánál az éjszaka csöndjében tömlőkön átkeltek a Dunán, és kegyetlenül leöldösték Macrinus és Detre seregét, mely a mezőn sátorozott, mert Potentiana város be nem fogadhatta. E támadás nekikeserítette Detrét, harcba vonult a hunok ellen Tárnokvölgy mezejére; megütközött velük, és mondják, hogy népének nagy veszedelmével és romlásával legyőzte a hunokat. A hunok maradékai átfutottak a Tiszán. Száz és huszonötezer hunt ölték meg ama napon, közöttük a csatában Keve kapitány is elesett. ♣ Detre és Macrinus seregéből kétszáztízezen veszték oda, nem számítva azokat, akiket a sátrak alatt ölték meg. Láta Detre, mily nagy veszteség érte népét a csatában, másodnapra az ütközet után Macrinusszal együtt elvonult Tulna városa felé, mely akkor latin helység volt, és Pannónia városai közé számított. Tulna városa Ausztriában van, három állomásnyira Béctől. ♣ Amikor megértették a hunok, hogy ellenségeik elvonultak, visszatértek a csataterre, és szittyá szokás szerint illendően eltemették társaik és Keve kapitány holttestét – úgy gondoljuk – az országút mellé; ott díszes kőbálványt emeltek azt a helyet, azt a vidéket elnevezték Keveházának. ♣ A hunok a csatában a rómaiak lelkületét és fegyveres fölsze-

relését is alaposan kiismerték, így hát rendbe szedve seregüket, Tulna felé indultak, hová ellenségeik gyülekeztek. Mondják, Detre és Macrinus Cezumórig ment elébük, hajnaltól a kilencedik óráig csatáztak, s a rómaiak maradtak alul. Macrinus is elesett, Detrét homlokán sebezte meg egy nyíl, az egész római sereg elpusztult, megfutamodott. ♣ Negyvenezer hun veszett el a csatában, Béla, Keve és Kadosca is elesett; testüket elvitték onnan, s az említett helyre a kőbálványnál, a többi hunhoz temették. Miután a rómaiak serege Cezumórnál szétszóródott, ettől fogva sok esztendeig nem is tudtak a hunok ellen hadba gyűlni.

ATTILA MAGYAR KIRÁLYÁ VÁLASZTÁSÁRÓL ÉS GYŐZELMEIRŐL

Az Úr megtestesülése utáni négyszázegyedik, a magyarok Pannóniába történt bejövételétől számított huszonnyolcadik esztendőben a magyarok, vagyis a hunok a rómaiak szokása szerint egyetértő akarattal királyul emelték maguk fölé Attilát, Bendegúz fiát, aki előbb a kapitányok közé tartozott; ő pedig öccsét, Budát rendelte fejedelemmé és bíróvá a Tisza folyótól a Donig; magát a magyarok királyának, a földkerekség rémének, Isten ostorának nevezte: Attila, Isten kegyelméből Bendegúz fia, a nagy Magor unokája, ki Engadiban nevelkedett, a hunok, médek, gótok, dánok királya, a földkerekség ijedelmé, Isten ostora stb. ♣ Attila sötétbarna bőrű, fekete, haragos szemű, hivalkodó járású, széles mellű volt, hosszú szakállt hordott, és módfelett szerelmes természetű volt. Megvetendőnek tartotta, hogy ládában őrizze a pénzét; a merészségben mértéket tartott, a harcban ravasz és körültekintő volt; úgy mondták, testében meglehetősen erő lakozott. Elhatározásában nagylelkű, fegyvere fényesített, sátra, holmija tiszta volt. Bőkezűsége és közvetlensége miatt szerették a külső nemzetek; szigorú természete miatt pedig az övéi csodálatosképpen féltek tőle. A földkerekség végéről is özönlöttek hozzá a különböző nyelvű nemzetek, ezeket tőle telhetően bőkezűségével árasztotta el. Seregével tízezer kaszás szekeret járatott, mindenféle gépezeteket és szerszámokat; ezekkel rombolta a városokat, táborokat. Sátrait különböző országok módja

szerint szokta elkészíttetni; az egyik oly nevezetes, oly pompás volt, hogy csodálatos módon aranylemezekből állította össze; ezt tetszés szerint szétszedhették és ismét összerakhatták. Ennek oszlopai aranyból készültek, belül üresek voltak, aranykapcsokkal ellátva, és hajlataikba drágaköveket helyeztek mesterséggel. Amikor hadba indult, istállója telve volt mindenféle országokbeli lóval; igen szerette ezeket, de könnyen el is ajándékozta, ha valakinek ló kellett, úgyhogy olykor lovaglásra magának is alig maradt egy-kettő. Istállóí patyolattal és bársonnyal ékesültek, királyi nyergei pedig arannyal és drágakövekkel voltak kirakva. Asztala teljességből aranyból készült. Konyhaedényei szintén aranyból voltak. Csodálatos művű, színaranyból készült ágyát a táborba is magával hozatta. Ezekben és más evilági pompákban dicsőséges volt Attila, a hunok királya. Az idegen nemzetségeken kívül serege tízszer százezer fegyveresből állott, úgyhogy mihelyt egy szittyia elesett, nyomban másikat állíthatott helyére. ✪ Népének védőfegyverei főképpen bőrből készültek, de különféleképpen feldolgozott ércekből is. Íjat, éles kopját és derekukra kötött kardot hordtak. Attila király pajzsán címert viselt, ez koronás fejű madárhoz hasonlított. Ezt a címet a magyarok mindaddig, amíg a községek önmagukat kormányozták, Géza fejedelem, Taksony fia idejéig, a községek hadaiban mindenkor hordozták.

A HISTÓRIA FOLYTATÁSA

Mikor a cezumóri csata megvívása után a hunok dicsőséggel visszatértek sátraikba, csak kevés napig maradtak a Tiszán túl feleségeikkel; egy napon azután Attila ünnepélyes udvart gyűjtött össze. Eljött oda Veronai Detre is, a német fejedelmekkel, s – mint mondják – teljes tiszteletet és hódoló engedelmességet fogadott Attila királynak. Rábeszélje a királyt, induljon személyesen a nyugati tájak ellen, ott nagy tisztességet szerezhet magának. Ez hajlott is a tanácsra. nyomban hadba szólította seregét, és elindult Sicambriából; először – mondják – Illíriába rontott, majd Konstanznál a Rajnán áthaladva, Bázelnél Zsigmond király állott elébe rengeteg sereggel, de ezt egész népestül lever-

ve, uralma alá vetette. E helyről továbbhaladt a Rajna mentén, ostrom alá vette Argentina (Strassburg) városát, melyet addig egy római császár sem tudott megvívni: maga Attila megvívta, falait több helyen lerontotta, hogy bárki szabadon, nehézség nélkül bemehetett oda, s keményen megparancsolta, hogy ezt a falat az ő életében fel ne építsék, s hogy ezt a várost ne Argentinának, hanem Strassburgnak nevezzék ama sok útról, melyeket ő a falon nyitott. Argentinától továbbindult seregével, és lerombolta földig Luxeuil, Besançon, Châlons, Mâcon, Langres és a burgundiai Lyon városokat. Kimenvén innen, levonult a Rhône mentén Catalaunumba, ahol is megosztotta seregét, és egyharmadát válogatott kapitányokkal a nagy hatalmú Miramammona szultán ellen küldte; ennek hallatára ez a hunok elől Sevilla városából átkelven az úgynevezett sevillai tengerszoroson Marokkóba menekült.¹¹ Ennek utána Attila királyt váratlanul megtámadta Aetius római patrícus tíz nyugati királlyal. Mikor Attila királyra akart csapni, ez fegyvernagyvásként kért tőle, hogy visszahívhasa népe csapatait, amelyeket a szultán ellen küldött; amazok nem állottak rá, s a két sereg hajnaltól éjszakáig csatázott a mezőn, mit Bevindének mondanak. A két sereg közt csak oly aprócska folyó kanyargott, hogy a víz még a beléhajított hajszálat is csak alig sodorhatta tovább; miután azonban ott megütköztek, emberek és állatok véréből oly óriási áradás támadt, hogy magával ragadta a szekeret kocsisával együtt, elsodort fegyvereseket, s a rohanó áradat nagy öldöklést művelt mindkét seregben. A régiek nem emlékeznek e világon még egy olyan rettentő és nagy csatára, melyet egy napon és egy helyen vívtak, mint az a csata, mely a nyugati királyok és Attila közt folyt le a catalaunumi mezőn. Ebben a csatában a gótok nagy királya, Athalarik nevezetű is elesett; mikor vesztét megtudták a többi királyok, akiket meg nem öltek, futásban kerestek menedéket. Ama naptól a hunok és Attila király szíve elbizakodott, a föld kerektségét félelem töltötte el, és ennek hallatára számos ország adóval és ajándékkal szolgált neki.

Attila király seregének harmadik része pedig, mely nem vehetett részt ebben a csatában, késedelme miatt rettegett Attilától, s Katalóniában maradt Attila egész élete folyamán; ama haza lakosai lettek, és nem akartak visszatérni

Pannóniába. A Miramammona ellen küldöttekből maguk a hunok hatvanötezren voltak, nem szólva az idegen népről. E hunok közül többeket kapitánynak rendelték, ezeket a maguk nyelvén spánoknak nevezték, róluk kapta nevét azután egész Ispánia.

Attila néhány napig a csatatéren időzött, majd győzelmesen elvonult, elérkezett Tolosa (Toulouse) városába, ahol a polgárok nagy tiszteessel fogadták. Onnan továbbhaladt, és Reims városa ellen indult, mely Gallia fő nagyvárosa; ez Catalaunumba mentében hevesen ellene állott, most nyomban elfoglalta, és tűzzel-vassal pusztította el mind, akiket ott talált; így dúlta fel egész Franciaországot és Flandriát, eljutott Kölnhöz, ahol a hunok kégyetlenül legyilkolták Szent Orsolyát, a brit király leányát tizenegyezer szűzzel. Kölnnél átkelt a Rajnán, majd behatolt Thüringiába, Eisenach városában ünnepélyesen udvart tartott; sereget küldött a dánok, normannok, frízek, litvánok és ruténok ellen, ezeket legyőzte és szolgálatába hajtotta. Udvart tartván, elvonult onnan, bement a pannóniai Sicambria városába, ahol is saját kezével ölte meg öccsét, Budát, és tetemét a Dunába vetette; mert amíg Attila a nyugati tájakon időzött, öccse az uralkodásban áthágta a kiszabott határokat, ugyanis Sicambriát a maga nevééről nevezte el Budavárának. És ámbár Attila király a hunoknak és a többi népeknek megtiltotta, hogy azt a várost Budavárának nevezzék, hanem Attila fővárosának nevezte, a tilalomtól megrettenő germánok Eccylburgnak nevezték, ami annyi, mint Attila fővárosa, a magyarok azonban nem törődtek a tilalommal, és Óbudának hívják és nevezik mind a mai napig. ♣ Ezeket így végezvén, öt esztendeig nyugton megült Sicambriában; a világ négy tája felé őrszemeket jelölt ki és küldött szét. Őrszemeinek első csapata Sicambriától kezdve – egymástól oly távolságra, hogy a kiáltást meghallhassák – éjjelnappal őrt állt a német Köln városáig, a másik rész Litvániáig, a harmadik a Don, vagyis Etel folyó partjáig, a negyedik pedig a dalmáciai Zára városáig állomásozott; kiáltásukból és jeladásukból megtudhatta a világ négy tája, mit csinál Attila, minő hadakozással foglalkozik.

MEGFUTAMÍTJA A NEMZETEKET

Pannónia, Pamphylia, Macedónia és Dalmácia városait a hunok gyakorta zaklatták ostromlással; ezért lakosaik Attila engedelmeivel szülőföldjüket elhagyták, s az Adriai-tengeren Apuliába költöztek át; nyájaikat is visszahagyták, mert nem akartak Attilának szolgálni; parasztjaik és pásztoraik azonban, a vlachok, önként visszamaradtak Pannóniában.

ATTILA KIRÁLY MEGVÍVJA AQUILEJA VÁROSÁT

Miután Attila király öt esztendeig nyugodott Sicambiában, kipótolta seregének harmadrészét, mely Katalóniában maradt vissza; majd udvart tartott, kivonult Pannóniából, áthaladt Karintián, Stírián és Dalmácián, Salona és Spalato városoknál elérte az Adriai-tengert; e két várost fölperzselt. Elindult erről a helyről, és a tenger mellett lerontotta Traù, Scardona, Sebenico, Zára, Nona, Zengg, Parenzo, Pola, Capodistria, Trieszt városait és sok más városkát a hegyek közt; végül Aquilejához ért; körülszemlélte és elámult nagyságán; úgy vélte, szégyenére lesz, ha megvívatlanul hagyja vissza ezt a várost, kivált azért, mert mondták, Pannóniából igen sok lázadó longobárd menekült oda. Követek útján követelte ezeket a polgároktól, és midőn kiadni nem akarták őket, a várost mindenféle hadigépezettel ostrom alá vette; semmiképpen el nem foglalhatta, ezért másfél évig tartotta megszállás alatt. Történt egy napon, hogy midőn körüljárta a várost – sok varázsló volt vele, babonás hite miatt felette bízott bennünk –, megpillantott egy gólyát, amint felszállt a tengerről egy palota tetejére, ahol fészke volt, csőrébe fogta fiókáját, és szemük láttára elvitte a tenger nádasába. Azután visszatért, és fészkeivel együtt a többi fiókát is átvitte. Ennek láttára Attila király összehívta katonáit, és így szólt: „Oda nézzetek, társaim, ez a gólya már megérezte, mit hoz a jövő. El fogjuk pusztítani a várost; már el is menekül, hogy ne vesszen oda a polgárokkal együtt. Legyetek hát holnap vitézebbek a harcban, és meglátjátok, elvész a város!” Miután a várost semmiféle

hadigéppel meg nem vehette, szittya észjárással most parancsot adott, és egymillió vitézétől egy-egy nyeret kért; ezeket hatalmas halomba rakatta a fal alatt, és megparancsolta, gyűjtsák fel a nyergeket: lángjuk és a hőség megrepesztette, földre döntötte a falakat és a tornyokat. Ennek láttára mind a polgárok elhagyták a várost, és egy tengeri szigetre menekültek, Aquileja közelében, és oly elhatározással mentek oda, hogy örökre ott maradnak, és ennek neve a mai napig Vecca Venezia (Óvelence). Egy ideig ott is laktak, de úgy féltek Attila királytól, hogy emezt elhagyták, és a Rialto nevezetű szigetre költöztek, és ott telepedtek meg.

A VELENCEIEK SZÁRMAZÁSÁRÓL

A velencések trójaiak, amint a régiek krónikája zengi; mondják ugyanis, hogy Trója pusztulása után Aquileját alapították, ott telepedtek le. Némelyek mondják, mások nem fogadják el, hogy a velenceiek sabariak származásúak; Sabariát ugyanis latinok, azaz longobárdok lakták, s ott egyetemes iskola volt mind a longobárdok, mind a föld más nemzetségei számára; jelesen ékesítették a költők, filozófusok tanai, ámde mindenféle bálványozó tévelygésnek hódolt; egy Archelaus nevű gót király akarta először elfoglalni, sokáig ostromolta, de nem bírt vele, végül a földkerekség ijedelme bevette. Lakóit a hunok elűzték, most az itáliai Paviában laknak, a Ticino folyó mellett.

FELDÚLJÁK NÉMETORSZÁGOT

Aquileja városának elpusztítása után Friuliban Concordia városát is feldúlta. Majd benyomult a lombard őrgrófságba, és Treviso, Padova, Verona, Brescia, Cremona, Mantova, Bergamo, Milánó, Alexandria, Ferrara és ama vidéknek sok más városa került uralma alá. Ezután, mikor Ravenna alá vonult, az ariánusok érseke, aki ebben a városban az apostoli szék ellenére tizenkét bíborost nevezett ki a maga felekezetéből, és sok kincse volt, a polgárok tudta nélkül, titokban bebocsátotta a városba a hunokat, és le-

ölette velük a keresztség fiait, akik a városban hatalmasabbak voltak; megígérte Attila királynak, ha csatlakozik az ő felekezetéhez és üldözi a keresztényeket, népének fárasztása és költség nélkül egész Itáliát, Róma városát és Afrikát is hatalma alá vetheti. Attila szívesen ráállott erre, de inkább a hatalom vonzotta, nem a felekezet. Megértették a rómaiak, micsoda veszedelem származhat ebből a keresztényekre, Leóhoz fordultak, az apostolihoz, hogy irányítsa Attilához lépteit, kérvén őt a rómaiak nevében, hogy fogadja el adójukat és szolgálatukat, amíg csak él, mármint Attila. Aközben Attila király elküldötte seregét Apuliába, a sereg élére a Szoárd törzsökéből való Szoárdot rendelte kapitányul, aki végigzsákmányolta Apuliát, Terra di Lavorót, Calabriát, Reggio városáig és Cataniáig – melyet, amint mondják, a bölcs Cato alapított –, azután nagy prédával tért vissza. Amikor Leó pápa papok sokaságával és keresztekkel Ravennához, Attila elébe érkezett, lóháton ülve, a mezőn beszélgettek; Attila király meghallgatta a rómaiak ígéreteit és szavait; magára nézve terhesnek találta ugyan, mégis teljesítette kívánságukat az apostoli szék iránt való tiszteletből, és mert megijedt egy látomástól. Mikor ugyanis a király feltekintett, feje fölött a levegőben egy lebegő embert pillantott meg, ez kezében kardot tartott, és fogát csikorgatva azzal fenyegette, hogy elcsapja a fejét. Így hát a király teljesítette a rómaiak követelését, és elbocsátotta az apostol utódját, majd bevonult Ravennába, követve a pápa tanácsát, elfogatta az ariánusok érsekét követőivel együtt. Tőle meg cinkosaitól kicsikart hatvanezer aranymárkát, azután megölette; majd egész seregével együtt megfordította lovát, és visszatért Pannóniába. Délt, nyugatot, északot és keletet széltében-hosszában immár uralma alatt tartván, azt forgatta elméjében, hogy átkel a tengeren, és meghódítja Egyiptomot, Asszíriát és Afrikát.

ATTILA KIRÁLY MEGNŐSÜL

Most a baktriai király Mikold nevű leányát vitték hozzá szeretőül, aki minden emberi mértéken felül szép volt. Mondják, ebbe annyira beleszeretett, hogy többet ivott, mint szokása volt. Miután a leánnyal véghezvitte a közösü-

lést, orrából megeredt a vér, és minthogy hátán fekve aludt, a vér a száján át a torkába folyt, ott megalvadt, s elakasztotta lélegzetét: s ez Attilát megölte. Mikold, álmából felriadva, noszogatta, rázogatta urát, de az nem mozdult; észre vette, hogy teste kihűlt, és nincs benne természet szerint való melegség; nagy jajveszékeléssel hívta a király kamarásait, és mutatta, hogy ura minden halandó test útjára tért.¹² Ezek is rettentő módon jajveszékelni kezdtek, mire mind az őrszemek a palota ajtajához tódultak. Eltemették a már említett helyen, Béla, Kadocsa, Keve és a többi hun vezér mellé. Halálának híre terjedvén, elámult az egész világ. Ellenségei sem tudták, sírjanak vagy örüljenek-e. Tétovázta, félték számtalan fiától, akik egész néppel értek fel. Azt hitték, az atya halála után egyik fia fog uralkodni. De Veronai Detre és a német fejedelmek ravaszkodtak, mint-hogy uralkodása alatt Attila király nyakukon ült, pártokra bomlasztották az egységes hun községet; némelyek Attila után Csabát¹³ akarták királlyá tenni, Attila királynak Honorius görög császár lányától való fiát, mások Aladárt, akit Krimhilda német hercegnőtől nemzett. A hunok értelme-
sebb része Csabához vonzódott, az idegen nemzetség, kevés hunnal, Aladárhoz; mindketten uralkodni kezdtek; amidőn mindegyik fölébe akart kerekedni a másiknak, a ravasz Detre, aki abban az időben Sicambriában Aladárral tartott, a két király között oly kemény és erős viadalt támasztott, hogy a Duna tizenöt napig folytonosan német vértől áradt; ama napokban a hunok olyan öldöklést vittek véghez, hogy ha gyűlölségük miatt a németek ezt nem titkolnák, bizony be kellene vallaniuk, hogy Sicambriától Potentianáig sem emberek, sem az okatlan barmok tiszta vizet nem ihattak a Dunából. ✱ Ez az a csata, melyet a hunok Krimhilda csatájának neveznek mind a mai napig. Ezekben a csatákban mindig Csaba és a hunok győztek; később azonban Veronai Detre árulással legyőzte Csabát. Először Csaba győzte le öccsét, utóbb azonban ő maradt alul, de annyira, hogy alig tizenötezeren maradtak meg Csaba részéről; a többi hunokat és Attila fiait teljesen kiirtották, leölték. Attila halála után fiai és a hunok egymást gyilkolták le. Tehát a legyőzött Csaba és öccsei, Attila királynak vele szemben álló fiai, szám szerint hatvanan, a hagyomány szerint tizenötezer hunnal Csaba nagyatyjához, Honoriusához

menekültek. Ámbátor Honorius görög császár Görögországban akarta megtelepíteni, ő nem maradt, hanem visszatért Szittyaországba, ősei székébe, hogy ott maradjon. Csaba tizenhárom évig volt Honoriusnál Görögországban, a veszedelmes és nehéz utak miatt még egy esztendeig tartott szittya földre való visszatérése. Szittyaországban, ősei székében, ahová eljött, azután nem szittya nőt vett feleségül, hanem Khovarezmából nősült, így tanácsolta neki nagyapja, Bendegúz, akit – mint így mondják – még egészségben, de igen törődötten talált. Ettől a feleségétől nemzette Edömént és Edet. Ez a Csaba tehát intelmeivel arra készítette a szittyákat, hogy térjenek vissza Pannóniába. Maradt a hunokból még háromezer férfiú, ezek futással menekedtek meg Krimhilda csatájából, s elhatározták, hogy Csiglamezején szedelőzködnék össze. Félték a nyugati nemzetektől, hogy hirtelen rájuk támadnak, bementek hát Erdőelvébe, s nem hívták magukat magyaroknak, hanem más névvel székelyeknek. A nyugati nemzetség ugyanis meggyűlölte a hunokat Attila életében. A székelyek tehát a hunok maradvékai, akik a többi magyarok visszatéréséig az említett mezőn tartózkodtak. Mikor tehát megtudták, hogy a magyarok ismét visszatérnek Pannóniába, elébük siettek Ruténiába, együtt hódították meg Pannónia földjét. Ennek elfoglalása után részt kaptak belőle, de a magyarok akarata szerint nem a pannóniai síkságon, hanem a határ menti hegyekben, a vlachokkal kapták meg osztályrészüket; így hát elkeveredtek a vlachokkal, és amint mondják, azoknak betűit használják. Ezek a székelyek azt tartották, hogy Csaba odaveszett Görögországban; ezért mondja máig a nép általában: „Akkor térj vissza, amikor Csaba Görögországból.” Csaba Attila törvényes fia volt, Honorius görög császár leányától; az ő fiait Edöménnek és Ednek hívták. Mikor a magyarok másodízben tértek vissza Pannóniába, Edömén atyjának és anyjának nagyszámú atyafiságával jött el, mert anyja khvareزمi származású volt. Ed pedig Szittyaországban maradt atyjánál. Csabától ered az Aba nemzetség. ✱ Midőn Csaba Szittyaországba ment, és szerte kérkedett anyja nemességével, a hunok nemessége megvetette őt, mondván, hogy nem igazi fia a szittya királynak, hanem idegen nemzetbeli jöttment, mivel nem kapott szittya feleséget, hanem khvareزمi nemzetségből nősült. Miután Krimhilda csatájában

Attila fiai és a hun nemzetség majdnem teljesen elpusztultak, Pannóniában tíz évig nem volt király, csak szlávok, görögök, vlachok, jövevény németek és morvák maradtak ott, akik Attila életében közönséges szolgák voltak. Azután fölkelte Marót fia, Szvatopluk, Lengyelországban, aki Baktria legyőzése után a bulgárokon és morvákon uralkodott, és a hunok pusztulása után Pannóniában is uralkodni kezdett. Ezt a magyarok Erdőelvéből és az Ung folyó mellől mindenféle ajándékkal hitegették, követek és kémek által kifürkészték, hogy serege gyöngé, majd hirtelen támadással elnyomták Szvatoplukot egész seregével Bánhida táján, valami városban Tata mellett. Ennek a városnak romjai máig láthatók. Így kezdték uralmukat, melyet Marót fia, kiterjeszkedvén Pannóniában, az említett népekre gyarapított. Némelyek azt tartják, hogy a magyarok visszatérésekor Pannóniában nem Szvatopluk, hanem Marót uralkodott;¹⁴ ez alighanem onnan van, mert atyjának, Marótnak, nagyobb neve volt, de a vénség már megtörte, s a Veszprém nevezetű várban csendes nyugalomban élt. Fiának balszerencséjéről értesülvén, fájdalmában hirtelen halállal végezte életét; fia pedig még csak nemrégén uralkodott. A hunok pedig elérték a Tisza folyót, és a Tiszától ötödévre elindultak; a cezumóri csatától Attila királyságáig egy év telt el. Attila negyvennégy évig királykodott, öt esztendeig vezérekedett, százhuszonnégy évig élt. Meghalt azután a magyarok pannóniai bejövetelének hetvenkettedik, az Úr megtestesülésének négyszáznegyvenötödik esztendejében, II. Marcianus császár és I. Gelasius pápa idejében. ♣ Azon az éjszakán, melyen Attila Sicambriában meghalt, Marcianus császár – aki ekkor Konstantinápolyban volt – álmában eltörve látta Attila íját, ebből megértette, hogy meghalt. Vége a magyarok első krónikájának.

KEZDŐDIK AZ ELŐBESZÉD A MÁSODIK BEJÖVETELRŐL ÉS A MAGYAROK SZERENCSES MEG SZERENCSETLEN DOLGAIRÓL

Rendben előadtuk tehát a hunok származását, szerencsés és szerencsetlen csatáikat, és hogy hányszor változtatták lakóhelyüket, hadd lássuk most, mikor tértek vissza újból Pannóniába, kik voltak a visszatérők kapitányai, mennyi volt a fegyverek száma – mindezt méltónak találtam belefoglalni kicsiny munkámba.

Az Úr megtestesülésétől számított hatszázhetvenhetedik évben, száznégyszázötven esztendővel Attila magyar király halála után, III. Constantinus császár és Zakariás pápa idejében¹⁵ – miképpen meg van írva a rómaiak krónikájában – a magyarok másodízben jöttek ki Szittyaországból illetéknéppen: Ögyek fia Előd Szittyaországban Eunodubilia leánytól fiat nemzett,¹⁶ kinek neve lőn Álmos, annak okáért, mert anyjának álmában keselyűforma madár jelent meg, amikor terhes állapotban volt;¹⁷ méhéből rohanó víz fakadt, meggyarapodott, de nem a maga földjén; ebből azt jósolták, hogy ágyéból dicső királyok származnak. Miután a *somnium* a mi nyelvünkön *álom*, s ama fiú származását álom jövendölte meg, ezért nevezték Álmosnak, aki Előd, ez Ögyek, ez Ed, ez Csaba, ez Etele, ez Bendegúz, ez Torda, ez Szemény, ez Etej, ez Apos, ez Kodocsa, ez Berend, ez Zsolt, ez Bulcsú, ez Balog, ez Zombor, ez Zámor, ez Lél, ez Levente, ez Kölse, ez Ompód, ez Miske, ez Mike, ez Beszter, ez Budli, ez Csanád, ez Bökény, ez Bondorfán, ez Farkas, ez Otmár, ez Kádár, ez Belér, ez Keár, ez Keve, ez Keled, ez Dama, ez Bor, ez Hunor, ez Nimród, ez Thána, ez Jáfet, ez Noé fia volt. Álmos nemzette Árpádot, Árpád nemzette Zoltánt, Zoltán nemzette Taksonyt.¹⁸ Az Úr megtestesülése utáni hatszázhetvenhetedik évben, száz évvel Attila király halála után, a nép nyelvén magyarok vagy hunok, latinul pedig ungarusok, III. Constantinus császár és Zakariás pápa idejében ismét benyomultak Pannóniába. Áthaladtak a besenyők, feler kunok országán, Szuzdálián és Kijev nevű városon, majd a hegyeken át valamely tartományba érkeztek, ahol számtalan sok sast láttak; itt meg nem maradhattak a sasok-

tól, mert azok úgy ellepték a fákat, mint a legyek, elemész-
tették vágómarháikat, sőt még a lovaikat is; azt akarta
ugyanis Isten, hogy minél hamarább szálljanak le Magyar-
országba. Azon túl három hónapig ereszkedtek le e hegyek-
ből, és eljutottak Magyarország, illetve Erdőelve határára;
nem tetszett ez az említett népeknek. Itt hét földvárat építet-
tek, ott őrizték feleségeiket és jószágaikat; egy ideig ott ma-
radtak, azért nevezik azt a részt a németek a mai napig Sie-
benburgnak, vagyis Hétvárnak.¹⁹

A HÉT VÁLASZTOTT KAPITÁNYRÓL²⁰

Midőn ezekben a táborokban lakoztak, félvén, hogy a
körülöttük levő urak rájuk törnek, egy értelemmel elhatá-
rozták, hogy maguk közül hét kapitányt választanak, és hét
seregre oszlottak, úgy, hogy minden seregnek volt egy ka-
pitánya, a szokásos módon rendelt századosokon és tizede-
seken kívül. Minden seregben – a századosokon kívül – há-
romezer fegyveres férfiú volt. A Szittyaországból való má-
sodik kijövetelkor tehát a száznemzetiség mindegyi-
kéből kétezer fegyveres férfiú jött el, hozzátartozóiknak
számát nem tekintjük.

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ELSŐ KAPITÁNY

Ama kapitányok közt a leggazdagabb és hatalmasabb
Árpád volt, Álmos fia, aki Előd fia, ez meg Ögyek fia. Az
ő atyját, Álmost, Erdőelve országában megölték,²¹ nem volt
szabad bejönnie Pannóniába. Erdőelvében tehát megpihen-
tek, és barmaikat megpihentették. A lakosoktól azután hal-
lották, milyen termékeny a föld, hogy a Duna igen jó folyó,
és ama részekenél jobb föld nincsen a világon: közösen ta-
nácsot tartottak tehát, és elküldték hírmondóul Kund fia
Kusidot, hogy menjen, szemlélje meg az egész földet, és is-
merkedjék meg a föld lakosaival. Amikor tehát Kusid be-
jött Magyarország közepébe és leszállt a Duna menti ré-
szekre, látta, hogy a táj kellemetes, a föld jó és termékeny,
jó a folyóvíz, sok a legelő – tetszett neki. Elment tehát a tar-
tomány fejedelméhez, Szvatopluk nevezetűhöz, aki Attila

után uralkodott, köszöntötte őt népe nevében, és elmondta, mi okból jött. Ennek hallatára örvendezett Szvatopluk nagy örvendezéssel, azt hitte ugyanis, parasztok jöttek, hogy megműveljék az ő földjét; ezért a követet kegyelmesen bocsátották el. Kusid pedig a Duna vizéből megtöltötte kulacsát, perjefüből tömlőjét is megrakta, és a fekete földből is rögöket vivén, megtért övéihez. Elmondotta mind, amit hallott és látott, megmutatta a kulacs vizet, a földet és füvet: mindez nagyon tetszett nekik. Meg is ízlelték, meg is győződtek róla, hogy jó a föld, édes a víz, olyan a rét meg a fű is, amiképpen a hírhozó elmondotta. Árpád pedig népe között megtöltötte a Duna vizéből szarukürtjét, és mind a magyarok előtt ama kürtre a mindenható Isten kegyelmét kérte: adja nekik az Úr ezt a földet mindörökre. ♣ Szavait végezvén, felkiáltottak a magyarok: „Isten, Isten, Isten!” Háromszor hangoztatták, innen keletkezett ez a szokás, meg is maradt a magyaroknál mai napig. Ezután a hírmondót egy értelemmel visszaküldték ama fejedelemhez, és földjéért küldtek neki egy lovat arabiai arannyal bearanyozott nyereggel, aranyos kantárral. Látván ezt a fejedelem, felette megörvendezett, azt vélte, hogy vendég módra küldötték ezt neki a földért. A hírmondó tehát földet, füvet és vizet kért a fejedelemtől. A fejedelem pedig mosolyogva mondotta: „Legyen nekik, amennyit akarnak ezért az ajándékért!” Így tért vissza a hírmondó övéihez. ♣ Árpád pedig ezenközben a hét vezérrel bejött Pannóniába, de nem vendég módra, hanem hogy örökjogon birtokukba vegyék a földet. Ekkor más hírmondót küldöttek a fejedelemhez, ily követséget bíztak rá: „Árpád üzeni neked népével együtt ezt: Meg ne állj tovább semmiképpen azon a földön, amelyet megvettek tőled, mert a te földedet megvették a lóért, a füvet a kantáráért, a vizet a nyeregért. Te pedig ínséges és fösvény lévén, zálogba engedted nekik birokodat, a füvet és a vizet.” Amikor a fejedelem meghallotta a követséget, elmosolyodva mondá: „Azt a lovat bunkósbottal leüssék, kantárszárát a mezőre kivessék, aranynyergét a Dunába süllyesszék!” Felelte rá a hírmondó: „Mi kárunk lesz ebből, uram? Ha a lovat megölöd, ebeiket eleséggel látod el; ha a kantárt a fű közé kiveted, szénakaszálóik az aranykantárt megleglik; ha a nyeret a Dunába süllyeszted, halászaik az aranynyeret a partra húzzák, és haza is elviszik. Ha tehát a

föld, a fű, a víz az övék: minden az övék.” Ennek hallatára a fejedelem hamar összegyűjtöte seregét, félve a magyaroktól segítséget kért barátaitól, mindezekkel egyesülve elébük ment. Amazok közben a Duna közelébe értek, és a gyönyörűséges mezőn, hajnal hasadtával csatát kezdtek. Az Úr segedelme a magyarokkal volt, akik elől a sokszor említett fejedelem futásnak eredt. A magyarok a Dunáig üldözték, féltében a fejedelem ott a Dunába ugrott, és a sodró vízben elmerült. ♣ Visszaadta hát az Úr a magyaroknak Pannóniát, miképpen Mózes idejében visszaadta Izrael fiainak örökségül az amorreusok királyának, Seonnak földjét és Kánaán minden országát. Minthogy pedig ez az Árpád kapitány különös méltóságban állt vala Szittyaországban, szokása lévén az ő nemzetségének szittya törvény és hagyomány szerint, hogy egyedül járt a hadbaindulóknak előtte, a visszavonulóknak pedig mögötte: mondják, ezért ő a többi Pannóniába tartó kapitány előtt is elsőként lépett e földre. Mikor hát Árpád a többi magyarokkal – miképpen fentebb elmondottuk – legyőzte és megölte Szvatoplukot, tábort ütött Fehérvár közelében a Nyék hegyén; ezt a helyet választotta magának először Árpád Pannóniában, ezért alapította ennek közelében Fehérvár városát Szent István király, aki őtöle eredt.

Országos Széchényi Könyvtár

A MÁSODIK KAPITÁNY

A második kapitány Szabolcs volt, tőle származott Csák nemzetsége; mondják, ama mezőségen és helyen telepedett meg, ahol most Csákvára fekszik pusztultan. Ezt a várat Szabolcs kapitány alapította, halála után azonban Csák atyafiságával és családjával a maga nevéől nevezette; előbb ugyanis Szabolcs várának hívták. Szár László fiai, András, Béla és Levente idejében ezt a várat a magyarok egyetértő akarattal rontották le.

A HARMADIK KAPITÁNY

Gyula volt a harmadik kapitány; tőle ered László fia Gyula. Nagy és hatalmas vezér volt ez a Gyula; vadászat

közben Erdőelvében nagy várost talált, melyet hajdan a rómaiak építettek. Volt neki egy Sarolt nevezetű gyönyörű szép leánya, akinek szépségéről sokáig beszéltek a tartománybeli vezérek; Beliud, aki Kulán földjét bírta, oly tanácsot és segítséget adott Géza fejedelemnek, hogy ez vegye el Saroltot törvényes feleségül. Beliudnak meg Kulán adta saját leányát, hogy harcoljon az ő fivére, Keán ellen. Halála után e Kulán földjét Beliud örökölte. Utóbb Gyula sokszor ellenségeskedett a Pannóniában lakó magyarokkal, ezek megneheztek rá, majd Szent István király Pannóniába vitette. De az nem ez a Gyula kapitány volt, hanem utána a harmadik.

A NEGYEDIK KAPITÁNY

A negyedik kapitány neve Kund volt, akinek fia Kusid és Kaplony; a Nyír mellett ütött tábort, ahol a keresztség fölvétele után monostort alapítottak.

AZ ÖTÖDIK KAPITÁNY

Az ötödiket pedig Lélnek hívták: ez a messiánusokat (morvákat), illetve cseheket elűzte Galgóc vidékéről, mondják, hogy sokáig ott táborozott. Tőle származik Szóárd nemzetsége vagy törzsöke.

A HATODIK KAPITÁNY

Vérbulcsú volt a hatodik kapitány neve, aki hír szerint a Balaton táján ütötte fel a sátorfáját.

A HETEDIK KAPITÁNY

A hetedik kapitányt Örsnek hívták. Az ő nemzetségének helye a Sajó körül volt.

A többi nemzetségek pedig, melyek eredetre egyenlők és velük hasonlatosak, tetszésük szerint szereztek maguknak

szálláshelyet. Ha tehát némely kódexben az van, hogy Pannóniába ez a hét kapitány jött be, és Magyarország csupán általuk keletkezett: honnan jött hát Ákos, Bor, Aba és a többi nemes magyar nemzetsége? Hiszen Szittyaországból származnak, nem vendégjövevények! Csupán azt tudják okul felhozni, amit a köznép mond: Hétmagyar. Ha tehát családostul csupán heten voltak magyarok, és nem szólhatnánk több családról, feleségekről, fiakról, leányokról, szolgákról és szolgálókról: ennyi családdal hogyan foglalhattak országot? Távol legyen ez!

✱ Történt azután Taksony idejében, hogy a magyar sereg Gallia felé indult zsákmányszerzésre. Mikor azután visszatérőben átkeltek a Rajnán, három részre oszlottak: kettő tisztesség nélkül, egy tisztességgel érkezett vissza Magyarországra. Mert a thüringiai Eisenach városánál a szász herceg hét kivételével valamennyi magyart megölette. Hetet megtartott közülük, és levágott füllel küldte őket vissza Pannóniába. „Menjetek magyarjaitokhoz – mondotta –, és ilyenformán mondjátok el nekik, többé ne jöjjenek e gyötrelmek helyére!” Két rész pedig behatolt Svábsországba; meghallották, mi történt társaikkal, atyafiságukkal, felhagytak a svábföldi zsákmánylással, és aki elébük került az Iller folyamától a Sár, illetve Lajta folyóig, leölték, akár ember volt, akár barom.

A hét fületlen magyarra pedig, amiért élve tértek vissza és nem választották társaikkal együtt a halált, mondják, a község ilyen ítéletet tett: elveszítették mindenüket, ingatlannukat és ingóságait, feleségüktől, gyermekeiktől elválasztották őket, és elküldötték gyalogszerrel, saru nélkül, minden tulajdon holmi nélkül, rászorították őket, hogy világéletükben mindig együtt járjanak koldulva sátorról sátorra. E szégyen miatt Lázároknak nevezték ezt a hetet, ezeket az elítélteket emlegeti így a nép, nem pedig ama hét első kapitányt. ✱ Egyébként a világ embereinek az a sajátossága, hogy jobban tetszik hívságuknak mások dicséreténél az, amit önmagukról felhánytorgatnak: ezért ama hét kapitányok dalokat költöttek önmagukról, az evilági dicsőség okáért maguk közt énekelgették, hogy emlegessék nevüket, hogy ennek hallatára maradékuk hivalkodhassék a szomszédok és barátok között. Bizonyos tehát, hogy nemcsak hét kapitány hódította meg Pannóniát, de más Szittyaor-

szágból jött nemesek is. Ezért tehát másoknál jobban lehet tisztelni bennük a hatalmat meg a méltóságot; a nemességet azonban csak egyenlőképp.

Minthogy azonban ezen időben vannak vendégjövevények, akiknek nemessége egyenlő a magyarokéval, kérdjük: hogyan van ez? Hát nem volt elég a magyarok száma Pannónia betöltésére? Mert egyebek közt Géza fejedelem isteni jóslattól megintetve, keresztény hitre kezdte téríteni a magyarok nemzetségét; és amidőn intelmekkel őket meg nem téríthette, mert teljességgel hódoltak a pogány szertartásoknak, kénytelen volt némelyeket fegyverrel elnyomni, többen lévén a hit ellenei, mintsem követői; hogy ezt megtehesse, hírül kellett adni szándékát a keresztény királyoknak és fejedelmeknek. Kívánságának hallatára nemcsak segítséget küldöttek, de személyesen is eljöttek, mert a magyarok kegyetlensége igen ártalmukra és veszedelmükre volt.

TATA NEMZETSÉGÉRŐL²⁷

Elsőnek Deodatus jött be az apuliai sanseverinói grófok nemzetségéből, ő alapította és szerelte fel a tatai monostort. Szent Adalbert prágai püspökkel együtt ugyanis ő keresztelte meg Szent István királyt; ezért adta annak a monostornak a Tata nevet, mert Szent István király tiszteletből nem nevezte őt nevén, de tatának hívta; ki is veszett Deodatus neve, de megmaradt Tata; ezért nevezik így ama monostort is. Pannóniában nincsen nemzetsége, mert bár feleséges volt, maradék nélkül végezte életét.

HENRIK FIAINAK NEMZETSÉGÉRŐL

Azután Németországból Wolfger jött öccsével, Henrikkel, háromszáz páncélosnak való csataménnyel és negyven páncélos vitézzel; a hainburgi grófok közül valók. Géza fejedelem Kűszen hegyét adta neki, és a Győr melletti szigetet örök szállásul, ahol is favárat épített, ama hegyen pedig klastromot is rakatott, ott van eltemetve. Tőlük származik a Héderiek nemzetsége.

A NÉMETORSZÁGBÓL JÖTT VENCELLIN NEMZETSÉGE

Lejött Bajorországból Vencellin is, a wasserburgi, aki Szent Istvánnal Somogyban megölte Koppány vezért; ama napon ugyanis ő volt a sereg kapitánya. Tőle a Ják nemzetiség kezdete és eredete.

HONT ÉS PÁZMÁNY NEMZETSÉGE

Ama napokban jött Hont és Pázmány is, akik Szent István királyt a Garam folyónál német módra karddal felövezték. Nemzetségeik neve ugyanaz, mint az övék. Géza fejedelem ez ispánokban lelt segítséget, de még inkább Istenben; fia, Szent István király, némely lázadókat a fegyverek okozta ijedelemmel, sokakat a maguk akaratából térített a keresztségre. Géza fejedelem, valamint fia bősége, nagy örökséggel gazdagította ez ispánokat szolgálataikért, ami most is nyilvánvaló. Idők folyamán házasságkötések által ezek elkeveredtek a magyarokkal. Az ő tanácsukkal és segítségükkel kerekedett a király a magyarok fölé; sok nemes magyar jutott csúf szolgaságra, akik Koppány vezérhez húztak, a keresztséget és a hitet megvetették. Azt ítélték ugyanis nemesebbeknek a méltóságok viselésére, aki hamarabb csatlakozott a keresztény hithez.

BÓT NEMZETSÉGE

Bót nemzetsége, amelyből altenburgi Konrád származott, András király fiának, Salamon királynak idejében jött Pannóniába. Ezt Ernestnek hívták, csak azért kapta a Bót nevet, mert Konrád császár és András meg Salamon királyok közt követ volt. Bót ugyanis németül ugyanazt jelenti, mint latinul nuncius (küldött). Merse és Gergely francia nemzetség, a Cornunak nevezett Vilmos atyafiságából. Kökény és Rénold spanyol eredetűek; Margit királynéval, Szár László fia Béla király nejével jöttek Pannóniába. E Béla király első felesége ugyanis lengyelországi származású volt. ♣ Gutkeled nemzetségéről sokat beszélnek, bizo-

nyos azonban, hogy Péter király hozta be őket segítségül, amikor Henrik császárhoz menekült. A svábországi Stauf várából eredtek, ahonnan Frigyes császár is származik. Ez a nemzetség Svábország főembereiből való, örökségükre ugyan szegények, de említett hazájukban derék, hatalmas emberek. Gutkeled nemzetsége Salamon király, László és Géza hercegek idejében emelkedett fel. E nemzetség ugyanis akkor két részre szakadt, egyik a hercegekkel tartott, másik Salamonnal; kiváltképpen Videt emlegetik ebből a nemzetségből, akit – mint mondják – Salamon magasztalt fel.

OLIVÉR ÉS RÁTOLD NEMZETSÉGE

Ezek után Kálmán király idejében jöttek Apulia országából Olivér és Rátold. Casertából eredtek. A Zsámbokiak Franciaországból származnak, a champagne-i grófoktól.

A NÉMETORSZÁGI HERMAN NEMZETSÉGE

Herman nemzetsége Gizella királynéval jött be; nürnbergi szabad emberek, örökségüket tekintve szegények.

BUZÁD NEMZETSÉGÉRŐL KELL SZÓLNUNK

Buzád nemzetségéről kell szólnunk: ezt a nemzetséget István király, II. Béla fia hozta be Magyarországra, hogy a nevezett király segítségére legyen. Az orlamundi grófokból valók. Hadolchnak hívták azt, aki először jött, fia ugyancsak Hadolch meg Arnold; tőlük ered Buzád bán. Itt ugyanis nem tudták kimondani: Hadolch, hát hasonlatosan mondták: Haholt. ✪ Más egynémely nemzetséggel együtt a Csák nemzetség összeesküdött ama király ellen: mondják, hogy a vezetése alatt álló katonasággal Haholt törte le őket.

KELED NEMZETSÉGÉRŐL

István, László és Gergely fiainak Keled nemzetsége Meissen tartományából ered. István ugyanis a meisseni őrgróf hűgának s Herfold grófnak fia volt. Frankfurtban, ahol ünnepélyes udvart tartottak, hogy ő meg mások császárt válasszanak, megölte a thüringiai tartománygrófot; a német fejedelmek azt ítélték róla, hogy ő is megölessék, ezért II. Béla fia Géza király napjaiban bejött Pannóniába hatvan páncélos lovassal; a nevezett király ünnepélyesen fogadta, széles, dús birtokokat adott neki, minthogy híre volt, ha Meissen vidékére megy, a törvényen kívüli állapot büntetésének teszi ki magát.

A Bajót nevű nemzetség Sambergből jött be Pannóniába.

SIMONRÓL ÉS MIHÁLYRÓL

Simonnak és öccsének, Mihálynak nemzetsége, melyet Martonfalvainak hívnak, III. Béla fiának, András királynak idejében jött be Spanyolországból. Ennek a nemzetségnek sok vára volt Spanyolországban, egyiket pedig, a legjobbat, Bojótnak hívták. E Simon nagyapja sok esztendeig viszálykodott az aragón királlyal, végre a király elfogta és börtönbe vetette; ettől Simon gróf és Betram megijedt, eljöttek hát Magyarországba az előbb említett András király második feleségével, aki Campaniából származott. Spanyolországban egyetlen nemzetség sem merészel sást hordani címerében, csak Simon és Mihály; és pedig azért, mert a tuniszi szultán seregét, mikor az Majorca és Minorca szigeteit hajókkal megtámadta és a hajóhadat elfogta, az aragón király többi lovagja pedig nem bírta vele, hír szerint az ő nemzetségük verte ki. Ezért a király és a lovagok gyülekezete elhatározta és elrendelte, hogy korábbi címerpajzsuk helyett, amely addig csak piros volt, minden ábrázolás nélkül, sást hordjanak.

KÜLÖNFÉLE NEMZETSÉGEK BEJÖVETELE

Jöttek azután Magyarországra mind Géza király és Szent István király idejében, mind más királyok napjaiban csehek, lengyelek, görögök, spanyolok, izmaeliták, vagyis szaracénok, besenyők, örmények, szászok, thüringiaiak, meisseniek és Rajna vidékiek, kunok, latinok, akik hosszabban időzván az országban, ámbár nemzetségük ismeretlen volt, a magyarokkal mindenféleképpen házassági összeköttetésbe keveredve, ugyanolyan nemességet és szállást nyertek.

A TAKSONY FEJEDELEM IDEJEBELI ESEMÉNYEK TÖRTÉNETE

Miután – mint fentebb elmondottuk – a magyarok megölték Szvatoplukot, letelepedtek Pannóniában, hat esztendeig fegyvereik és lovaik jobbításáról gondoskodtak. ♣ A hetedik esztendőben azután kegyetlenül megrabolták Morva- és Csehországot, hol abban az időben Vratiszláv herceg uralkodott.²³ Győzelmesen tértek meg onnan, ama herceggel fegyvernyugvást kötöttek, egy esztendeig pihentek. Ezek után ellenség módjára Karintiába törtek; Laibach vára táján a meráni herceg, Gottfried nevezetű, meg Eberhard karintiai herceg, valamint Gergely aquilejai pátriárka siettek elébük; kegyetlenül harcoltak, és ámbár sok magyar esett el, a magyarok mégis megölték mindkét herceget, a pátriárka pedig futva menekült. Azután Karintiát, Krajnát, Stíriát végigsákmányolva, nagy prédával tértek haza. ♣ Meghallotta Konrád császár, hogy a magyarok betörték birodalma területére és megölték ama hercegeket, elhatározta, hogy Magyarországra megy; kijött Itáliából, eljutott a sváb Augsburg városába, hogy onnan Pannóniába szálljon le, és megtámadja a magyarokat; eközben azonban a rómaiak közt belső háborúság támadt, ezért vissza kellett fordulnia. Ez alatt a magyarok nem mozdultak, és három évig sehová sem törtek.

A MAGYAROK PUSZTÍTJÁK BULGÁRIÁT

A negyedik esztendőben azután a magyarok betörték Bulgáriába, számtalan sok kincset és fegyvert hoztak onnan, elfoglalták váraikat, elpusztították városaikat. Ezeket Isten akaratából most is bírják, és hatalmuk alatt tartják.

Miután ezeket az országokat legyőzték, Friulin át a lombard örgrófságba törtek, ahol tűzzel-vassal emésztették el Padova városát. Onnan Lombardiát bejárták, megölték Vercelli város püspökét, Lindwardot, Károly császár nagy hűségű tanácsosát, egyházából nagy-sok kincset raboltak, majdnem egész Lombardiát kifosztották, és nagy zsákmánnyal, győzedelmesen tértek meg Pannóniába. Ezután tíz esztendeig nyugodtak; a tizenegyedikben feldúlták Szászországot, Thüringiát, a sváb földet, a keleti frankokat, vagyis a burgundokat; midőn megrakodva visszatérőben voltak, a bajor határnál, Abach vára közelében, a Dunánál hirtelenül német sereg támadt rájuk. A magyarok csúnyán megszalasztották őket, közülük sok ezret leöltek. Ebben a csatában háromezer magyar veszett el; akik túléltek, hazatértek; tizenhat esztendeig nem mozdultak ki Magyarországból.

LÉL ÉS BULCSÚ KAPITÁNYOK HALÁLÁRÓL

Midőn I. Konrád uralkodott Németországban, a tizennyolcadik esztendőben kiszálltak a magyarok, elpusztították Németország egyes részeit, és Augsburg városához értek. Ulrik püspök a polgárokkal és a sváb főurakkal védekezett, de a magyarok megátalkodottan ostromolták a várost, nem akartak a város alól tágitani; ezért hát a védők követeket küldöttek az említett császárhoz, siessen hamar a város segítségére; a császár ezt nem is mulasztotta el. A magyarok vigyázatlanul jártak el a város vívása közben, a német és itáliai sereg váratlanul rontott rájuk; akkor se futhattak volna, ha akarnak; egyfelől ott volt akadályul a Lech folyó, mely ama napokban a patakoktól csodálatosan megáradt, másfelől az említett seregek vették körül őket, akár a fal. Megszorította tehát őket az ellenség, egy részüket el-

fogta, másokat kegyetlenül levágott. Elfogták ezen a helyen Lélt és Bulcsút, a jeles kapitányokat, s a császár színe elé vezették őket. Megkérdezte a császár, miért olyan kegyetlenek a keresztényekhez. Felelték: „Mi a magasságbeli Isten bosszúja vagyunk, ő küldött minket rátok ostorul; ha abbahagyjuk üldözéseket, akkor elfogtok és megöltök bennünket.” Mondotta a császár: „Válasszatok magatoknak olyan halált, amilyent akartok!” Szólt erre Lél: „Adjátok ide kürtömet! Hadd fújjam meg előbb, aztán felelek.” Odaadták kürtjét, s amikor nekikészült a kürtfúvásnak, a császár közelébe lépett, s állítólag oly erővel vágta homlokra a császárt, hogy a kürt eltörött, a császár pedig belehalt ebbe az egyetlen ütésbe; mondotta neki Lél: „Elöttem jársz, és szolgám leszel a másvilágon!” Azt hiszik ugyanis a szittyák, hogy akiket életükben megöltek, a másvilágon nekik szolgálnak. Nyomban lefogták és Regensburgban bitófán végezték ki őket.

• Egy másik magyar sereg Augsburg városától távol táborozott, jó negyvenezer fegyveres férfiú volt benne; meghallották, milyen keményen megszorították, elfogták, megölték társaikat: visszavonultak valami szigetre, és lesték, mikor oszlik meg a császár serege; mikor azután a császár hadinépének nagyobbik fele a Rajna felé indult, a magyarok a mezőségben körülvették, s azután nyilazással először lovaikat ölték meg, naphosszat sem megállni, sem megfutni nem engedték őket. Végre is, miután nem mozdulhattak, megadták magukat: ezekkel váltották meg Regensburgban fogva tartott társaikat. Ilyen szerencsés eset után felégették a fuldai monostort, sok aranyat szedtek föl benne; azután átkeltek a Rajnán, tűzzel-vassal dúlták a lotaringiai hercegséget, majd Strassburg körül – melynek latin neve Argentina – csatában elfogták Eckhard lotaringiai herceget és a segítségére siető Berthold brabanti herceget, és lenyakazták őket. Majd dühödten nyomorgatták Galliát, vadul kegyetlenkedtek az Isten egyházával, pusztították Metz, Trier és Aachen vidékét; azután karddal nyitottak maguknak utat a meredek Szenon-hegyeken és az örökös Mars népein keresztül. Ott Susa és Torino városait rombolták le, áthatoltak a nevezett hegyeken, s amikor Lombardia síksága tárult szemük elé, sebes nyargalvást szinte az egész tartományt feldúlták; így tértek meg diadallal saját országukba.²⁴

A MAGYAROK LEGYÓZIK A GÖRÖGÖKET

Kiszállván a huszonegyedik esztendőben, bementek Bulgáriába, onnan pedig Drinápolyhoz jutottak, elfoglalták, végül Konstantinápoly alatt megültek. Mialatt a magyarok ezt a várost ostromolták, egy görögöt küldtek ki a városból, akkora volt, mint egy óriás; azt kívánta, két magyar keljen vele birokra, mondván, ha le nem győzi mind a kettőt, a görög császár adófizetője lesz a magyaroknak. Mődfelett bosszantotta ez a magyarokat, majd találtak számára ellenfelet; ez kiállt a görög elébe, és így szólt: „Nevem Botond, igaz magyar vagyok, legkisebb a magyarok között; végy magad mellé még két görögöt: egyiknek legyen gondja kiszálló lelkedre, a másik pedig temesse el testedet, mert egészen bizonyos, hogy népem adófizetőjévé teszem a görög császárt.” Ekkor a magyarok Apor nevű kapitánya, akit a község akarata állított a sereg élére, megparancsolta Botondnak, menjen a város érckapuja ellen, és mutassa meg a kapun erejét a bárdal. El is ment a kapuhoz, és mondják, akkora csapást mért a kapura, és olyan lyukat vágott rajta, hogy a nyíláson egy ötesztendős gyermek kényelmesen kibe járhatott. Mialatt a magyarok és a görögök szeme láttára így cselekedett, a város kapuja előtt a viaskodásra való tér is elkészítették; csak rövid ideig tusakodtak: a magyar úgy vágta földhöz a görögöt, hogy azon nyomban kiadta lelkét. A görög császár a város falán állott nejével; ezt a tetet, ezt az esetet roppant nagy szégyennek tartották, el is fordították ábrázatukat, és visszatértek a palotába; mikor azonban a magyarok az adót követelték, amiért a küzdelmet megvívták, az adókövetelésre a görög császár csak nevetett; erre a magyarok abbahagyták a város vívását, elpusztították egész Görögországot; aranyat, drágaköveket, gyöngyöt, barmot zsákmányoltak onnan töméntelen számban, így tértek meg saját földjükre. Mondják, hogy a magyar község kapitányai, vagyis vezérei alatt ilyeneket és más efféléket cselekedett Taksony vezér idejéig.

SZENT ISTVÁN ELSŐ MAGYAR KIRÁLY SZÜLETÉSE

Taksony pedig nemzette Gézá²⁵ és Mihályt. Mihály meg nemzette Szár Lászlót és Vazult. Géza pedig isteni jóslat által intve nemzette Gyula leányától, Sarolttól²⁵ az Úr megtestesülésének 969-ik évében Szent István királyt, miképpen meg van írva a boldogságos István király legendájában. István király több fiaat nemzett, többek között volt azonban egy Imre nevű fia, akit szeretett az Isten, és tisztelték az emberek, áldott az ő emlékezete. Isten kifürkészhetetlen akaratából elragadta a halál, hogy a „gonoszság meg ne változtassa lelkületét, és hamis képzetek meg ne csalják elméjét” – miképpen a Bölcsesség Könyve írja a korai halálról. De ne tegyük, ami már téve van, és ne adjuk elő, ami már előadatott: így hát nem írjuk le, hány és minő virtusokkal ékeskedett és mily buzgó volt Isten szolgálatában Krisztus szent hitvallója, Imre herceg. Aki ezt tudni kívánja, teljességgel megértheti a boldogságos hitvalló legendájából az ő szent társalkodását. Röviden és sommásan mi csak azt akarjuk inkább megírni, amit más írók mellőztek.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY HARCA KOPPÁNY VEZÉR ELLEN

Már kora ifjúságában dicső hadat viselt Szent István király a vitéz és hatalmas Koppány vezér ellen. Koppány pedig Szár Zerind fia volt, és már Szent István király atyja, Géza vezér életében vezérséget viselt; Géza vezér halála után Koppány vezér Szent István király anyját vérfertőző házasságra kívánta, meg akarta ölni Szent Istvánt, hogy vezéri részét a maga hatalma alá hajtja. Somogyi vezér volt.²⁶ Szent István király azonban összehívta főembereit, és Szent Márton hitvalló közbenjárása által kérte az isteni irgalmasság segítségét. Majd összegyűjtötte seregét, és az ellenség elébe indult; a Garam folyó mellett öveztek fel először karddal; itt testi épségének őrizetére két főembert rendelt, Hontot és Pázmányt; az egész sereg fejedelmévé és vezérévé pedig német származású vendégét, Veneellint tette meg. Megkezdődött a csata, mindkét részen sokáig és

vitézül folyt a viadal; de az isteni irgalmasság segítségével Szent István vezér nyert dicső diadalt. Ebben a harcban Vencellin ispán megölte Koppány vezért, ezért téres jószágokkal jutalmazta őt meg Szent István, aki akkor még vezér volt. Koppányt pedig Szent István négygyé vágatta; egyik részét elküldte az esztergomi, másikat a veszprémi, a harmadikat a győri kapuhoz, a negyediket Erdőelvébe. Szent István vezér ekkor fogadalmat tett Istennek, ezt hűséggel be is váltotta: elrendelte ugyanis, hogy mind a Koppány vezér földjén lakozó népség gyermekeiből, természetből és barmaiból örök időkre tizedet adjon Szent Márton klastromának. Az említett Vencellin azután Rádit nemzette, Rádj pedig nemzette Miskát, Miska nemzette Koppányt és Mártont.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY HARCA GYULA ERDÉLYI VEZÉRREL ²⁷

Miután Szent István méltónak találtatott és isteni rendelésből elnyerte a királyi fönség koronáját, híres és nyereséges háborút viselt Gyula nevezetű anyai nagybátyja ellen, aki amaz időben az egész Erdőntúli országot a maga hatalmával kormányozta. Az Úr 1002-ik esztendejében tehát Szent István király elfogta Gyulát, feleségével és két fiával együtt, és átküldte őket Magyarországra. Ezt azért cselekedte, mert bár Szent István király sokszor megintette, mégsem tért keresztény hitre, s nem nyugodott, hanem folyvást igaztalanul zaklatta a magyarokat. Gyula tágas, nagy gazdagságú országát Szent István egészen Magyarországhoz csatolta. Ezt az országot – melynek magyar neve Erdőelve – igen sok folyó öntözi, melyeknek fővenyében aranyat lelnek, és ennek a földnek aranya igen jó.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY HARMADIK HÁBORÚJA: KEÁN VEZÉR ELLEN

Ezután seregét a bulgárok és szlávok vezére, Keán ellen indította. Eme népek olyan helyeken laknak, melyek ter-

mészeti fekvésük szerint igen erősek: ezért sok fáradságba és harci verejtékébe került, míg a nevezett vezért végre legyőzte és megölte. Fölbecsülhetetlen mennyiségű kincset szerzett, kiváltképpen aranyat, gyöngyöt és drágaköveket. Ide helyeztette egyik dédapját, név szerint Zoltánt, aki utóbb ama erdélyi részeket örökös tartományként bírta, ezért köznyelven erdőelvi Zoltánnak nevezték. Elélt a szent király idejéig, és igen öreg ember volt, ezért tette őt a király a gazdag nemzetek fölé. Ebből a sokféle kincsből Szent István király felette meggazdagodott, dússá tette a maga alapította fehérvári bazilikát, ellátta aranyoltárokkal, kelyhekkel, színaranyból szőtt, drágakövekkel kirakott főpapi öltözetekkel. Szertartási edényekkel és egyéb szükséges szerekkel ugyanazon bazilikát, valamint István más egyházait is megajándékozta királyi bőkezűséggel. Egyebek közt adott ennek a fehérvári egyháznak némely örök emlékeztetőre méltó adományokat, mégpedig két racionálét [püspöki vállruhát], mindkettő szegélyébe hetvennégy márká színtiszta arany volt beleszőve, meg drágakövek; Szent István király kérésére a római szentegyház pápája, a szentséges Benedek ennek oly tekintélyes kiváltságot adott, hogy bárki magára ölti mise végzése közben, érvényesen felkenheti, megkoronázhatja és karddal övezheti a királyt. És mint-hogy ez a Gyula gonoszul szerezte pénzét, az egyház sok tűzvészt szenvedett. Ebben az egyházban kereszteltette meg, akarata ellenére, nagybátyját családjával együtt, de azután oly tiszteességgel tartotta, mintha apja lett volna. A szent király felesége pedig, Gizella királyné, a megnevezett egyházat módfelett gazdagította arany keresztekkel, kánnakkal, oltártáblákkal, kelyhekkel, gyöngyökkel és ékességekkel.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY ÓBUDÁN TEPLOMOT ÉPÍT A KANONOKOKNAK

Az Óbudának nevezett városba ért ezután a szent király fiával, Szent Imrével és a királynéval. És midőn itt nem talált semmi Krisztusban kegyes művet, melyben dicsérhetnék a mindenség alkotóját, a szentséges király a város közepén azon nyomban nagy monostort kezdett építtetni

Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére a bulgárok és szlávok vezérének kincseiből, Keánéből, akit megölt. Nagy jószágokkal tette dússá és a római egyházakéhoz hasonló szabadsággal ruházta fel a római Curia tiszteletére, melyet testi valóságában meglátogatott.²⁸ Midőn ezt építették, a kőfaragómestereket Görögországból hozták, és a szentséges király a királynéval ájtatosság okából ott tartózkodott. A királyné ezután keresztek, táblákat és ékességeket készített. Belekezdtek a nagy műbe, de bár sok esztendeig dolgoztak rajta, nem fejezhették be azt a monostort Szent István király életében; úgy akarta Isten, hogy sok idő múltán a boldogságos István király unokája, szentséges László király fejezze be a munkát, hogy tudniillik beváltsa ősenek fogadalmát, miképpen alább majd bővebben elmondjuk. Szent István király szokása jobbára az volt, hogy évenként legalább három ízben látogatta meg a maga alapította egyházakat, és midőn érkezett egy ilyen egyházhoz, először is meglátogatta mind az oltárokat, mindegyiknél imádkozott, majd kimenvén, körüljárta az egész templomot, gondos szemmel és apróra megvizsgálta a falak és a tetők hibáit, repedéseit, nyomban elrendelte, hogy tatarozzák, és addig el nem távozott a városból, illetve faluból, míg a javítást nem látta. Megértvén ezt Gizella királyné, midőn Magyarországon valamely egyházhoz érkeztek, maga elé hozatta mind az Isten házában levő fölszereléseket, és évenként kijavított minden javítani való gyolcsot, bársonyt és szövetholmit. Fiuk, Szent Imre, a maga bíbor öltözeteit tette le az oltár elé oltárterítőnek, miképpen mai napig meggyőződhetünk erről a királyi egyházakban. Szent atya aranyos erszényt hordott övéen, telve színezüst dénárokkal, és midőn szegényt látott, nyomban odament és saját kezével gondoskodott róla: ezért van mind a mai napig Magyarország szeme előtt az a könyörületes jobb kéz testi valóságában.

KÖZBEN TÖRTÉNT DOLGOK

Az Úr 1022-ik évében számos helyen sok nagy tűzvész támadt; igen nagy fölindulás is volt, május tizenkettedikén a nap tizedik órájában, az Úr mennybemenetele utáni

pénteken; június 22-én mintha két nap látszott volna az égen.

SZENT IMRE HERCEG HALÁLÁRÓL ÉS VAZUL SZEMÉNEK KITOLÁSÁRÓL

Miután az Úr dicsőséggé tette az ő irgalmát Szent István királyban, kardjának színe elől megfutamította a királyokat, mind a körül fekvő nemzetek fejedelemségeit és hatalmasságait alávetette uraságának: Szent István király úgy tervezte és szilárdan elhatározta, hogy az evilági dicsőség minden pompáját félreveti, az ideigtartó királyság koronáját leteszi, és egyedül Isten szolgálatának szenteli magát. Elhagyja a külső gondokat, csöndes békességben, szemlélődésben tölti életét; a királyi fönség koronáját pedig fiának, Imre hercegnek akarta adni, aki szentséges erkölcsökkel volt megáldva. Szent Imre herceg ifjúsága virágjában volt, isteni ajándékok a közönséges emberi természet fölé magasztalták, fel volt ruházva az igazság, bölcsesség, vitézség, mérséklet, okosság, tudomány, szelídség, irgalmaság, jóság, bőkezűség, alázatosság és türelem erényeivel, ékes volt a katolikus élet meg a közügyek intézésének virtusaival is, hasonlóan atyjához, Szent Istvánhoz. Midőn tehát a szentséges atya át akarta adni fiának a kormányzás gondját és az országlás terhét, Szent Imre herceg hirtelen halállal még előbb meghalt.²⁹ Siratta őt Szent István király és egész Magyarország vigasztalhatatlan, nagy sírással. A keserves, nagy fájdalom beteggé tette Szent István királyt, súlyos kórságba esett; hosszú napok után is csak alig érte meg egészsége javulását, de régi épsége nem tért vissza soha többé. Gyötörte lábfájás; szomorúság, jaj gyötörte, kivált amiért atyafiságában nem látott senki olyast, aki az ő halála után keresztényi hitben tartsa meg országát. Mert a magyar nemzet inkább hajlott a pogány szertartásokhoz, mint Krisztus hitéhez. Ezenközben testi ereje megfogyatkozott, érezte, hogy nagy bágyadtság nyomja: sietvén elküldötte Buda nevű követét, Egyrőt fiát, hozza ki a nyitrai börtönből nagybátyja fiát, Vazult, akit a király ifjúi kicsapongása és oktalansága miatt záratott el, hogy megjavuljon; vezesse hozzá, hogy mielőtt meghal, királlyá tehesse.

Meghallotta ezt Gizella királyné, tanácsot tartott Budával, ezzel az alávaló emberrel, és nagy hamarsággal elküldötte követét, név szerint Seböst, ugyanannak a Budának fiát abba a börtönbe, ahol Vazult őrizték. Sebös tehát megelőzte a király küldöttét, kitolta Vazul szemét, és ólmot öntött fülének üregébe – majd Csehországba menekült. Utána megérkezett a király küldötte, látta a megvakított szeműt, és azon módon, sebesülten vezette a királyhoz. Látta Szent István király, milyen nyomorúságosan megcsonkították, keservesen sírni kezdett, de nyomta a betegség terhe, és így nem adhatta meg a gonosztevőknek méltó büntetésüket. Magához hívta tehát unokaöccsének, Szár Lászlónak fiait, Andrást, Bélát és Leventét,³⁰ azt tanácsolta nekik, fussanak, amilyen gyorsan csak tudnak, hogy megóvják életüket és testi épségüket. Ezek megfogadták a szent király bölcs tanácsát, és Csehországba futottak a bajok és fájdalmak színe elől.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY MEGHAL, ELTEMETIK FEHÉRVÁROTT

A szentséggel és kegyelemmel teljes Szent István király azután országlásának negyvenhatodik évében, a Boldogságos, mindenkoron szűz Mária mennybemenetelének napján kiragadtatott e hitvány világból, és a szent angyalok társaságához csatlakozott. Eltemették a fehérvári bazilikában, amelyet ő maga épített Isten szentséges anyja, a mindenkoron szűz Mária tiszteletére. Sok jel és csoda történt ott e Szent István király érdemeinek közbenjárására, a mi Urunk Jézus Krisztus dicsőségére és magasztalására, aki áldott legyen örökkön-örökké, ámen. Magyarország-szerte azonnal gyászra fordult a lantpengetés, az ország népe mind, nemesek és nem nemesek, gazdagok és szegények egyaránt siratták a szent király halálát, bőséges könnyhullatással és sok jajszóval gyászolták az árvák kegyes atyját. A szomorúság és fájdalom jeléül gyászruhát öltöttek, az ifjak és szüzek három évig nem táncoltak, elhallgatott mindenféle nyájas, édes hangú muzsikáló szerszám; hű szívek siralmával siratták őt; Gizella királyné pedig elhatározta Budával, gonosz csatlósával, hogy a királyné atyjafiát, a német – helye-

sebben: velencei – Pétert teszik királlyá; az volt a céljuk, hogy Gizella királyné kénye-kedve szerint cselekedhessék, és Magyarország – szabadságát elvesztvén – akadálytalanul a németek alá rendeltessék. Péter király atyja, Vilmos pedig Zsigmond burgundi királynak volt az öccse; Szent Zsigmond megöletése után azonban a császárhoz ment, a császár pedig a velenceiek fejévé tette, és Gertrúd nevű hűgát adta hozzá feleségül: ettől nemzette Gizella királynét. Gertrúd halála után Vilmos Szent István király hűgát vette feleségül, ettől nemzette Péter királyt.³¹

PÉTER KIRÁLY KEGYETLENKEDÉSÉRŐL

Miután Pétert királlyá tették, a királyi felség kegyes hajlandóságát mindenestül elvetette, és német dühösséggel kegyetlenkedett: Magyarország nemeseit megvetette, gögös szemmel és telhetetlen szívvel falta a föld javát, vadállati módon ordító németjeivel és fecske módjára fecsegő olaszaival. Az erősségeket, őrhelyeket és várakat németek és olaszok őrizetére bízta. Péter király felette kicsapongó volt; a király csatlósainak erőszakoskodása miatt abban az időben senki sem lehetett biztos feleségének tisztasága, leányának vagy hűgának szüzessége felől, mert büntetlen tettek rajtuk erőszakot. Látván tehát Magyarország főemberei nemzetük baját, amit Isten ellen való módon cselekedtek rajtuk, tanácsot tartottak, és megkérték a királyt, parancsolja meg embereinek, hagyjanak fel az ilyen alávaló cselekedetekkel. A király azonban dölyfös kevélységében felfuvalkodott, magában forralt undok mérgének dögvészes undokságát így veté nyilvánosságra, mondván: „Ha valameddig még élek, Magyarországon mind a bírákat, a méltóságos és tekintetes, valamint az alsóbb rendű embereket, a századosokat, falunagyokat és mind a főembereket, a hatalomviselőket németekből rendelem, idegenekkel töltöm meg ezt a földet, és teljességgel a németek hatalmába adom”. És mondá: „Ez a név: Magyarország, abból származik: Nyomorország, hát hadd nyomorogjanak.” Ez volt a viszálykodás melegágya Péter király és a magyarok között.

PÉTER FUTÁSÁRÓL ÉS ABA MEGVÁLASZTÁSÁRÓL

Péter országlásának harmadik esztendejében tehát a magyar főemberek és vitézek, a püspökök tanácsára, összegyülekeztek Péter király ellen. és gondosan kutatták, kit találhatnak az országban a királyi nemzetségből, aki alkalmas az ország kormányzására, és megszabadítja őket Péter zsarnoklásától. Az országban azonban senki ilyest nem találtak, választottak hát maguk közül egy ispánt, Aba nevezetűt, Szent István király nővérének férjét,³² őt tették királlyá. Aba pedig összegyűjtötte a magyarok seregét, és harcra készen Péter király ellen indult. Látta ekkor Péter király, hogy a magyarok nem támogatják, igen megfélemlült, kifutott Bajorországba, hogy Henrik német király segítségét kérje. Miután Péter futással megmenekült a magyarok keze közül, a magyarok cafatokra vágva ölték meg a szakállas Budát, minden baj gonosz koholóját, akinek tanácsára Pétert ültették Magyarország nyakára, két fiának kitolták a szemét; Seböst pedig, aki Vazul szemét kitolta, úgy vessejtették el, hogy összetörték kezét-lábát; némelyeket megköveztek, másokat vasrudakkal törtek össze. Abát pedig királyi méltóságra emelték és királlyá szentelték. Aba király megsemmisítette mindama törvényeket és adókivételeket, melyeket Péter király a maga szokásához képes rendelt el. E dolgok intézésében az ország három főembere járt elől. Viskének hívták egyikét, Tojszlán volt a másik, a harmadik pedig Peszli, akik nemzetük szabadságát keresték, és hívséggel törekedtek arra, hogy az országot visszaszerezzék a királyi magnak.

• Aba királyságának harmadik évében Péter eljött Henrik német királlyal, és nagy sereget hozott Aba király ellen. Mikor Aba király meghallotta volt, hogy a magyarok elhagyták Pétert, de Henrik német király szívesen fogadta, az Úr 1042-ik évében követeket küldött a császárhoz, hogy kitudakolja, ellensége-e neki, amiért Pétert királyságából kiűzte. Vajon meg lehet-e vele tartós békességben? A válaszból azonban megmutatkozott, hogy a császár ellensége neki, mondván: „Mivel igaztalanul bántotta meg híveimet, maga fogja látni, mi és mennyi telik tőlem.” Hallván ezeket Aba király, megértette, hogy a császár vissza akarja helyez-

ni Pétert a királyságba; haragra gyűlván, nagy sereget gyűjtött, berontott Ausztriába és Bajorországba, és erős harcosait két szárnyra osztva, a Duna folyó mindkét partján kard élére hányta a németeket. Elhordta zsákmányukat, sok foglyot is szedett közülük, átkelt a Traisen nevű folyón, és szedte a rabokat egészen Tulna városáig, ahol éjszakára megszállt. Történt pedig ez hatvanadvasárnap után hétfőn. Hajnalra kelvén számlálhatatlan sokaságú fogollyal, örvendezve tértek meg Magyarországra. Ezután Karintiába küldött vitéz harcosokat; ezek is sok foglyot ejtettek, úgy jöttek vissza Magyarországra. Mondják, Gottfried osztrák őrgróf³³ Pettau tájékán megtámadta őket, elvette zsákmányukat; akkor ugyanis Ausztriában nem hercegek, hanem őrgrófok voltak. ♣ Abban az időben a császár Kölnben ünnepelte a húsvétot, és tanácsot tartott főembereivel, hogy országának a magyarok okozta sérelmeit hogyan torolja meg. Ezek egy értelemmel azt javallották neki, hogy miután a magyarok ok nélkül törtek ellenség módjára országába, támadjon rájuk haddal, és szabadítsa ki a rabságból foglyaikat. Nagy sereget indított tehát, és Vratiszláv cseh herceg tanácsára, a Duna északi partján vonult a magyar határra. A magyarok követei megígérték a császárnak, hogy a magyarok mindenben parancsai szerint cselekszenek, csak Pétert nem fogadják vissza királyul; a császár azonban mindenképpen erre törekedett. Esküvel kötelezte el magát ugyanis Péternek, hogy visszahelyezi országába. Ehhez azonban a magyarok semmiképpen sem járultak hozzá; ajándékot adtak, és megígérték, hogy a német foglyokat elengedik, mire a császár sietve visszament, mert Gozilo herceg fia Gottfried lotaringiai herceg megtámadta.

A CSÁSZÁR ABA ELLEN MAGYARORSZÁGBA JÖN

A következő esztendőben Aba követeket küldött a császárhoz, és békét keresett; megígérte, hogy elengedi a nála levő rabokat, és illő váltságot ad azokért, akiket vissza nem adhat. A császár nem akart addig egyezkedni, amíg nem megy Bajorországba, hogy a békekötésnél azok is jelen legyenek, akiket a magyarok igaztalanul bántottak. A császár

tehát eljött Magyarország határára, és másnapra meg akarta vívni a gyepüket, amelyekkel a magyarok elrekesztették a Rábca folyót. Eközben Aba király követei megkérték a császárt, szabjon méltányos határidőt, hogy visszaküldhesse mind a rabokat, és ezenfelül ajándékot is adjon neki. A császárt csábította az ajándék, meg más súlyos ügyek is gátolták, úgyhogy visszatért Burgundiába, Besançon városába. Ettől fogva Aba király biztonságban volt, arcátlanná vált, és dölyfösen dúlt-fúlt a magyarok ellen; úgy ítélte ugyanis, hogy mindenki egyforma, az urak a szolgákkal, sőt semmibe vette az esküszegést is; megvetette ugyanis az ország nemeseit, és mindig a parasztokkal, nemtelenekkel tartott. A magyar nemesek nem hagyták ezt ennyiben, sérelmeiket nehezen tűrték: összebeszéltek és összeesküdtek, hogy megölik. Egyikük azonban feljelentette a királynak azokat, akik életére törtek; a király közülük bírói vizsgálat nélkül megölette, akiket elfoghatott; ez okozta a legnagyobb veszedelmét. Midőn ugyanis a király Csanádon ülte a nagyböjtöt, a nagyböjt folyamán, tanácskozás ürügyével mintegy ötven nemes férfiút egy házba zárt, fegyveres vitézeivel levágatta őket; bűnbánatot se tarthattak, meg se gyónhattak. Szent Gellért csanádi püspök ezért kánoni szigorúsággal dorgálta meg a királyt, és megjósolta, hogy küszöbön áll veszedelme. Az összeesküvők közül egyeseket ez még jobban ösztönzött; a császárhoz menekültek, és Aba ellen szóltak, mondván, hogy az esküszegést semmibe veszi, megveti a nemeseket, akik királlyá emelték maguk fölé, nemtelen parasztokkal lakomázik, lovagol és társalog mindszüntelen. Mondotta nekik a császár: „Ez bizony nem nemes emberhez méltó, éppen ellenkezőleg.” Szüntelen ösztökélték tehát a császárt, hogy bosszulja meg Aba királyon az igazságtalanságot, mert nem adta vissza rabjait, miképpen ígérte, és az okozott kárt sem térítette meg. A császár tehát a magyarok ösztökélésén felindulva noricum-i és cseh seregekkel, flandriaiakkal meg udvari hadaival az osztrák örgrófságba ment, de titkolva, hogy Magyarország ellen vonul, úgy tett, mintha Abát egyezsége akarná szorítani, aztán visszatér. Aba király követei a császárhoz mentek, visszakövetelték azokat a magyarokat, akik a császárhoz menekültek, panaszkodtak rájuk, és mondták, hogy azok Magyarország orzói és latrai, ők szítják a civódást és

a háborúságot a magyarok és a császár között, noha ők híven szolgálnák a császárt; ezért az ilyen konkolyhintőket Aba magyar király kezére kell adni. A császár azonban azt felelte, hogy ezt semmiképpen sem teszi. Gyors menettel a magyar határra támadt, benyomult Sopronnál, mikor azonban Babótnál át akart kelni a Rábcán, nem tudott áthatolni a Rábca folyón a kiöntött vizek, a sűrű bozótok és az áthatolhatatlan, ingoványos mocsarak miatt. A császárral és Péter királlyal levő magyarok ekkor egész éjjel vezették a sereget a Rába és a Rábca folyó mentén; és napfölkeltkor egy könnyű gázlón át is keltek. Aba király nagyszámú fegyveressel Ménfőnél, Győr közelében szállott vele szembe; felette bízott a győzelemben, mert némely bajorok azt üzenték neki, hogy a császár csak kevés emberrel jött ellene. Mondják, Aba király győzelmet is nyert volna, de azok a magyarok, akik barátsággal maradtak Péter király iránt, földre dobták zászlajaikat és megfutottak. Azt is mondják a németek, hogy mielőtt megütköztek, égi jelként ritkás köd szállt le, majd Isten heves szélvihart támasztott, s ez szörnyű port vitt a magyarok szemébe; mondják ugyanis, hogy a pápa úr már előbb kiátkozta a magyarokat, amiért királyukat, Pétert megfosztották méltóságától. Sokáig és keményen folyt a csata, végre a császár, Isten segítségével bízván, győzelmet aratott. A vesztes Aba király pedig elmenekült a Tisza felé, és egy faluban a magyarok, akiknek uralodása alatt ártott, az Öregbarlangban kegyetlenül legyilkolták. Tetemét a falu melletti templomba temették; néhány esztendő múlva kiásták a sírból: szemfedelét és ruháit romlatlanul találták, sebhelyei begyógyultak. Akkor eltemették őt saját monostorába, Sárótt. Mikor a császár visszatért táborába, alázatosan leborult az üdvöt adó kereszt szentséges fája előtt, levetette saruit, csupasz testére ciliciumot kötött, s a néppel egyetemben magasztalta Isten irgalmasságát, hogy megszabadította őt ama napon a magyarok kezéből. Ama napon véghetetlen sokaságú német veszett el azon a helyen. Ezért annak a helynek az ő nyelvükön mai napiglan *Verloren-Bayer* a neve, a mi nyelvünkön pedig *Vessz-német*. A tetemek szaga miatt ugyanis két hónapig azon a tájon jó móddal ember át nem haladhatott: az íjászok ölték meg őket. Ezenközben a magyarok összegyülekeztek, könyörögve járultak a császárhoz, bocsánatot

és irgalmat kértek tőle, amit a császár derűs arccal, kegyesen fogadott; meg is adta, amit kértek. Azután mind az egész sokaságával Fehérvárra ment – melyet a németek Weissenburgnak hívnak –, ez lévén a magyar királyság székes fővárosa. Itt a magyarok császárhoz illő tisztességgel és nagy készüléttel fogadták a császárt; ő Péter királyt teljességgel visszahelyezte a koronás királyságba, Szent István király szentséges jelvényeit királyi módon ráöltötte, saját kezével vezette a királyi trónhoz, a dicsőséges Istenanya, a mindenkoron szűz Mária székesegyházában királyi módra ültette a trónra, és ott kibékítette a királyt a magyarokkal és a magyarokat a királlyal; a magyarok kérésére megengedte, hogy megtarthassák a magyar szokásokat, és törvényeik szerint ítéljenek. Ilyenformán rendezvén mind ezeket, kívánság szerint sikerülvén dolgai, a császár visszatért Regensburgba, Péter királyt Magyarországon hagyta saját őrségével.

A CSÁSZÁR VISSZATÉR MAGYARORSZÁGBA

A következő esztendőben a császár visszatért Magyarországra; Péter király húsvét szent ünnepén, a magyarok és németek színe előtt átadta neki Magyarországot aranyozott lándzsa képében. Ezenfelül a király sok nagyszerű ajándékkal tisztelte meg a császárt, aki dicsőségesen tért meg hazájába. Ezenközben a Csehországba futamodott András, Béla és Levente ínséges szegénységük miatt átmentek Lengyelországba; Miska lengyel fejedelem kegyesen és tisztességgel fogadta őket. ♣ Eppen ekkor a pomeránok megtagadták a lengyel fejedelemtől köteles évi adójukat; a fejedelem a neki járó adót fegyveres kézzel kezdte behajtani. A pogány pomeránok és a keresztény lengyelek egy értelemmel azt határozták, hogy fejedelmeik mérkőzzenek meg páros viaskodásban: ha veszít és elesik a pomerán, fizesse meg a szokásos adót – ha pedig a lengyel marad alul, csak a maga kárát sirassa. Miska fejedelem és fiai visszariadtak a rájuk kényszerített páros viaskodástól; ekkor Béla tolmács szavával lépett közbe, és így szólt: „Ha nektek, lengyeleknek, és a fejedelem úrnak úgy tetszik, megvívok országotok ja-

váért és a fejedelem becsületéért, noha nemesebb vagyok, mint ez a pogány!” A lengyeleknek és a pomeránoknak egyaránt tetszett a dolog. Mikor aztán lándzsával felfegyverkezve összecsaptak, Béla a hagyomány szerint oly emberül taszította le paripájáról a pogányt, hogy mozdulni se bírt helyéből; azután kardjával a földhöz szögezte: maga a pomerán fejedelem is vétkesnek vallotta magát. Ennek látára a pomeránok alázatosan meghódoltak a lengyel fejedelemnek, és ellentmondás nélkül megfizették a szokott évi adót. A fejedelem visszatért a Béla szerzette győzelemmel, magasztalta Béla herceg vitészségét és erejét, feleségül adta hozzá leányát, vele adta az egész pomerán adót, és elrendelte, hogy szolgáltassanak neki elegendőképpen, bőven mindent, amire csak szüksége volt; megtisztelte őt mindenképpen, és hercegségbe helyezte, nem mulasztván el jó mennyiségű földet is juttatni számára örökségül.

BÉLA HERCEGRŐL, AKIT BENINNEK HÍVTAK

Béla herceg Lengyelországban két fiat nemzett; egyiknek neve Géza lón, a másiké – nagybátyja nevééről – László. Andrásnak és Leventének nem tetszett, hogy Béla miatt csak koloncok legyenek a lengyel fejedelemnél, méltatlannak találták, hogy csak az ő neve miatt éljenek a fejedelem udvarában. Engedelmet nyervén a fejedelemtől, otthagyták Béla fivérüket, és elmenvén, mentek Lodoméria királyához; de ez nem fogadta be őket. Nem volt hová fejüket lehajtsák, hát eltávoztak onnan a kunokhoz. Látták a kunok, hogy előkelő emberek, azt gondolták, azért jöttek, hogy kikémleljék földjüket: és ha egy magyar rab rájuk nem ismer, nyomban megölik őket. Így hát egy ideig ott tartották őket. Azután továbbindultak Oroszországba. Abban az időben Magyarország némely főemberei sóhajtoztak országuk romlásán, és meg akarták szabadítani Magyarországot Péter zsarnokságától; rendületlenül hívei maradtak Andrásnak, Bélának és Leventének. akik Szent István király törzsekéből származtak; híven szolgálták őket, és követek útján küldtek nekik javaikból, amijük csak volt. Viska, Buha és Buhna voltak ezek a főemberek, meg egyéb atyafiságuk:

ezek folyton sóhajtozva és nyögve várták az alkalmas időt, mikor hozhatják vissza Magyarországra Andrást, Bélát és Leventét; minden erejükkel azon voltak, hogy visszaadják az országot Szent István király nemzetségének, aki szerette és fölmagasztalta őket. Péter király pedig, akit a német király hatalma emelt föl, már nem is uralkodott, hanem kegyetlen zsarnoksággal nyomta el és ostromozta Magyarországot. Némely gazok – nevezetesen Buda és Devecser – segítségével azután Péter meghallotta, miről gondolkoznak az említett magyar nemesek, név szerint Viska, Buhá és Buhna, meg az ő atyafiságuk: hogy az országot visszaadják a királyi nemzetségnek, és visszahozzák az országba Péter király ellen Andrást, Bélát és Leventét. Péter király heves haragra lobbant, elfogatta, deresre húzatván megölette őket; némelyeket megkínóztatott, szemüket vágta ki, és a magyarokat mind oly nagy szorongással töltötte el, hogy inkább halni akartak, semhogy ilyen sanyarúságban éljenek. Ekkor a magyar nemesek, látván nemzetük baját, összegyűltek Csanádon, tanácsot tartottak, és egész Magyarország nevében ünnepélyes követséget küldtek Oroszországba Andráshoz és Leventéhez, szólván hozzájuk: egész Magyarország híven várja őket, és készségesen hallgat rájuk az egész ország, miként királyi nemzetségre, csak jöjjenek haza Magyarországra, és oltalmazzák meg a németek dühétől. Esküvel fogadták meg azt is, hogy mihelyt bejönnek Magyarországra, mind a magyarok egy lélekkel hozzájuk gyűlnek, és uralmuk alá vetik magukat. András és Levente azonban attól tartott, hogy valami leplezett kelepce ez, és titkon követeket küldtek Magyarországba. Mikor aztán Újvárba érkeztek, melyet Aba király épített, íme csapatostul özönlött hozzájuk mind a magyar sokaság, és ördögi sugallattól felgyúlva, megátalkodottan követelték Andrástól és Leventétől, engedjék meg, hadd éljen az egész nép pogány módra, ölhessék le a püspököket és egyháziakat, ronthassák le az egyházakat, vethessék el a keresztény hitet, és tisztelhessenek bálványokat. Meg is engedték nekik, hogy kövessék szívük óhajását, hogy menjenek és vesszenek el ősatyáik tévelygéseiben, különben nem harcoltak volna Andrásért és Leventéért Péter király ellen. Belus várából Vata volt a neve annak, aki először ajánlotta magát az ördögnek, leborotváltatta fejét, és pogány módra

három varkocsot eresztett;³⁴ sok idő múltán fia, János is atyja szertartását követte, sok varázslót, jósnőt és táltost gyűjtött maga köré, akiknek bűvölése-bájolása igen beajánlotta őt az uraknak. Egyik Rasdi nevezetű papnőjét a legkeresztényibb Béla király fogatta el, és oly sokáig tartotta börtönbe zárva, amíg saját lábait ette meg, és ott veszett. Meg vagyon írva a magyarok tetteiről szóló régi könyvekben, hogy a keresztényeknek teljességgel tilalmas volt feleséget venni Vata és János nemzetségéből, akik úgy eltávoztatták a magyarok népét Krisztus hitétől a kegyelem idején, amiképpen Dátán és Abiron lázadást támasztottak az Úr ellen az ótestamentum korában. Ekkor tehát Vata átkos és kárhozatos biztatására mind a nép az ördögnek szentelte magát, lóhúst ettek, és mindenféle gonosz bűnt cselekedtek. Megölték a katolikus hitnek szolgáló papokat és világiakat, és lerontották Isten számos egyházát. Majd fellázadtak Péter király ellen, gonosz halálra adták mind a németeket és olaszokat, akik Magyarországon szétszórva mindenféle hivatalt viseltek. Éjszaka sebes lovon három kikiáltót küldtek Péter táborába, ezek hirdették Isten, András meg Levente parancsolatát és szavát: hogy öljék meg a püspököket és papokat, üssék le a dézsmaszedőket, kövessék újból a pogány hagyományokat, és vesszen Péter emlékezete is németjeivel meg olaszaival együtt mindörökre. Reggelre kelvén, megtudta a király, mint esett a dolog, bizonyosságot szerzett arról, hogy a fivérek visszatértek, és parancsolatokra a magyarok megölték az ő tisztjeit; de titkolta, hogy megrémült a zűrzavar miatt, sőt inkább vidámnak mutatkozott; fölszedte táborát, és Zsitvatónél átkelt a Dunán, hogy Fehérvárra bevonuljon. A magyarok azonban megneszelték szándékát, elébe vágta, megszállták a harangtornyokat és a város bástyaországait, bezárták a kapukat, őt meg kirekesztették. Ezenközben András és Levente előrehaladtak a sokasággal, Magyarország közepén át eljutottak a révhez, amelynek közönséges neve: Pest. Meghallották ezt Gellért, Besztrik, Buldi és Beneta püspökök meg Szolnok ispán, kiindultak Fehérvár városából András és Levente hercegek elé, hogy tiszteességgel fogadják őket. Amikor az említett püspökök sietve arra a helyre értek, amelynek neve Diód, mielőtt az urakhoz mentek, ott misét akartak hallgatni Szent Szabina egyházában. Szent Gellért püspök tehát föl-

öltötte a misemondáshoz a papi ruhát, és hogy buzdítsa őket, szólott hozzájuk, mondván: „Atyámfiai és püspöktársaim és mind, ti jelenlevő hívek! Tudjátok meg, hogy ma a vértanúság koronájával a mi Urunk Jézus Krisztushoz jutunk az örök boldogságra. Föltárom nektek Isten titkát, amiképpen ma éjszaka nékem megnyilatkozott: láttam ugyanis a mi Urunkat, Jézus Krisztust, ült az ő szentséges anyjának, a mindenkoron szűz Máriának ölében, és magához híván minket, a maga kezével nyújtotta nekünk testének és vérének szentségét; mikor azután Beneta püspök is elébe járult, Krisztus elvonta előle a szentséget. Ebből következik, hogy őneki ma nem lesz része a mi vértanúságunkban.” Ezután Gellért püspök intette őket, hogy gyónják meg egymásnak bűneiket, majd misét hallgattak, és imádságba merültek; a biztos reménység felderítette őket, hogy a vértanúság által elnyerik az örök boldogságot; majd mindnyájan megáldoztak. Azután felkerekedtek, és a Dunának pesti révéhez igyekeztek. Szent Gellért püspök, mivel kicsiny termetű volt, és Isten szolgálatában felemésztette minden erejét, kocsin utazott. Amikor a nevezett révhez ért, íme a gonosz emberek, vagyis Vata és ördögtől megszállott cinkosai – annak ajánlották magukat – rárontottak a püspökre és minden társaikra, és kövekkel borították el őket. Szent Gellért püspök mindszüntelen a kereszt jelét vetette azokra, akik kövezték; ennek láttára amazok még jobban feldühödtek, megtámadták őt, a Duna partján fölfordították kocsiját, talyigára tették, és lebocsátották Kelenföld hegyéről.³⁵ És minthogy ott még lélegzett, mellét lándzsával szúrták át, majd egy kövön szétzúzták az agyát. Krisztus dicsőséges mártírja így költözött át a világ bajoskodásaiból az örök boldogságra. A Duna gyakran kiáradt ama nagy kő fölé, melyen Szent Gellért fejét összezúzták, de hét esztendő alatt sem tudta lemosni róla a vért; végre a papok fölszedték, ez a kő most Csanádon van az ő oltára tetijében. Azon a helyen, ahol a fejét szétzúzták, most a hegy alatt Boldog Gellért vértanú tiszteletére épült egyház látható. Gellért velencei eredetű, rosacciói szerzetes volt;³⁶ Pannóniába jött, és először Bélben élt remeteéletet, utóbb a csanádi egyház püspökévé tétetett. Buldi püspök is megkövetve költözött át a dicsőségre. Besztrik és Beneta sajkán keltek át a Dunán Andráshoz és Leventéhez; a túlsó parton

levő eretnekek megsebezték Besztrik püspököt, úgyhogy harmadnapra meghalt; András herceg eközben odaért, és megszabadította kezükből Beneta püspököt. Így teljesedett be Szent Gellért jóslata, mert Beneta kivételével mindnyájan vértanúkká lettek, Szolnok ispán is: paripáján a Dunába ugrott és úsztatott; jött egy Murtmur nevű sajkás, és fölvette csónakjába, hogy megmentse a haláltól. Mert ezt a Murtmurt Szolnok ispán vitte keresztvíz alá. Mikor aztán meg akarta menteni az ispánt, a pártosok halállal fenyegették, ha meg nem öli Szolnok ispánt; Murtmur megijedt a fenyegetéstől, és az ispánt sajkájában karddal ölte meg. Papok és világiak oly nagy sokasága szenvedett vértanúságot Krisztusért ama napon, hogy számukat csak Isten meg az angyalok tudják.

PÉTER KIRÁLY HALÁLÁRÓL

Látta Péter király, hogy a magyarok egy lélekkel András és Levente hercegekhez csatlakoztak: maga hát németjeivel futásnak eredt Moson felé, hogy onnan átmenjen Ausztriába; de meg nem menekülhetett. A magyarok ugyanis közben már elfoglalták az ország kapuit és kijáratait; de András herceg követe is visszahívta Péter királyt békesség ürügyével, és tisztséget ígért neki; mondják, ez hitt is a szónak és visszafordult, de inkább kényszerűségből tette, mert már látta, hogy seregétől elvágták, és sietve Fehérvárra akart visszatérni. Amikor Zámor faluba ért, az említett követ csellel el akarta fogni, hogy megkötözve vigye András herceghez. Péter azonban megneszelte ezt, bevette magát egy udvarházba, és három napig emberül harcolva védekezett. Végül is az íjászok minden katonáját megölték; maga élve esett foglyul, akkor megvakították, és Fehérvárra vitték; nagy fájdalomába hamarosan belehalt. Pécsett temették el második országlásának harmadik évében, Szent Péter apostol egyházában, melyet ő alapított.

ANDRÁS KIRÁLYT A MAGYAROK MEGKORONÁZZÁK

András herceget ezután ellenség nem háborította, biztonságban koronázták Székesfehérvárott királlyá, de csak az a három püspök, aki megmenekült a keresztények nagy veszedelméből, koronázta meg az Úr 1047-ik esztendejében. Megparancsolta tehát egész nemzetének, fejvesztés terhe mellett, hogy hagyják el a pogány szokást, amit előbb engedélyezett nekik, térjenek vissza Krisztus igaz hitére, és mindenben ama törvény szerint éljenek, amelyre Szent István király oktatta őket. Levente éppen ezekben a napokban halt meg; ha tovább élt volna és hatalmat nyer az országban, kétségtelenül egész Magyarországot megrontja a pogány bálványozással; minthogy Levente nem élt katolikus módra, a Dunán túl, Taksony falvánál temették el; mondják, ott van eltemetve pogány módra őse, Taksony is.

♣ Mondják, hogy e három testvér Vazul fia volt valami Tátony nemzetségbeli lánytól, és nem származtak igaz házasságból; ez okból nemességük a Tátonyoktól ered. Hamisság ez minden bizonnyal és gonosz mese. Hiszen enélkül is nemesek, mert Szár László fiai, aki állítólag Ruténiából vett feleséget; tőle származott a három fivér. ♣ Ezt az Andrást királyt Fehérnek és Katolikusnak nevezték; három esztendő alatt a magyarok adófizetőivé tette fegyvereivel a lengyeleket, cseheket és osztrákokat. András király, elvesztvén öccsét, Lengyelországba küldött másik öccséhez, Bélához, nagy szeretettel hívta őt, mondván: „Együtt voltunk hajdan ínségben és fáradalmakban, kedves öcsém; most arra kérlek, ne késlekedjél, gyere hozzám, hogy társak legyünk az örömben, és együtt lévén, örvendezve osztozzunk meg az ország javain. ♣ Nincsen nekem örökösöm, se testvérem rajtad kívül; te légy az örökösöm, te kövess a királyságban.” Megindították ezek a szavak Bélát, egész háza népével eljött a királyhoz; meglátta a király, és örvendezett nagy örvendezéssel, minthogy öccsének ereje is támogatta. Ezután a király és öccse Béla tanácsot tartottak, három részre osztották az országot, ebből kettő a királyi fölség, vagyis hatalmasság tulajdona maradt, a harmadik részt pedig a herceg kapta tulajdonul. Magyarországnak ez az első elosztása hercegei és királyai között a vi-

szálykodásnak és hadakozásoknak magva lett. ✠ András király ebben az időben épített monostort Szent Ányos tiszteletére a Balaton tava mellett, a Tihany nevezetű helyen. Feleséget is vett magának, a rutén fejedelem leányát,³⁷ ettől nemzette Salamont és Dávidot; Marót falubeli ágyasától pedig nemzette Györgyöt. Béla herceg pedig Lengyelországban nemzett gyermekeket, Gézát és Lászlót, Magyarországon pedig Lampértet nemzette és leányokat. A király és a herceg békességes, nagy nyugalomban élt.

A NÉMETEK KIRÁLYÁRÓL

Abban az időben a németek királya nagy sereggel megszállta Pozsony várát. Az volt a szándéka, hogy megbosszulja a Péteren esett igazságtalanságot, és a maga uralma alá hajtja Magyarországot. Sok hadigépet állított fel a vár megvívására, de nyolcheti táborozással sem jutott semmire. A nevezett király hajón érkezett Pozsony várának ostromára. Ekkor a várbeli magyarok találtak egy az úzás mesterségében igen okos embert, a neve Zotmund volt. Az éj csendjében a császár hajóihoz küldték; a víz alatt jutott oda, megfúrta mind a hajókat: hirtelen megteltek vízzel, és a németek ereje odaveszett. Férfiatlanul, erejüket veszítve, hazatértek. Sok vitéz volt Pozsonyban, de a legkiválóbbak voltak közülük Vojtek, András, Vilongárd, Oros és Márton, akik naponként keményen megharcoltak a németekkel.

Ugyanezen okból a következő esztendőben is eljött a császár Magyarországra nagy sokaságú harcossal, a Zala és Zselic patakok forrása mellé. Eleséggel rakott hajókat is küldött Magyarországra a Dunán: ezek élére atyjafiát, Gebhard püspököt állította. Ennek hallatára András király és Béla herceg mind a búzakereszteket és szénaboglyákat fölégelték, és messze elvezérelték a lakosokat minden barmaikkal azokról a tájakról, amerre a császár útja vezetett. Amikor a császár benyomult Magyarországra és a felégetett vidékekre ért, nem talált eleséget sem vitézeinek, sem lovainak; azt sem tudta, hol vannak hajói, azokról sem kapott semmi segítséget. Átkelt hát az erdőkön, elközelgett a badacsonyi hegyekhez, miközben mindenféle eleségben nagy hiányt szenvedett. Gebhard püspök eközben Győrbe

érkezett, levelet küldött Henrik császárhoz, tudakolta tőle, hol várjon rá. Isten akaratából András király kóborlóit elfogták és a király elébe vezették a levél vivőjét. Amikor Miklós püspök tolmácsolásából megértették a levél tartalmát, Gebhard püspöknek feleletet írtak levélben, és azt elküldték neki holmi jövevénnel; ez úgy tett, mintha a császár küldené, elvitte Gebhard püspöknek a levelet, melyben ilyenféle állt: „Tudd meg, kiváló Gebhard püspök, birodalmunk nagy és veszedelmes ügyei arra kényszerítenek minket, hogy Magyarországból Németországba térjünk meg: ellenségeink ugyanis megszállották birodalmunkat. Eredj hát sietve, rontsd el a hajókat, amilyen gyorsan csak tudod, és siess utánunk Regensburgba; Magyarországon ugyanis te sem vagy többé biztonságban.” Megértvén ezt Gebhard püspök, hamar Németországba futott. A császár pedig csalódott reménységében, hogy a hajókról kap segítséget, és halálos éhínségre jutott. Nyomorúságos ínség sanyargatta mind egész seregét a lovakkal és málhásállatokkal együtt. Ezenfelül a magyarok és a besenyők éjszakáról éjszakára kegyetlenül zaklatták, mérgezett nyilakkal öldösködtek őket, sátraik közé pányvát hánytak, és így sokat elragadtak azok közül, akik valami szolgálatban jártak. Megrémltek a németek a nyílzáportól, mely elárasztotta és fogyasztotta őket, földbe ásták magukat, és maguk fölé borítva pajzsukat, elevenek és holtak egy sírban feküdtek. Mert a sírban, amit nappal halottnak ástak, éjszakára élő feküdt, és amit éjszaka élőnek ástak, nappalra halott foglalta el. Látta a császár, micsoda és mennyi veszedelem bénítja meg, elküldött András királyhoz és Béla herceghez, s örök, szilárd békét kért; azt mondotta ugyanis, ha András király szabad utat enged neki hazafelé, és éhségtől gyötört seregét eleséggel látja el, soha András királyt és utódait meg nem támadja, soha a magyar királyt szóval, tettel vagy tanáccsal meg nem bántja; sőt ha valaki utódai közül fegyvert fog Magyarország ellen, szálljon arra a mindenható Isten haragja, és átkozott legyen mindörökre. Zsófia nevű leányát is András király fiához, Salamonhoz adja feleségül, örök békeség nyomatékának céljából, noha előbb már a francia király fiának adta nagy esküvessel. Hit alatt meg is esküdött, hogy mindezt híven megtartja. András király és Béla herceg békeszeretők voltak, nem akarták a civódás magjait

elszórni: békességet kötöttek hát a császárral; a császár pedig személyesen is esküvel erősítette meg, hogy híven megtartja mindazt, amit mondott. Ekkor András király – a magyar királyok szokott bőkezűségével – ötven óriási vizát küldött a császárnak, kétezer szalonnát, ezer hatalmas bikát és több kenyeret, mint amennyit magukkal vihetek, juhoikat, ökröket, vagyis szarvasmarhákat és bort is fölös bőséggel. A mértéktelen falánkságtól és az ital vedelésétől sok német holtra ette magát és holtta részegedett. A többi a magyarok irgalmából megszabadult a halál torkából, visszahagyta sátrát, pajzsát, elhajigálva minden felszerelését, és oly gyorsan futott vissza Németországba, hogy hátra se nézett. Ezért azt a helyet, ahol a németek olyan gyalázatba estek és pajzsukat elhajigálva megfutottak, Vértés hegyének nevezik mind a mai napig.

SALAMON MEGKORONÁZÁSÁRÓL, ATYJA, ANDRÁS KIRÁLY ÉLETÉBEN

Miután Henrik császár ilyen szégyenletesen hazafutott Magyarországból, András király követeket küldött hozzá, és követelte, hogy adja leányát, Zsófiát, feleségül az ő fiához, Salamonhoz, miképpen megígérte. A császár meg is tartotta híven, mit esküvel ígért. A Morva folyó mellett ülték meg tehát a királyi lakodalmat, a békeszövetséget nyomatékosan megerősítették, és a császár meg a király örömmel tért haza.³⁸ Hamarosan ezután András királyt szélütés érte, és ettől fogva télen-nyáron hórdszéken cipelték. Szent István király halála óta tehát tizenegy esztendő és négy hónap telt el András király uralkodásának első évéig. Ebből a német, vagyis igazában velencei Péter első és másodízben öt és fél esztendeig uralkodott,³⁹ Aba pedig három évig országolt. ♣ Mivel a rokoni szeretet és a vérségi vonzalom bizony gyakran áll az igazság útjába, András királyban is az atyai szeretet legyőzte az igazságot: megszegte ígérteit, ami nem méltó királyhoz, és uralkodásának tizenkettedik évében, vénségétől rokkantan, fiát, Salamont, még mint ötesztendőös gyermeket egész Magyarország királyává kenne és koronáztatta.⁴⁰ Tettette ugyan, hogy ezt az ország békessége érdekében cselekszi, mert a császár nem adná le-

ányát az ő fiához, Salamonhoz, ha meg nem koronázza. ♣ Amikor azután Salamon koronázásán azt énekelték: „Légy ura testvéreidnek...”, és Béla herceg tolmács útján megértette, hogy a kisdéd Salamont az ő urává rendelték, erősen méltatlankodott. ♣ Mások azt mondják, hogy Béla herceg fiai, Géza és László meg az ország összes főembereinek egyetértésével kenték fel Salamont királlyá. De azután konkolyhintők ösztökölésére gyűlölség támadt köztük, a sugdosók ugyanis – akiket nagyon kedvelnek a mi napjainkban – azt beszélték a királynak, hogy Salamon csak úgy uralkodhatik, ha öccsét, Bélát megöleti; másfelől Béla herceget rábeszélték, hogy itt az alkalmas idő a királyság megszerzésére, amíg Salamon kisfiú, apját pedig a vénség és kórság megtörte. A király és a herceg tehát Várkonyba mentek; a király megértette, hogy halála után fia nem uralkodhatik a herceg akarata nélkül. Magához szólította tehát két hívét, tanácskozott velük négy szemközt, mondván: „Meg akarom kísérteni a herceget, és kettőt kérdek tőle: a koronát akarja-e vagy a hercegséget?” A király ugyanis maga elé koronát tétetett vörös terítőre és melléje kardot, ami a hercegséget jelképezte.⁴¹ „Ha a herceg jó békességgel a hercegséget akarja, legyen az övé, de ha a koronát: nosza, ketten, főemberek, keljetek föl, és ugyanazzal a karddal nyakazzátok le Béla herceget!” Azok megígérték, hogy úgy cselekszenek. Amikor azonban így tanakodtak, a hírvívó ispánja, Miklós, aki a palota ajtaját őrizte, a küszöbről mindent hallott; amikor a herceget behívták a királyhoz, és belépett az ajtón, a hírvívók ispánja hamar megmondta a dolgot a hercegnek: ♣ „Ha kedves az életed, a kardot válaszd!” Többet nem szólhatott. ♣ Mikor azután a herceg belépett, meglátta a király előtt fekvő koronát és kardot; elcsodálkozott ezen; mihely leült, a fekvő király fölemelkedett, és ágyában ülve így szólt; „Herceg! Én megkoronáztattam fiamat, de nem kapzsiságból, hanem az ország békessége kedvéért, melyet minap a császárral kötöttem. Járj el azonban szabad akaratod szerint: ha a királyságot akarsz, vedd a koronát, ha a hercegséget, válaszd a kardot; egyet közülük engedj át fiamnak – ámbár igazság szerint a korona a tiéd.” A herceg nyomban megértette Miklós ispán

szavait, és ezt mondotta: „Legyen fiadé a korona, minthogy már fel van kenve, és add nekem a hercegséget.”⁴² Nyomban elvette a kardot. A király most a lábaihoz hajolt, ami ritka eset volt. Azt gondolta ugyanis, hogy együgyűségből adja fiának a koronát, amiképpen azt Levente adta neki; a herceg azonban félelemből cselekedte ezt. Végezetül rossz emberek gonosz sugalmazására a király és a herceg között mégis így meghasonlás támadt. A herceg igen éles elméjű lévén, óvakodott a király csapdájától, és egész háza népével kiköltözött Lengyelországba az ipához. Meghallotta ezt András király, tartott mesterkedéseitől; fiát, Salamont, elküldötte az ő császári ipához: sok magyar főember ment vele együtt. Béla herceg ezenközben elmondotta ipának, a lengyel fejedelemnek, mindazokat az igazságtalanságokat, amelyeket bátyjától, András királytól szenvedett; a lengyel fejedelem híven és készségesen segítségére sietett. Béla herceget ipának három dandára is támogatta, úgy tért vissza Magyarországra. Megtudta András király, hogy öccse sereggel jött be Magyarországra, ezért a német császártól két vezért küldetett a maga segítségére, nevezetesen Wilhelmet és Pothot. Ajándékkal megfogadta a cseh herceget is; akihez atyafiság fűzte, és bizakodott zsoldosainak nagy számában; magyarja azonban nem sok volt; sokan ugyanis fiát, Salamont követték, akik az országban maradtak, legtöbben Béla herceghez csatlakoztak. Hírül vitték Béla hercegnek, hogy András királlyal nagyszámú zsoldos van, de inkább a csatán akart meghalni, semhogy harc nélkül térjen ki a király serege elől. Siető seregét rendületlenül vezérelte a Tiszához András király ellen; Wilhelm és Poth, a német vezérek pedig dühösségüktől hajtva, csapataikkal hamar átkeltek a Tiszán; megütköztek, és mindkét részről vitézül harcoltak. De Isten segítségével Béla herceg nyert győzedelmet, a német majdnem mind odaveszett, vezéreik fogságba estek. Az András királlyal levő magyarok látván, hogy Béláé a győzelem, elhagyták András királyt, és átálltak Béla herceghez. András király Németország felé futott, de el nem menekülhetett; a mosoni kapunál⁴³ ugyanis elfogták. És mivel a Bakony erdejében Zirc nevű udvarházában gondatlanul tartották, meghalt. Szent Ányos hitvalló

monostorában temették el, melyet ez a király alapított Tihanyban, a Balaton tavánál. De a cseh herceget is elfogták, és Béla herceg tudta nélkül megvakították, míg Wilhelm és Poth vezéreket Béla herceg elé vitték, az pedig szabadon bocsátotta őket.

BÉLA HERCEGET SZERENCSESEN KIRÁLYÁ KORONÁZZÁK

Béla herceg tehát, akit Beninne neveztek, diadalmasan és győzelmesen Fehérvárra ment, ahol a püspökök fölkenték, és a királyi koronával szerencsésen megkoronázták.⁴⁴ Békességgel országolt, ellenség nem zaklatta, nemzetének javát kereste. Egyebek közt okosságának adta bizonyosságát abban, hogy pénzt veretett, nagy értéket színtiszta ezüsből, és az eladó portékák árát szabott mérték szerint a bölcsen intézkedő elme igaz méltányosságával állapította meg. Nem tűrte, hogy a kalmárok és pénzbevéltők átkos, fősvény mohósága fölös hasznot szerezzen az együgyű és paraszti emberektől. Ugyanis kiváltképpen ez az oka annak, hogy a népek ínségre, szegénység veszedelmére jutnak; de így mindenki szabott ár szerint adott és vásárolt, igaztalanság és csalás nélkül. Szombati napra rendelte mind a vásárokat, ahol adtak és vettek; országa területére a bizánci aranyat hozta forgalomba. Miképpen fentebb írtuk, ezüstdénárokat is veretett, melyekből negyven ért egy bizánci aranyat. Ezért mondják mind mai napig negyven dénár-ra, hogy arany – nem mintha aranyból volnának, hanem azért, mert abban az időben annyi dénárt értékelték egy bizánci aranynak. Egész életében nem változtatta meg a pénz értékét. ♣ Más dolgokat is cselekedett, melyek méltók az örök emlékezetre. Bántatlanul és sértetlenül megóvatta azoknak feleségeit, gyermekeit és minden jószágukat is, akik Salamon királyt követték, hogy maguktól megtérjenek hozzá, és békén élvezzék javaikat. Ezért sokan híveivé is lettek, és hozzá pártoltak. ♣ Kegyes hajlandóságból a magyarok terheit megkönnyítette: a szokott adókat és a régi tartozásokat a köteles szolgáltatásokból elengedte. Ezért Magyarország fölötté meggazdagodott, és fölemelte fejét mind a körülötte levő országok fölé: gazdagságban és di-

csőségben mind meghaladta őket. Akkor itt a szegények meggazdagodtak, és a gazdagok dicsőségére emelkedtek. ♣ A kegyes király Magyarország-szerre kikiáltókat is küldött, hogy minden faluból két-két ékesen szóló vént hívasson a királyi tanácsba; ennek hallatára nemcsak azok jöttek Fehérvárra a királyhoz, akik hivatalosak voltak, de mind a parasztok, a szolgák és a magyarországi köznép egész sokasága. Látván a király, a püspökök és mind a főemberek a rengeteg sokaságot, megfélemlettek: hátha rájuk rontanak; behúzódtak hát a városba és őrizték. A köznép azután előljárókat rendelt magának, ezek számára fából állványt emeltek, ahonnan az emberek láthatták és hallhatták őket. Az előljárók azután szószólókat küldtek a királyhoz és a főemberekhez, mondván: „Engedd meg nekünk, hogy atyáink szokása szerint pogány módra éljünk; hadd kövezzük meg a püspököket, ontsuk ki a papok bélét, öldössük le a deákokat, akasszuk fel a dézsmaszedőket, romboljuk le a templomokat, törjük össze a harangokat!” Ennek hallatára a király megszorodott, és háromnapi haladékot kért, hogy gondolkozzék a dologról. Ezalatt a nép előljárói a magas állványokon ültek, és gonosz verseket mondtak a hit ellen; a népnek ez tetszett, helyeselte: „Úgy legyen, úgy legyen!” Mikor azután harmadnapra a választ várták, a király parancsára fegyveres katonák rontottak rájuk, közülük némelyeket megöltek, előljáróikat a magas állványról leszórták és eltiporták, a többieket megkötözték, keményen verve korbácsolták, és így ölvé, kötözve, korbácsolva is csak alig csillapíthatták le a lázadást a katonák. Azután tehát, hogy Szent István király kereszténnyé térítette Magyarországot, két ízben fordult vissza a pogányságra: egyszer András király idejében, másodszor Béla király napjaiban, amiképpen itt megírtuk. ♣ A jámbor Béla király ezután betöltve uralkodásának harmadik évét, királyi jószágán, Dömösön összezúzódtott beomló trónján; teste gyógyíthatatlan betegségbe esett; az ország néminemű dolgai miatt félholtan viték a Kanizsa patakjához; ott távozott el a világból. A Szent Megváltó monostorában femették el, melyet maga épített azon a helyen, melynek neve Szögyszárd. Merthogy Béla szög színű volt és szár, azért nevezte el Szögyszárdnak, a maga állapotáról, monostorát.

A CSÁSZÁR ELJÖN VEJÉVEL, SALAMON KIRÁLYAL

Értesülvén Salamon király Béla király haláláról, sietett az ipához, a német császárhoz, és kérte, helyezze őt vissza a magyar királyságba. Szívesen hajlott kérésére a császár, és a római birodalom nemes seregével és császári dicsőségéhez illő fényes kísérettel behozta Salamont Magyarországra. Közben Béla király fia, Géza, amilyen okos volt és körültekintő, elvonult hát két növendék öccsével Lengyelország részeibe, mert akkor meg nem állhatott Salamon és a németek támadásával szemben. Salamon király tehát a császárral akadály nélkül bejött a királytalan Magyarországra, és biztonságosan érkezett a királyi székvárosba, Fehérvárra; ott nagy tisztességgel fogadta mind a papság és a nép egész Magyarországról. A császár ezután szózatot intézett a magyarok egész sokaságához veje, Salamon király érdekében, megújította köztük a békét, és hit alatt tett esküvéssel megerősítette; Salamon királyt dicsőségesen megkoronázta atyai trónján, és egész Magyarország helyeslése és kiáltozása közepett székébe helyezte. Ezután a császár Salamon király bőkezű ajándékából, Magyarország kincseivel gyarapodva hazatért. Mihelyt a császár eltávozott, Géza menedékhelyéről Magyarországra sietett. Salamon még új király lévén, nem erősödött meg országában, félt, hogy Géza megrohanja lengyel seregével; kissé hát visszahúzódtott embereivel, és bizton megült az erős Moson várában. A püspökök és a többi egyházi férfiak állhatatosan igyekeztek azon, hogy békét szerezzenek köztük; kiváltképpen Dezső püspök csillapította, intette és nyájas rábeszéléssel szelídítette Géza herceg lelkét, hogy adja át békével az országot Salamonnak, habár ő az ifjabb, és tartsa meg békében a hercegséget, amelyet már atya is birtokolt. Üdvös rábeszélésére Géza felhagyott a civódással, engedett. Szent Fábián és Sebestyén vértanúk napján tehát Salamon király és Géza herceg Győrről békét kötöttek Magyarország színe előtt; majd együtt ünnepelték meg a húsvétot egész udvarukkal Pécsen. Ott azután húsvét napján Géza herceg tisztességgel, a maga kezével tette fel a koronát Salamon király fejére, az ország főembereinek jelenlétében, és úgy vezette be dicsőséggel Szent Péternek, az apostolok fejedel-

mének királyi bazilikájába. Látván a magyarok egész gyülekezete, hogy békesség van a király és a herceg között, és kölcsönös szeretettel vannak egymás iránt, magasztalták Istent, aki szereti a békességet, és nagy vigalom volt a nép között. A következő éjszaka azonban a jövőendő viszály és zűrzavar előjele nyilatkozott meg. Hirtelen tűzvész támadt, és elborította az egész egyházat, mind a palotákat és többi épületeket és mindazt, ami hozzájuk tartozott; a szörnyű tűzvész mindent elemésztett. Mindnyájan megrémültek a lángok hatalmas zúgásától és a szörnyű robajtól, amint a harangok lezuhantak a tornyokról: senki sem tudta, hová legyen. A király és a herceg megdöbbsent és elcsodálkozott a hirtelen eseten; gonosz cseltől tartva nagy hamar elváltak egymástól; reggelre kelve hív követek útján megtudták a dolgok való állását, merthogy egyik részről sem forraltak rosszat, sem veszedelmes cselt, hanem véletlen eset okozta a tűzvészt. A király és a herceg jó békességgel újból összejöttek. Zolomér dalmát király,⁴⁵ Géza sógora, követeket küldött Salamon királyhoz és Géza herceghez, arra kérte őket, hogy saját személyükben segítsék meg őt ellenségei, nevezetesen a karantánok ellen, akik akkor elfoglalták Dalmácia határvidékét. A király és a herceg tehát összeszedte seregét, elmentek Dalmáciába, és épségben visszaszereztek azt, ami elveszett. A király és a herceg királyi ajándékokat kapott, drága szöveteket, sok aranyat és ezüstöt. Amikor visszatértek, Atha nádor megkérte a királyt és a herceget, jelenjenek meg monostorának fölszentelésén, melyet Szent Jakab tiszteletére épített Zselicen; ez meg is történt.

ARRÓL, HOGY SALAMON KIRÁLYNAK ÉS DÁVIDNAK NEM VOLTAK GYERMEKEI

Salamon királynak és öccsének, Dávidnak sohasem voltak gyermekei, és bennük András királynak magva szakadt; azért hisszük, hogy ez isteni végzésből történt, mert amikor András először érkezett Magyarországra öccsével. Leventével együtt, hogy az országot birtokába vegye, hagyta, hogy az istentelen Vata és más gonoszok megöljék Szent Gellértet és a sok keresztényt. Géza herceg pedig nemzette Kálmánt és Álmost meg leányokat. Mintegy tizenhárom

esztendeig csöndes békesség virágzott a király és a herceg között. ♣ Ezalatt a cseheket eltöltötte a gőgösség, betörték Trencsén városa felé, majd emberekből és barmokból nagy prédát ragadozva elvonultak. A király és a herceg ezt nagy igazságtalanságnak tartották, seregeikkel betörték Csehországba. A csehek nem mertek velük szembeszállni; a magyarok majdnem egész Csehországot tűzzel-vassal pusztították. Ott Márton fia Bátor Opos viadalban nagy vitézül leterített holmi óriás termetű csehet; ezen emlékezetes tettéért azután a király és mind a magyar főemberek nagy becsületben tartották. A király és a herceg tehát súlyosan megbosszulták a cseheken a népüket ért igaztalanságot, és cseh foglyoknak nagy prédájával örvendezve tértek meg Magyarországra.

A KUNOK DÚLJÁK MAGYARORSZÁGOT

Ezután a pogány kunok áttörték a gyepüket, és a Meszeskapu felső részénél berontottak Magyarországra; Bihar városáig kegyetlenül végigprédálták az egész Nyírséget,⁴⁶ véghetetlen sokaságú férfiakat, asszonyokat és állatokat vittek magukkal, várakozás ellenére átkeltek a Lápos patakon és a Szamos folyón, majd visszahúzódtak. Salamon király tehát és Géza herceg öccsével, Lászlóval, összeszedték seregüket, nagy sietve elindultak, és áthaladtak a Meszeskapun, még mielőtt a kunok átkelhettek volna a hegyeken; Doboka városában közel egy hétig várakoztak a pogányok érkezésére. A kémek közül az egyik, az Újvárból való Fancsika nevezetű, csütörtökön tudatta a királlyal és a hercegekkel, hogy közeledik a kun sereg. A király és a hercegek seregükkel a közeledők elébe nyargaltak, és éjszakára a kunok közelében telepedtek meg. Pénteken kora hajnalban fölserkentek, mind az oltáriszentség vételével erősítették meg magukat; elrendezték csapataikat, és ütközetre vonultak a pogányok ellen. Amikor ezt meglátta a pogány harcosok Ozul nevű hadnagya, aki Gyula kun vezér embere volt, mivelhogy a gőgösség igen elöntötte, és nagyon sokat tartott magáról, így szólt embereihez; „Menjenek az ifjak a gyámoltalan magyarok ellen, és csak úgy játszva vívjanak velük!” Nem hitte ugyanis, hogy bárkinek is van bátorság ♣

elénk állani. A pogányok tehát kivonultak a magyarok ellen, és látták, milyen rettentő seregekkel jöttek; azonnal megjelentették ezt a hadnagyuknak, Ozulnak. Ez összegyűjtötte a vele levő kun sereget, és hamar egy igen magas hegy tetejére húzódott; gondolta, ott van leginkább biztonságban, minthogy a hegyoldalon igen nehéz a feljárás; a lakosok Kerlésnek nevezik ezt.⁴⁷ Az egész magyar sereg a hegy lábánál gyűlt össze. Salamon király vitézei mind egyforma patyolatzászlót hordoztak. A pogányok már mind a hegy tetején tömörültek össze; bátrabb, vakmerőbb íjászai leszálltak a hegy lejtőjének közepéig, hogy a magyarokat a lejtőről távol tartsák. Mint a záporosó, oly sűrűn hullottak nyilaik a király és a herceg csapataira. Némely jeles magyar vitézek azután rárontottak ezekre az íjászokra, és közülük sokakat megöltek a hegyoldalon, csak nehezen és vajmi kevesen hághattak fel újra társaikhoz – íjukkal verték, úgy ösztökdélték lovaikat. Salamon királyt heves lelkülete, bátorsága elragadta, és csapatával a legmeredekebb hegyoldalon hatolt fel a pogányokhoz; azok meg sűrűn szórták rá nyilaik záporát. Géza herceg, amilyen óvatos volt, mindig a menedékesebb lejtőn hatolt fel, nyilakat szórt a kunokra; öccse, László, az első támadásnál négyet ölt meg a legvitézesebb kunok közül, az ötödik nyilától súlyosan megsebesült – utóbb ezt is megölte –, Isten irgalmából aztán hamarosan kigyógyult sebéből. ♣ A magyarok tehát kegyetlen halállal szorongatták a pogányokat, futottak is nyomorultul, de a magyarok még gyorsabban űzték őket, vért szomjúhozó, éles kardjukat a kunok vérével részegítették. Kardcsapásokkal hasogatták a frissen beretvált kun fejeket, akár az éretlen tököt. ♣ Szent László herceg meglátott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Azt gondolta tehát Szent László herceg, hogy ez a váradi püspök leánya, és ámbár nehéz sebben volt, mégis nagy hamar üldözőbe vette lova hátán, melyet Szögnek nevezett. Midőn azután lándzsavégre megközelítette, semmire sem ment vele, mert az ő lova sem maradt vissza semennyit sem; így mintegy kartávolság volt a lándzsa hegye és a kun háta között. Rákiáltott tehát Szent László herceg a leányra és mondá: „Szép hűgám! Fogd meg a kunt övénel, és vedd magad a földre!” Az meg is tette. Mikor a földön hevert, Szent László herceg közéről át

akarta szúrni a lándzsával; a leány akkor nagyon kérte, ne ölje meg, hanem bocsássa el. ♣ Ebből is kitetszik, nincsen hívség az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani. A szent herceg azután sokáig mérkőzött a férfiúval, majd elvágta inát és megölte. De az a leány nem a püspök leánya volt. A király és a dicső hercegek így majdnem az összes pogányokat megölték, megszabadították mind a keresztény foglyokat, és diadalmas győzelemmel, örvendezve tértek vissza az egész vidám magyar haddal. Nagy volt az örvendezés Magyarország-szerte, szent énekekben és imádságokban magasztalták Istent, aki győzelmet adott nekik.

A BESENYŐKNEK MAGYARORSZÁGRA JÖTTÉRŐL

A kunok jövetele után harmadik esztendőre történt, hogy a besenyők Bulgárfehérvár⁴⁸ felől átúsztattak a Száva folyón Buziás mezejére, és foglyot, prédát nem csekély számmal ragadoztak és hurcoltak el a maguk földjére. A király és a herceg árulás bűnét sütötték Bulgárfehérvárra, mivelhogy békességet színleltek, de önként engedték át a lator besenyőket Magyarország prédálására. Összeszedték tehát seregüket, és Szalánkeménnél gyülekeztek; ott tanácsot tartottak, és elhatározták, hogy az áruló Fehérvárt megszállás alá veszik és ostromolják.

Főlszedték a táborukat, és a Száva folyó mentén leszálltak Nándorfehérvár irányába. Parancsolat ment a királytól és a hercegtől, hogy az egész magyar sereg mihamarabb keljen át a Száva folyón Bulgáriába. A görögök és a bulgárok sajkáikon hajóztak, és gépezeteikből kénköves tüzet fújtak a magyarok hajóira, a vízen gyújtották fel azokat. A magyarok azonban nagyon sok hajóval keltek át a folyón, és így legyőzték a tűzokádó görögöket. A görögök és a bulgárok megfutottak, a magyarok átkeltek, és elfoglalták a bulgárok határait. ♣ A király és a herceg hétfőn kelt át a Száván, hajnalhasadtakor elrendezték seregeiket, és a sűrű gyalog hadsorokkal közbeékelve a lovascsapatokat, teljességgel bekerítették pajzsaikkal a várost. A görögök tehát és a bulgárok féltek, hogy az ostrom vést hoz rájuk; titkos

követek útján megkérték a besenyőket, jöjjenek segítségükre aggodalom nélkül, mert nem a király, nem is a herceg ostromolja városukat, csak Vid, a bácsi ispán támadt rájuk vitézeivel. A besenyők hittek a csalóka szavaknak, hamarosan segítségükre siettek; azt remélték, hogy Vid is pánt legyőzik, és ezzel prédát nyernek – ez csábította őket; nyakra-főre a soproniak csapatára rontottak, akiket Ján ispán vezetett. ♣ Ez azonban a soproniakkal emberül, vitézül felülkerekedett a besenyők támadásán, sokukat a helyszínen kard élével veszejtette el, a többieket pedig fogságba hajtotta. A besenyők Kazár nevű fejedelme csak kevesed-magával futott el, csak nehezen menekült meg a magyarok kezéből. A király és a herceg illendő köszönetet mondott ama Ján vitéznek, és királyi módon megajándékozták, amiért úgy törte szét a sok ezer besenyőt, mint finoman csiszolt kő a cserépedényt – mielőtt a király meg a herceg seregeikkel még fel se keltek a reggeli mellől. A király meg Géza és László hercegek a város közelében egy sziklán tartózkodtak; a magyarok odahozták elébük a besenyő foglyokat és az elesettek fejét, a lovakat és fűszereléseket; csütörtökön hajnalban kezdték ezt, de napnyugtáig végére nem járhattak. Ezt azért cselekedték, hogy az ostrom alatt álló görögök és bulgárok hadd lássák, milyen kegyetlenül megölték a magyarok a besenyőket, akikben reménykedtek, hadd rémüljenek meg, és adják meg magukat és a várost a királynak meg a hercegeknek. ♣ Ezután a király meg a hercegek alkalmasabb helyeket szemeltek ki a város ostromlására; megparancsolták az ácsoknak, készítsenek nyolc fatornyot, melyek kétszeresen haladják meg a bástyák magasságát. Onnan a vitézek a város közepéig nyilazhattak, és hajigálhattak köveket az emberekre. A tornyok között ugyanannyi hajítógépet állítottak fel, a falak megbontására és a tornyok bejáratának megközelítéséhez hosszú védőfödeleket meg egyéb hadiszerszámokat ácsoltattak. Némely helyeken le is omlasztották a falakat egészen az alapjukig, de a várost meg nem vehették, mert bentről igen vitéz harcosok védelmezték. Két hónapig táboroztak a város alatt, ezalatt gyakran megharcoltak a városból kirohanó szaracénokkal,⁴⁹ közülük némelyeket megöltek, másokat megfutamítottak. ♣ Ezután három nagy vitéz, vakmerő szaracén rohant ki a városból, parittyával, dárdával és nyíllal, nagy veszteséget

okoztak a magyaroknak. Salamon királyi pattantyús az egyiket eltalálta a hajítógéppel; tetemét a magyarok el akarták ragadni, említett társai azonban keményen tusakodva védelmezték. Nézte harcukat a király meg a herceg, és így szóltak a körülöttük álló vitézekhez: „Vajha a makkabeusok szíve és vére gyúlna fel a vitézekben, hogy megmentenék a magyarságot ezektől a szaracénoktól, akik oly bátran harcolnak a város védelmében; bár a magyarok elragadnák a szaracén tetemét!” ♣ Ennek hallatára három bátor vitéz, Opos, György és Bors gyors támadással, mint a villám rontott rájuk. Opos nagy vitézül űzőbe vette és egészen a város kapujáig kergette őket. Opos mégis sértetlenül tért vissza. Ezalatt György és Bors buzdították a magyarokat, el is ragadták a szaracén tetemét, és gyalázatra vetették. ♣ Az ostrom harmadik hónapjában azután egy magyar leány, akit valaha rabul vittek oda, egy szerdai napon felgyújtotta a várost. Heves keleti szél fújt, a tűzvész átrterjedt az összes épületre. Így a magyar sereg berohant a városba azon a részen, ahol az ostromgépek a bástyákat már leomlasztották, és kegyetlenül öldökölték a görögöket, szaracénokat és bulgárokat. Maradékuk Niketasz vezérrel a várba menekedett. Másnap, mire elült a tűz, a magyarok elfoglalták a várost. Megnézték és felkutatták a görögök pincéit, töméntelen aranyat, ezüstöt, drágaköveket, értékes gyöngyöt és szinte felbecsülhetetlen kincset hoztak ki onnan. Az osztozásnál a király és a herceg közt civódás támadt. Nem volt ott magyar, aki meg ne gazdagodott volna. ♣ A várba rekesztettek ezután kérték a királyt és a hercegeket, hagyják meg nekik életüket és szabadságukat, a várat és mind az egyebeket tartsák meg maguknak. A király és a hercegek kezet adtak a hit zálogául, hogy többé nem ártnak nekik, mire mind lejöttek, akik a várban voltak. Niketasz vezér a szent Istenanya, a mindenkoron szűz Mária ezüstikonját hordozta, úgy jött a nagy sokaságú néppel, s Géza herceg hatalmába adta magát. Tudta ugyanis, hogy Géza herceg istenfélő, és szíve könnyőreletességre gyullad a foglyok és bajban levők iránt. ♣ Salamon király kezébe kevesen jöttek, mert tudták, hogy rideg természetű, és mindenben Vid ispán gonosz tanácsaira hallgat. Ez a Vid átkozott volt Isten és az emberek előtt. Váltig méltatlankodott a király, amikor látta, hogy a herceghez sokan menekülnek, hozzá meg kevesen. Mikor azután visszatértek a fel-

mérhetetlen kincssel és Vid jószágára, Buziás falujába jutottak, a király meg akarta osztani a kincseket és a foglyokat, még azokat is, akik a hercegek hitére jöttek le a várból. ♣ Ebben aztán a herceg ellene mondott a királynak, és meg nem osztozhattak. Ez volt a baj oka és a civódás magva közöttük. De midőn a kincsen osztoznának, a király azt – Vid, Frank püspök, Bogát fia Radován és Vid veje Ilia tanácsára – négy részre osztotta, s egynegyed részt adott a hercegnek – akinek különben egyharmad rész járt –, a többi három rész közül egyet a vitézeknek, a másodikat Vidnek, a harmadikat Iliának adott; ezért a herceg nagyon megneheztelt.⁵⁰

A KIRÁLY ÉS A HERCEGEK CIVAKODÁSA

Meghallotta a görög császár Géza herceg emberségét, és követeket küldött hozzá, hogy békét és barátságot kössenek;⁵¹ a herceg erre visszabocsátotta neki mind a foglyokat és mindazokat, akik lejöttek a várból. Salamon királyhoz azonban senkit sem küldött a görög király; ezért Salamon királyban mind jobban és jobban felgyúlt az irigység lángja Géza herceg ellen. Vid ispán is szüntelen ösztöklélte a királyt, hogy űzze el Géza herceget, és akkor a hercegséget könnyen elveheti tőle. Mondotta neki, megteheti ezt könnyen, mert a királynak sokkal több vitéze van, mint a hercegnek. Biztatta, hogy ne halogassa, sőt inkább siettesse a dolgot, és ezzel a közmondással izgatta a királyt: „Miképpen két éles kard nem férhet meg egy hüvelyben, úgy egy országban nem országolhattok ti ketten.” ♣ Vid ispán mérges szavai elcsábították a királyt, gyűlöletet és viszályt forralt magában. Ettől fogva alkalmat keresett, hogy kelepcebe ejtse Géza herceget, vagy haddal mehessen rá; de csak tovább alakoskodott a király, és a herceget színlelt barátsággal bocsátotta el hercegségébe.

KIBÉKÜLÉSÜKRŐL

Üzent tehát ezután a király mindkét hercegnek, hogy mindketten együtt jöjjenek a királyhoz, és haddal induljanak Nis görög vár ellen; a király ugyanis álnokul vesztükre

törekedett, hogy váratlanul egyszerre fogja le őket; a többi felől már biztos lehetett. ♣ A hercegek azonban megértették a király kelepcejét, és óvatosan jártak el. László fele se reggel a Nyírségben maradt, Géza pedig elment a királlyal: nem is mertek ártalmára lenni semmiképpen, mert biztos tartottak attól, hogy László erős kézzel áll bosszút. ♣ Eközben a nisi férfiak sok ajándékot adtak a királynak és a hercegeknek: aranyat, ezüstöt és drága szöveteket; majd a király és a herceg visszafordultak, és Keve városánál elváltak. Bátyja tanácsára László elment Bihar városából Oroszországba, segítséget kért barátaiktól, hogy felkészüljenek a király ármánykodásai ellen; tudta már ugyanis mindenki, milyen igazságtalanság és civakodás van a király és a hercegek között. Ezután összeszedték seregüket, sűrűn küldözték a követeket, végül is a király meg a herceg Esztergomba mentek, ott mindkettő megbeszélés szerint csak nyolc-nyolc embert vitt magával a püspökök és főemberek közül; úgy hajóztak a város közelében levő szigetre, hogy ott tárgyaljanak; sokáig vádaskodtak és mentegetődztek, végre békeszövetséget kötöttek. Géza visszatért hercegségébe. ♣ A király pedig Fehérvárra ment. Ezután a király elküldte Géza herceghez az istenverte Videt és a szelíd Ernyeit. Géza gondosan őriztette őket, mert félt Vid álnokságától. A herceg is elküldte a királyhoz a váradi püspököt és a hitvány Vatát; a király is őriztette ezeket. Majd a király Megyer⁵² falujából elment a Rábca folyó felé, a három német herceg elé, segítségül várta őket Géza herceg ellen. ♣ A herceg mellett ugyanis nem volt jelen az öccse, barátai sem segítettek; elküldötte Videt és Ernyeit a királyhoz, fegyverszünetet kötöttek Szent Márton napjától Szent György napjáig. Ennek hallatára a király is visszaküldte Vatát és a váradi püspököt. ♣ Ebben az időben a király ama helyen ünnepelte a karácsonyt, melynek Ikervár a neve. Majd Zalába ment, ahol Markart német vezér és Vid ösztökölték a királyt, hogy támadjon a hercegre. Így és effélékkel noszogatta ugyanis Vid a királyt: „Most könnyen és kockázat nélkül legyőzheted a herceget, mert nincsen semmi segítsége, ha azonban halogatod a támadást a fegyvernyugvás leteltéig, meglehet, hogy elmenekül.” ♣ Mikor hát a király Szögszárdra érkezett és táborba szállt a Kesztlőc nevű hely fölött, vecsernyét hallgatni elment a Szent Meg-

váltó monostorába; vecsernye után pedig Vid és mások tanácsot adtak a királynak, mondván: „Uram, tudd meg, hogy László Oroszországba ment, Lampért pedig Lengyelországba, hogy bátyjuknak, Géza hercegnek sereget tobozozzanak; gyakran javallottuk már neked, hogy most menj a hercegre: Igfán erdejében⁵³ vadászik, az éj csöndjében rátámadunk, elfogjuk, és kitoljuk a szemét. Mikor aztán László és Lampért megjönnek vagy sereget hoznak, már meg nem állhatnak ellenünk. És ha csak hallják ezt, már nem mernek bejönni az országba. Meg is teheted, mert összes tanácsosa a te híved; aztán nekem adod a hercegséget, így szilárdítod meg koronádat.” ♣ Meghallgatta ezt a király, és megígérte, hogy gondolkodik a hajnali imádságig. Kedves volt a tanács az ő szemeiben. Ennek a helynek apátja, Willermos nevű olasz, rejtett helyen húzódott meg, mintha Istenhez fohászkodnék a monostorban. Hallotta, milyen tanácskozást folytattak. Rögtön követet és levelet küldött a herceghez, hogy óvakodjék a királytól. ♣ Mikor aztán a követ a herceghez érkezett, ott voltak a gonosz tanácsadók, a herceg árulói, nevezetesen Petrud, Szolnok és Bikás; ezek így szóltak: „Uram herceg, ne félj, merthogy az apát részeges ember, és részegségében küldte hozzád a követet, azt sem tudja, mit beszél!” Ezt azért mondták, hogy a herceget Salamon kezébe adhassák.

A herceg bízott bennük, és ugyanott, tudniillik Igfán erdejében vadászgatott. Öccsét, Lászlót azonban elküldte Csehországba, mert Oroszországból már segítség nélkül tért vissza, hogy megkérje Ottó cseh fejedelmet, segítsen rajtuk, mert ínségben vannak.⁵⁴

Azon a hajnalon, amikor a király határozni akart, elment a hajnali ájtatosságra: az apát ismét elrejtőzött a klastromban, hogy hallja a tanácskozást – hűséges volt ugyanis a herceghez, merthogy annak apja alapította egyházát. ♣ Elénekelték tehát a matutinumot, majd mindnyájan kimentek. A király és Vid bent maradt, és olyan tanácsban állapodtak meg, amit Vid javallott a királynak. Az említett apát ezt is hallotta; nyomban levetette a szerzetesi köntöst, világinak öltözött, kardot kötött, lóra szállt, és nagy sietve a herceghez ment, kit reggel még alva talált, de fölébresztette, és így szólt: „Fuss, herceg, mert ha nem futsz, nyomban elérnek Salamon vitézei, hogy elfogjanak!”

A herceg erre összeszedte seregét, és nagy sebesen Csehország részeibe igyekezett öccsért, Lászlóért, de a király útját állotta. Vid úgy uraskodott a királyon, mint iskolamester a növendékén; valósággal, bár igazság nélkül a király volt az ő alattvalója – óvakodjék effélettől minden ember, kiváltképpen a királyok. Örvendezett hát az álnok Vid gonosz tanácsának, és megindította seregét a herceg ellen. ♣ A herceg és serege Kemejnél⁵⁵ találkozott a királlyal. A herceg főemberei – valóban árulói – titkon követeket küldtek a királyhoz, mondván: ha a király meghagyja őket méltóságukban és kegyelmébe fogadja őket, a csatában elhagyják a herceget, és átpártolnak a királyhoz. A király ezt megígérte nekik, és ígéretét esküvel is megerősítette; majd biztonságosan átkelt a befagyott Tiszán, a herceg ellenébe. Amikor a csatatér közelébe értek, a király Nagyfiaegyházánál⁵⁶ öltözött fegyverbe, és csapatait elrendezte a harcra, megtámadta a herceget, és le is győzte, mert a herceget emberei álnokul cserbenhagyták. Ebben a csatában Géza főemberei, Petrud és Bikás, három csapat várjobbággal átpártoltak Salamonhoz, amiképpen megígérték. ♣ Géza herceg azonban, noha seregének nagyobb része elhagyta, noha csak egyetlen csapat vette körül Salamon harminc csapatával szemben, nem riadt meg, hanem dühös harcot kezdett. Az árulók pedig megfutamodtak, és fölemelték pajzsukat jeladásul a királynak – miképpen jelt adott az áruló Júdás is –, hogy a király vitézei ne üldözzék őket. A király serege azonban nem ismerte az árulás jelét; látták, hogy a herceg csapatai futnak, üldözték és pusztították őket, úgyhogy az árulók közül csak kevesen menekülhettek meg a haláltól. Vajha egy se menekült volna meg, amiért gonoszul elárulták jótevő urukat! ♣ Összes vitéze elvesztével hagyta csak abba a herceg a harcot; Kotajdnál átkelt a Tiszán; káplánját, a fekete Györgyöt, elküldötte öccséhez, Lászlóhoz, hogy minél gyorsabban siessen hozzá; Ivánkát, klerikus deákját pedig Lampérthoz küldte. Géza Vácig lovagolt, ott találkozott öccsével, Lászlóval, és sógorukkal, Ottó herceggel, akik erős segítőcsapatokat hoztak. ♣ Mikor Géza herceg meglátta öccsét, Lászlót, sírva fakadt nagy fájdalmában, mert elveszítette hívséges, jó embereit, és panaszkodott az árulókra; az erős lelkű László azonban bátorította bátyját, ne sírjon, kérje inkább a mindenható Isten

kegyelmét, hogy vesse alájuk a győzőt, mert ilyen a háborúság dolga.

A király és a herceg kemeji csatája nagybőjt előtt esett,⁵⁷ ama vasárnap után való csütörtökön, amikor éneklik; „Exsurge!” Ebben a csatában a Vencellin neméből való Márton fia Opos, a dicső vitéz, a herceg Péter nevű bátor vitézét – aki sötétbarna ló hátán járt a többiek előtt, és fénylő páncélba, aranyozott sisakba öltözve párviadalra hívta a vitézeket – párviadalban győzte le. Fakó lován, csuklyás bőrvértjében Opos egymaga ugrott ki Salamon csapatából az említett vitéz elé, és lándzsájával mint a villám döfte át vértjét, úgy szúrt Péter szíve közepébe. A csatában pedig Opos kardjával oly szaporán vagdalkozott, hogy a sűrű csapástól keze megmerevedett, és szinte odatapadt a kard markolatához. Salamon király csodálta a csatában Opos erejét és bátorságát, de kivált a németek bámultak. ♣ Győzelmet nyervén a király, Kotajdnál átkelt a befagyott Tiszán, és megszállt Péter fia házában; ott hallotta meg, hogy Géza találkozott László és Ottó hercegekkel, akik nagyszámú harcosal érkeztek hozzá. A nyomorult Vid ily szavakkal sürgette a királyt: „Seregét minap levertük, főembereit megöltük, őt pedig megfélemlítettük; most szolgálait szedte össze, kaszás parasztjait gyűjtötte egybe, ezekkel vétette magát körül: ezektől ugyan nem kell tartanunk, mert egy pillanat alatt fölfaljuk őket. A cseh csapatot pedig hamarosan halálba küldöm én magam a bácsiakkal; társaink csak hadd pihenjenek addig.” Ennek hallatára Ernyei, aki mindenkor a békességet szerette, sírva fakadt. Láttá sírását Salamon, és szólt: „Ernyei ispán, úgy látom, te a herceg híve vagy, csak színlelésből maradsz mellettem.” ♣ Válaszolta neki Ernyei: „Nem én, uram! De nem szeretem, hogy testvéreiddel harcolsz, és hogy kedvük ellenére öljék egymást a vitézek: fiú az atyját és atya a fiát.” Majd Vid ispánnak mondta Ernyei: „Te javallod urunknak a testvérharcot, és azt mondod, kaszások meg villások vannak vele ottan. Meglásd, amit ezer kaszás levág, tízezer villás se szedi össze, és a veszteségnek csak Isten a megmondhatója. Hozzánk illő, hogy meghaljunk a királyért, de vajha jobb tanács után indulnánk!” ♣ A király tehát Vid szavaiban bízván, gyorsan elindult seregével, és csütörtökön megszállt a Rákoson. Géza, László és Ottó hercegek azonban és mind a velük lévő

magyar sereg Vác táján állapodott meg. Nagy erdőség volt ott, senki sem lakott benne, csak egy Vác nevű, szent életű remete. Erről nevezte el utóbb Géza herceg a várost, amely ott épült.

Midőn tehát ez a sereg a szembejövő Salamonra várakozott, egyik reggel a hercegek lóháton tanácskoztak azon a helyen, ahol most Szent Péter apostol kőkápolnája áll; fontolgatták, miképpen harcoljanak. Hát amint itt álldogáltak, világos nappal mennyei látomás jelent meg Szent Lászlónak; mire szólott bátyjához, Géza herceghez: „Láttál valamit?” Felelé az: „Semmit.” Mondotta ekkor Szent László: „Amidőn itt álltunk és tanácskoztunk, íme, az Úr angyala leszállott az égből, kezében aranykoronát hozott, és azt a fejedre illesztette; nyilvánvaló ebből, hogy minékünk adatik a győzelem, Salamon pedig legyőzve, számkivette futamodik ki országából, a királyságot és a koronát pedig neked adja az Úr.” Mondotta erre Géza: „Ha az Úristen velünk lesz és megoltalmaz ellenségeinkkel szemben, és ez a látomásod teljesül, egyházat építek itt ezen a helyen az ő szentséges szűz anyjának, Máriának.” ✠ Így szólván tábornoktábor bontottak, és megszállottak egy helységeknél, melynek Cinkota a neve. A két sereg közt a Mogyoród nevű hegy feküdt. Felvirradván a pénteki nap, meg akartak ütközni, de a sűrű köd olyan homályt borított rájuk, hogy nem tehették. A következő éjjel paripáikat kantárszáron fogva várták a napfölkeltét. Szombaton virradóra azután a király elrendezte csapatait, átlovagolt a mogyoródi hegy gerincén; poggyászvivőinek pedig meghagyta, hogy húzódjanak a hegy oldalába; hadd gondolja az ellenség, ha megpillantja őket, hogy nem poggyászszedők, hanem őrcsapatok. Vid pedig így szólt: „Ha csak meglátják seregünket, máris megfutamodnak.” ✠ De hajnalhasadáskor a hercegek is elrendezték hadsoraikat. László, mikor felöltötte fegyverzetét, leborult a földre, kérte a mindenható Isten kegyelmét, és fogadalmat tett Szent Mártonnak, ha az Úr győzelmet ad neki, egyházat épít azon a helyen Szent Márton tiszteletére. Úgy is történt. A bihari dandár közepén, a balszármayon László helyezkedett el, Ottót a jobbszármayra rendelték, Gézá pedig a nyitrai dandárral középpont állították. Egyébként mindkét részen háromszor három csapat állt, négysoros vonalban. Midőn a király leereszkedett a hegyről, Gézának

alacsonyabb helyen álló serege úgy látszott, mintha fentebb volna Salamon összes csapatainál. Ennek láttára így szólt Vid ispánhoz Ernye: „Csoda volna, ha azok a dandárok elfutnának színünk előtt, mivelhogy a Dunát hátuk mögött hagyták; inkább azt hiszem, úgy határoztak, hogy győznek vagy meghalnak.” ♣ László herceg magas lovon ült serege előtt, és körbelovagolt, hogy buzdítsa és lelkesítse embereit. Mikor lándzsájával megzörrentett egy bozótot, csodálatosképpen egy fehér hölgymenyét ugrott lándzsájára, végigfutott rajta, és a herceg kebelébe menekült. Mikor azután megkezdődött a csata, a csehek első csapásra nyomorúságosan letiporták Vid ispánt és a bácsiakat. ♣ László herceg pedig fölcserélte zászlaját Géza herceg zászlajával abból a célból, hogy Salamon bátrabban támadjon erre a csapatra, ahol Géza zászlaját hordozzák, abban a hitben, hogy a Géza dandára, melyet a minap legyőzött. László herceg ugyanis oltalmazni akarta bátyját, Géza herceget, Salamon támadásától, ezért inkább maga felé irányította a csata első rohamát. A király tehát, amikor László dandára elé érkezett, ráismert, megrémült, és megparancsolta a zászlótartóknak, fordítsák a csapatokat Géza herceg csapatai felé. ♣ Látván László herceg, hogy a király féltében elfordul tőle, ő rontott az élen a király dandárára; háta mögött támadásra vágattak az összes vitézek; másfelől azonban Géza herceg is hevesen rájuk tört a maga népével; László vitézei Salamon ide-oda kanyargó dandárát rémítő kardcsattogással adták kegyetlen halálra. Másfelől Géza vitézei ízleltették meg velük a halál keserves poharát. ♣ Hullottak a németek, futottak az olaszok, de nem találtak helyet a menekülésre, és úgy hullottak a magyarok előtt, mint ökrök a vágóhídon. Majdnem minden ember elhullván, Salamon király megfutott, Szigetfőnél átkelt a Dunán, és Márton fia Opossal végül is Mosonba jutott anyjához és feleségéhez; reggeltől napnyugtáig üldözték őt és embereit a hercegek seregei. Ebben a csatában nemcsak németek és olaszok estek el, de mondják, odaveszett Magyarország vitézeinek java része is.⁵⁸ ♣ Géza és László hercegek isteni módon diadalmas győzelemre magasztaltattak: a megöltek tetemei fölött háromszor harsogtatták Isten dicséretét. László herceg azonban, amilyen jámbor volt mindig, látván a sok ezer elesettet, noha ellenségei voltak, akiket megöltek, mégis

megindult a szíve rajtuk, siratta őket keservesen, nagy jajában arcát és haját tépve – miképpen anya sír fiai halálán. A tőlük nyert zsákmányból épült azután a mogyoródi egyház. Markart német vezér és Szvatopluk cseh vezér fogságba estek, vitézeiket megölték, maguk súlyosan megsebesültek.

Amikor László sóhajtozva járt a halottak tetemei között, megpillantván Erneyi ispán holttestét, azonnal leugrott lováról, megölelte és sírvamondotta: „Békeszerető Erneyi ispán, siratlak, mintha testvérbátyám volnál, mert szíved és tanácsod békességgel volt teljes.” Fölemelte a maga kezével, megcsókolta, és meghagyta vitézeinek, hogy tisztelességgel temessék el Vácott.

Másfelé is járt László, és Vid tetemét is megpillantotta, mire így szólt: „Siratom halálotdat, noha mindig ellenségünk voltál; vajha életben maradtál és megtértél volna, és köztünk a békét erősítenéd. Csodálom azonban: miért kívántál hercegséget, noha nem származtál hercegek nemzetségéből, miért kerestél koronát, ha nem voltál a királyok törzsökéből! Most látom, lándzsa verte át szívedet, mely hercegségre sóvárgott, és kard hasított szét fejedet, melyre koronát óhajtottál.” De meghagyta, hogy őt is temessék el.

Géza és László vitézei azonban tele voltak keserűséggel, mert Vid tanácsa okozta a háborút, testvéreik, fiaik halálát; leugráltak lovaikról, és készel felhasogatták keblét, majd övéik felé fordítva földet szórtak a szemébe, mondván: „Szemed sohasem lakott jól kincsekkel és méltósággal, hát most hadd teljék el szemed és kebled földdel is.”

A cseh herceg, Ottó, aki életét kockáztatta értük, ezután dúsan megajándékozva tért vissza hazájába. Midőn pedig Mosonba ért Salamon, meglátta őt az anyja, sírva fakadt fölötte, hiszen méltán sirathatta egyetlen fiát, akinek annyi jószágát vette el Isten; dorgálta őt ily szavakkal: „Kedves fiam, sohasem hallgattál tanácsomra, sem Erneyi tanácsára, sem más híveidre; mindig csak Vid szava után jártál, és íme tönkretetted magadat meg a tieidet! Nemde mindig javallottam és mondtam: elég neked Magyarország koronája, és add békességgel atyádfiainak a hercegséget.” Most aztán Vidből nem lehetett herceg, de neked sem lesz többé koronád.” Ennek hallatára haragra gyúlt a király, arcul akarta ütni anyját, felesége azonban lefogta a kezét.

Megértette már Salamon király, hogy Isten nem segíti háborújában; és már az éjszaka

sietve Mosonba és Pozsonyba húzódtott; ezeket a várakat már régen megerősítette. Anyját és feleségét is itt hagyta, amikor hadba vonult; ide húzódtott hát vissza a hercegektől féltében maga is, legyőzötven a harcon.

GÉZA KIRÁLY KORONÁZÁSÁRÓL

Géza és László hercegek azután seregükkel Fehérvárra mentek; Kapuvárt, Babótot, Fehérvárt és más várakat meg-rakták igen erős vitézekből álló őrséggel, majd elbocsátván seregüket, Magyarországon lakoztak. Ekkor Magnus her-ceg, Géza,⁵⁹ a magyarok ösztönzésére elfogadta az ország koronáját. Koronázása után elment arra a helyre, ahol a látomás történt, és tanakodott öccsével, Lászlóval, hogy a Szűzanya tiszteletére építendő egyháznak hol vessék meg alapját. És mikor ott állottak Vác alatt, ahol most Boldog Péter apostol egyháza van, egy szarvas jelent meg nekik, szarvai tele égő gyertyákkal; eliramodott előlük az erdő fe-lé, és lábát azon a helyen vetette meg, hol most a monostor van. A vitézek rányilaztak, mire a Dunába szökkent, és töb-bé nem látták. Ennek láttára szólott Szent László: „Bizony nem szarvas volt ez, hanem Isten angyala.” ✠ És mondotta Géza király: „Mondjad, kedves öcsém, mit jelentettek az égő gyertyák, miket a szarvas agancsán láttunk?” Felelt Szent László: „Nem agancsok voltak azok, hanem szár-nyak, nem is égő gyertyák, hanem fényes tollak, lábát pe-dig azért vetette meg ott, mivel megjelölte a helyet, hogy ott építsük fel a Boldogságos Szűz egyházát, s nem má-sutt!”⁶⁰ Hogy azonban az első látomás helye se maradjon épület nélkül, Géza király és öccse elrendelték, hogy ott Szent Péternek, az apostolok fejedelmének tiszteletére emeljenek kápolnát. Géza király tehát megalapította és nagy jószágokkal és birtokokkal adományozta meg a váci egyházat, de nemcsak ezt, hanem a budait is; annak adta a pesti vámot meg három falut Somogyban és drága ékessé-geket. ✠ Abban az időben a besenyők egy akarattal meg-kérték Géza királyt, hogyha nekik szabadságot ad, Sala-mon király minden támadását visszaverik úgyhogy moz-dulni sem mer majd Mosonból és Pozsonyból Magyaror-szág háborítására. ✠ Géza király megígérte nekik, hogy

megadja kérésüket, ha beváltják, amit ígértek. A besenyők tehát Zoltán nevű vezérükkel Salamon király ellen lovagoltak. Salamon király pedig a német őrgrófot hívta segítségül, és pénzt ígért neki. Mikor aztán a besenyők ellen vonult, meglátta az őrgróf, milyen rettentő, ijesztő a tekintetük, megijedt, mert nyomban eszébe jutott, milyen nyomorúságosan veszejtették el a magyarok Vilmos, Poth és Markart vezéreket, hát alakoskodva úgy szólt a királyhoz, hogy nagybőjt idején ők nem hadakoznak, ám ha a király akarja, csak ütközzék meg; ha azonban a besenyők kerekednének felül, ő késedelem nélkül a király segítségére siet. Így hát seregével letelepedett a bécsi hegyen, onnan nézve az ütközetet. Megkezdődött a csata, és a besenyők úgy megfutamodtak Salamon király elől, miképpen a viasz megolvad a tűzben; közülük sokan elestek, mások a Fertő mocsarába merültek, Zoltán kevesedmagával futva menekült. ✎ A besenyők leverése után az őrgróf kérte a pénzt Salamontól, de az nem adott neki semmit, sőt meg is fenyegette, hogy bevádolja a császárnál, hogy félelmében mutatkozni sem mert a hitvány besenyők előtt. Az őrgrófnak Hernő volt a neve, dúlt-fúlt, meg akarta támadni Salamont, de félt a császártól, hát elvonult, és búsan hazatért.

A CSÁSZÁR JÖVETELE

Ezután Salamon király, tartván Géza királytól és öccseitől, kincseivel és családjával bement Stíriába; anyját és feleségét az admonti klostromban hagyta, majd visszatért Mosonba; sereget akart gyűjteni, hogy atyjafiaira támadjon. Salamon ügye azonban napról napra hanyatlott, amazok dolga pedig szerencsésen haladt. Így hát megzavarodva a császárhoz irányította lépteit, hogy segítséget kérjen tőle Magyarországra való visszatéréséhez. Jóllehet bőven adott pénzt katonák zsoldjára, a németek és olaszok mégse mentek vele a magyarokra, mert féltek. Salamon király ezután a császárnál panaszkodott országa elvesztése miatt, mondván: erőszakkal vetették ki országából, és ezzel nemcsak rajta esett igazságtalanság, de még inkább a császáron; ✎ és mondotta: „Magyarország annyiban a tied, a te országod, amennyiben te tettél engemet királlyá benne:

amíg én uralkodtam, hálám jeléül évi adóban az ország javait tefölségednek ajánlottam fel, és parancsaid szerint szolgáltam neked. Most mindezt megtagadják tőled, akik uralmad megdöntésén mesterkednek. Jöjj hát ezért Magyarországba, bosszuld meg sérelmedet ellenségeiden, és vedd vissza országodat.”

♣ Ezek a szavak felindították a császárt, nagy sereggel bejött Magyarországba;⁶¹ seregének szükségletére bőven hoztak eleséget dunai hajókon. Midőn a császár a Vág folyóhoz ért, Salamon három dandárt fogadott, és Semptéről Nyitra felé lovagolt. Az ifjak pedig kimentek és megmérkőztek egymással; hol ezek, hol amazok futottak meg, sokáig harcoltak vérontás nélkül. De Opos, aki külön vitéz volt ezeknél, paripáján ülve a város kapujáig rontott, és a hadakozók közül egyet lesújtott. ♣ A nyitraiakat megzavarta társuk halála, hangosan jajveszékelték; Oposra lándzsákat hajigáltak, lovát eltalálták, ő azonban vitézül megállt ellenük, és sértetlen maradt. Visszatértek innen a németek, és elmesélték a császárnak Opos bátorságát és hihetetlen erejét a harcban. A császár maga elé hívatta őt, nagy magasztalásokkal halmozta el, és kedveskedő szavakkal becsülte meg; Salamont is kérdezte, sok ilyen jó vitéz van-e Gézánál meg Lászlónál. Salamon, dicsérni akarván a magyarokat, meggondolatlanul azt felelte: „Van sok – mondotta –, még sokkal jobbak is.” Szólt erre a császár: „Ha így áll a dolog, és ilyen vitézekkel állsz szemben, nem szerzed vissza országodat.” ♣ Mikor Géza király meghallotta, hogy a császár Vácra érkezett, bölcs tanáccsal élt, és meghagyta, környékezzék meg, kenyeressék le az aquilejai pátriárkát, mert a császár leginkább az ő tanácsára hajlott, meg a többi német vezért is, és sok pénzt ígért nekik, ha a császárt ráveszik a visszatérésre. A pátriárkát és vezéreket megpuhították az ajándékok, mivel szerették az aranyat, így hát mindenféle koholt mesével ösztökélték a császárt, hogy térjen vissza. ♣ A pátriárka ugyanis azt költötte, hogy álmot látott, és annak értelméből nyilvánvaló, hogy a császár egész seregét elveszejtí az isteni bosszú, ha vissza nem fordul hamarosan; de a vezérek is mennyei intelmekről meséltek, és jajveszékelték a császárnak, hogy nem is tudom, miféle baj fenyegeti, ha gyorsan nem tér haza. A következő éjszaka azután a német vezérek kioktatták némely ra-

vasz katonájukat, hogy lármázzanak, verjék össze pajzsait, és tegyenek úgy, mintha a seregben lázadás volna. A katonák ezt meg is tették; a császár és az egész hadsereg nagyon megrémült, mert nem tudtak a kieszt hamisságról és cselről. ♣ Egész éjjel nagy zűrzavar volt tehát a táborban. Reggelre kelve a császár tanácsba hívta a pátriárkát és a vezéreket, határozzanak, mitévők legyenek. A pénz megrontotta a pátriárkát és a vezéreket, ezért minden módon azt javallották neki, hogy forduljon vissza. A csalafintasággal rászedett császár úgy tett, mintha Salamonnak tovább is segítene, de szétrombolta hajóit, és visszatért Németországba.

SALAMON FUTÁSA

Salamon király, reménységében megcsalatkozván, búsan Pozsonyba húzódott. Géza király kezében megerősödött az ország, és ez időtől fogvást Magnus királynak nevezték; a hercegséget pedig öccsének, Lászlónak adta. ♣ László herceg sok napon át ostromolta Pozsony várát. Salamon vitézei kimentek a várból, és megküzdöttek László vitézeivel; Salamon és László is kimentek, de megcserélve jelvényüket, közvitéz módjára harcoltak.

Történt azután, hogy László a déli csöndben a várhoz közeledett. Láta Salamon, hogy jön, megcserélte fegyverzetét, és mit sem sejtve, kiment elébe, de László sem ismerte fel őt. Salamon vitézei a várfalon ültek, úgy nézték őket. Salamon egyszerű nemesnek nézte őt, ezért ment ki, hogy megvívjon vele; de mihelyt a közelébe ért és arcába nézett, két angyalt látott László feje fölött, tüzes karddal röpdöstek, és fenyegették ellenségeit. Ennek láttára Salamon a várba menekült. Szólottak hozzá vitézei: „Uram! Mit látunk? Sohasem láttuk, hogy két vagy három ellenség elől megfutamodtál; mi történt most?” Mondotta erre nekik: „Tudjátok meg, hogy ember elől meg nem futok, de ez nem ember, mert tüzes kardokkal védelmezik.” Ennek hallatára elcsodálkoztak. Ettől fogva még jobban félni kezdtek tőle. ♣ Salamon katonái szükségétől hajtva Lászlóhoz mentek; ő királyi bőkezűséggel, kegyesen megsegítette őket, és megengedte, hogy szabadon visszatérhessenek urukhoz. ♣ Eb-

ben az időben Magnus király Szögszárdon ünnepelte a karácsonyt. Kérésére Dezső érsek ünnepi misét mondott, ékes beszéddel megnyitotta a király lelkét, és jó békességre halította. ✠ Mikor a mise véget ért, és mindent annak rendje-módja szerint elvégeztek, meghagyta a király, menjen ki mindenki, csak a püspökök és apátok maradjanak vissza. Ekkor a király könnyezve borult az érsek és a többi egyházi személyek, vagyis a főpapok elébe, vétkesnek vallotta magát, mert elfoglalta a törvényesen megkoronázott király országát; megígérte, hogy visszaadja az országot Salamonnak, és ilyen szerrel köt békességet: igazság szerint övé lesz a korona meg az ország harmadrésze, az, ami a hercegé volt. ✠ Salamon is király lesz az ország kétharmad részében, amely előbb az övé volt.⁶² A püspökök örvendezve adtak hálát Istennek, mert látták, hogy a Szentlélek kegyelmétől meglátogatott király meglágyult és megvilágosodott. Ekkor Magnus király követeket küldött Salamon királyhoz, levélben adta tudomására a békesség föltételeit. Ide s tova jártak hát a követek, s e dolgról ki-ki másképpen vélekedett; a megegyezés ügye nem haladt jó végre. ✠ Eközben Magnus király súlyos betegségbe esett, és bár virtusokkal volt ékes, április huszonötödikén minden test útjára tért. Hű katolikus volt, Isten előtt alázatos, igen keresztényi fededelem. Három esztendeig uralkodott, és Vácott temették el a Szent Szűz egyházában, melyet ő épített. Országlásának első esztendejében igen nagy éhség sanyargatta Magyarországot.

SZENT LÁSZLÓT KIRÁLYÁ KORONÁZZÁK

Amikor a magyar nemesek meghallották, hogy Magnus király meghalt, egész sokaságuk öccséhez, Lászlóhoz gyűlt, és egy értelemmel, közös szóval és egyetértő akarat-tal őt választották az ország kormányzására, vagyis helyesebben buzgó és állhatatos kéréssel rákényszerítették. Mindnyájan tudták ugyanis, hogy fel van ruházva a tökéletes virtusokkal, hite szerint katolikus, kiváltképpen kegyes, bőkezű adakozó, szeretettel jeles. Úgy „ragyogott fel, mint köd közepette a hajnali csillag”, mely elúzi a rőt homályt,

„és miképpen a telihold világol a maga napjaiban”, vagy „miképpen a nap ragyog: fénylett népének közepette”, „mint a húsból kiolvasztott zsír”, „oroszlánokkal és medvékkel játszott, miképpen akolbeli bárányokkal”. ♣ Nemde megölte az óriást, és letörölte a gyalázatot Izraelről? Megfutamította mindenütt ellenségeit, és kiirtotta az ellene szegülőket.⁶³ Magas termetű volt, miképp neve is nagy. Mert hogyha nevének értelmét fejtegetjük: Ladislaus – azt jelenti, hogy istenadta dicsőség a népnek. Laos népet jelent, dosis pedig adományt. Nevének első szótagja: laus – dicsőség. ♣ És ámbár akarata ellenére választották királlyá a magyarok, sohasem tette föl fejére a koronát, mert inkább mennyei koronára áhítozott, semmint még élő király földi koronájára. Nem akarta, hogy törvényszerűen megkoronázzák, és hogy ő viselje a koronát, mert csak jó békességet kívánt, hogy visszaadhassa Salamonnak az országot, és magának a hercegséget tartsa. ♣ Miután Isten rendelkezésből átvette az ország kormányzását, szívének egész indulatával nem mulandó és veszendő világi dicsőségre törekedett, hanem a mennyei haza kiérdeklésére. Minden ítéletében Isten félelmét tartotta szeme előtt, kiváltképpen büntetőügyekben, ahol vérontással járó büntetés, vagyis torolás járt. ♣ Isteni sugallatból tudta ugyanis, hogy a király nem kormányoz, de maga is kormány alatt áll, ezért minden ítéletében enyhítette a törvények szigorúságát, és mindenkor irgalmas volt és szelíd. Vigasztalta a bajtól sújtottakat, felemelte az elnyomottakat, az árvák kegyes atyja volt. Az ország minden lakosa, tulajdonnevét elváltoztatva, csak jámbor király néven emlegette; győzedelmet és tiszteletet nyert, hírneves és fönséges volt, de nemcsak neve szerint, inkább tetteiért, mert Magyarországot gyarapította.

Előbb Dalmáciát, aztán Horvátországot csatolta örökös jogon királyságához. Mikor ugyanis Zolomér király gyermekek nélkül halt el, a felesége,⁶⁴ László király nővére, sokat szenvedett férjének ellenségeitől, és Jézus Krisztus nevében segítséget kért fivérétől, László királytól. A rajta esett jogtalanságokat a király keményen megtorolta, Horvátországot és Dalmáciát teljességgel visszaszerezte neki, majd az említett királynétól a saját uralma alá vetette. Ezt a király nem kapzsiságból cselekedte, hanem azért, mert a királyi törvény szerint őt illette az örökség: Zolomér királlyal

ugyanis első fokon rokonságban állott, és annak nem volt örököse. ♣ Salamon pedig Pozsonyban volt. A főtisztelendő püspökök azon fáradoztak, hogy kibékítsék őket. Tudta László király, hogy Salamon konok és engesztelhetetlen, mégis győzött benne a kegyesség, kiváltképpen azonban az igazság ösztönözte, minthogy Lászlónak törvényes igazsága nem volt ellene: tetteleg cselekedett mindent, nem törvény szerint. Országlásának negyedik esztendejében kibékült Salamonnal, és elegendő költséget adott neki királyi szükségleteire. ♣ Az ország főemberei azonban óvatosan elejét vették annak, hogy újra veszedelem és háborúság támadjon: nem túrték, hogy Salamonnal megosztózzék az országon, nehogy rosszabb állapot következzen az előbbinél. Salamon sebzett lelkét emésztő harag és keserűség marcangolta. Háborogva és dühös lélekkel László ártatlan vérének veszedelmére mesterkedett: de maga esett a verembe, melyet ásott. (Ugyanebben az esztendőben mennykő sújtotta az Úr keresztjét, mely Fehérvárott állott.) ♣ László király pedig rajtakapta a gonoszságon Salamont, elfogta és Visegrádon börtönbe vetette.⁶⁵ Bakony fia Bodos együtt volt a börtönben Salamonnal. László ezt nem félelemből cselekedte, hanem azért, mert királyi atyafia folyvást fenyegetőzött, hogy gonoszabbat cselekszik az előbbieknél – csilapítani akarta hát kissé dühöngését. Ő maga folyvást imádkozott Salamonért, hogy térjen meg Isten törvényéhez. Ha Salamon megtért volna, bizony teljességgel visszaadta volna neki a királyságot, ő maga beérte volna hercegséggel; és bár Salamon a börtönben volt, László váltig búslakodott miatta. De Salamon király, miután kiszabadult a börtönből, Szent István király és Szent Imre hitvalló testének fölemelésekor,⁶⁶ néhány napig a király mellett volt, majd futva ment Kutesk kun vezérhez, megesküdött neki, hogy tulajdonjoggal neki adja Erdély tartományát, és feleségül veszi leányát, ha megsegíti őt László ellen. Kutesk vezért elcsábította a hiú reménység, nagy sokaságú kunnal berontott Magyarországra, eljutott egészen Ung és Borsova vármegyékig.⁶⁷ Ennek hallatára László király rájuk rontott, és szétszóródtak színe előtt; kard élével veszett sok ezer kun: Salamon király és Kutesk futva menekültek, mint tépett tollú vadkacsák a keselyűk csőrétől. László király elvette zsákmányukat, és himnuszokkal, imádságokkal ma-

gasztalták az Istent, aki dicső győzelmet adott nekik. ♣ Azután ugyanott templomot is építtetett a mindenható Isten tiszteletére és a győzelem emlékére, mert ezt Isten segítségének tulajdonította. ♣ Salamon király pedig a rabló kunokkal betört Bulgáriába és Görögország határára; ott a görög császár serege nyomorúságosan megverte őket, közülük csak kevesen menekültek. Mikor ugyanis a kunok látták a nagy sokaságú páncélost, igen megrémültek, sietni kezdtek, hogy átkeljenek a Dunán, mielőtt az ellenség körülkeríti őket; minthogy páncéljuk nem volt, könnyebbek lévén, gyorsabban haladhattak. Salamon azonban és emberei, meg a többi pécélos vitéz lassabban követték előresiető társaikat, mert a súlyos fegyverek akadályozták őket. Tél volt, sűrűn hullott a hó, szemük tele lett hóval, és a sűrű hófúvásban nem láthatták társaikat, akik előttük haladtak. Eltévedtek és ide-oda bolyongtak, de az ellenség is nyomon követte őket. ♣ Mikor egy elhagyatott, üres várhoz érkeztek, oda beszálltak, és egész nap és egész éjjel ott maradtak. Az ellenség azonban mindenfelől körülvette a várat. Az ostromlottak látták, hogy éhen kell veszniök, inkább a harcos halált választották, semmint hogy éhen pusztuljanak. Hajnal hasadtakor tehát kimentek az ellenségre, veszejtőikkel együtt vesztek, sokan hullottak le azok közül is, akik megölték őket. ♣ Salamon király kevesedmagával is csak alig menekült, futott és könnyűszerrel átkelt a Dunán, minthogy be volt fagyva. Azután valami nagy berekhez érkezett, ott azt mondta embereinek, hogy pihentesék a lovakat, nyogodjanak egy keveset. Ő maga letette pajzsát, és úgy tett, mintha mindjárt visszatérne. Bement a sűrű sötét erdőbe; emberei mit sem sejtettek, úgy ment el tőlük: soha többé nem tért vissza. A sok viszontagság megtörte, meglátogatta a Szentlélek: a viszontagságok nem keményítették meg még jobban, nem hadakozott tovább szabad akarattal Isten igaz ítélete ellen, de megérezte a korholó Isten nagy irgalmú kezét, felnyögött tetteinek emlékeztétől, és amennyire igaz emberi ítélettel elgondolható, bánatos szívvel vezekelt, hogy elégtételt adjon bűneiért. ♣ Szerencsés kénytelenség, mely a jobbra hajt: mert bizonyos igaz, hogy akit a világ gyűlöl, azt szereti Isten. Salamon király nemes teste királyi gyönyörűségben nevelkedt: most megtörve fekszik a porban és hamuban; és aki

előbb ideigtartó javakért küzdött, most csupán a mennyiekre törekszik. Életének minden idejét ugyanis zárándoklásban, imádságban, böjtben, virrasztásban, fáradozásban és ájtatosságban végezte. ♣ Kálmán király idejében egyszer Magyarországon is látták, de nyomban eltűnt, és soha többé nem mutatkozott. ♣ Polában, Istria városában távozott el a világtól az Úrhoz, ott is van eltemetve. Felesége és anyja Admontban nyugszanak.

Ezután egy Kapolcs nevű kun, Krul fia, nagy sereggel tört be Magyarországba, hogy meghódítsa. Végigzsákmányolta Erdélyországot, és magával vitte zsákmányát. Erdély földjét végigdúlván, átkelt és Biharba ment; egy ideig az Omsóér vizénél tartózkodott, azután Tokajnál átkelt a Tiszán, seregét három csapatra osztotta, két csapatot pusztítani a síkságra küldött, egyet pedig a Tisza vidékének meghódítására rendelt. Harcolva és zsákmányolva érkeztek arra a helyre, melyet Becsejnek hívnak; sok volt a prédájuk, haza akartak térni, és mondták: „Harcolva jöttünk, most térjünk vissza vadászva.” Annyi zsákmányt szereztek ugyanis Magyarországról, amennyi soha egyetlen nemzetnek sem volt. Még a nemesek feleségei és fiait is rabul magukkal hurcolták. ♣ László király Szlavóniában volt seregével. Amikor hazatérőben mindezt hírül vette, oly gyorsan tért vissza, ahogy csak tudott, és vitézeivel hamar utánuk vágatott. A Temes folyó táján találta meg őket. Azt gondolták a kunok, hogy már teljesen megszabadultak, és inkább vadászatra gondoltak, nem hadakozásra. ♣ László király azt mondta vitézeinek: „Jobb nekem, ha veletek együtt meghalok, semhogy rabságban lássam feleségeiteket és gyermekeiteket.” Így szólt és könnyezett; aztán vörös zászlójával elsőnek támadott a kunok táborára.⁶⁸ ♣ Az Úr szétszórta a kunokat a magyarok színe előtt. László király így kiáltozott vitézeire: „Ne öljük meg ezeket az embereket, fogjuk el őket; hadd éljenek, ha megtérnek.” Kapolcs és a főemberek elestek, mások igen sokan rabok lettek; senki se menekült közülük, csak egy Eszembó nevezetű szolga. ♣ A király ezután mind egész hadával hálát adott a nagy győzelemért a mindenható Istennek, aki kiragadta őket ellenségeik kezéből; a folyót elnevezte Pogándinak, mind a mai napig is a pogányokról van a neve. Az elmene-kült szolgától meghallották ezt a kunok, és igen elszomo-

rodtak; összeszövetkeztek és megfogadták, hogy megbosszulják Kapolcs vesztét; követeket küldtek a királyhoz, gőgös és kérkedő szavakkal meghagyták neki, hogy bocsássa el a foglyokat; csúfot űztek a királyból, és kitűzték a napot, amikor Magyarországra törnek. Ennek hallatára a király csak mosolygott, és aznap, amikor Magyarországra akartak jönni, elébük lovagolt, mert félt Magyarország feladásától. Egy szombati napon kora hajnalban, közel a Dunához megtámadta a kunokat. A király az első rohamban leszúrta a kunok vezérét, Ákost; azon a napon híven és emberül szolgált Kőcsem is, akit a király hűtlennek gondolt. Az Úr szétszórta a kunokat a magyarok tekintete előtt, és győzelmesen tért vissza a király.

A KIRÁLY A RUTÉNOK ELLEN MEGY

Ezután a dicső király Oroszországba rontott, amiért a kunok az ő tanácsukra támadták meg Magyarországot. Amikor a ruténok látták, hogy a király keményen szorongatja őket, kegyességéhez folyamodtak, és mindenben hűséget fogadtak a királynak; a jámbor király ezt szívesen vette. Ezután Lengyelországba tört; a lengyelek ellene vonultak és hadakoztak, de Isten segítségével a magyaroké lett a győzelem. Azután a magyarok három hónapig ostromolták Krakkó várát. Ezalatt az ostromlók és ostromlottak éhezni kezdtek. A király és a főemberek azt kérték minden magyartól, hogy az éjszaka csendjében ki-ki hozzon egy csizmaszármnyi földet; úgy is történt. A vár előtt ebből a földből nagy dombot raktak, azt beszórták lisztel. Az ostromlottak látták, hogy az ostromlóknak bőven van eleségük, és sokáig maradhatnak a vár alatt: így mindennel együtt megadták a várat a királynak, és a király akarata szerint békét kötöttek. Ezután átment Csehországba, és bántatlanul sok cseh foglyot hozott Magyarországra, diadalmasan és örömmel így tért haza a király.

A VÁRADI EGYHÁZ ÉPÍTÉSÉRŐL ÉS LÁSZLÓ KIRÁLY HALÁLÁRÓL

Ezután Bihar vármegyében a Körös folyó mellett vadászat közben talált egy helyet, ahol angyali intelemre elhatározta, hogy monostort épít Szűz Mária tiszteletére: ezt a helyet Váradnak nevezte. ♣ László király egyre gyarapodott lelki javakban, és virtusról virtusra haladt; nemcsak Magyarországon, de a kereszténység minden országában elterjedt kellemes illata. Ezért a római császár halála után a német hercegek és fejedelmek, mind a bárók és főrangúak, egy szívvel, egy lélekkel arra kérték, hogy fogadja el a császárságot; minthogy azonban élete napjaiban nem csupán a maga javát, hanem Jézus Krisztusét kereste, és elméjében szorgosan forgatta azt az isteni tanítást: ne hágd át atyáid határát, inkább megelégedett a maga határaival, nem akarta azt igaz mértéken felül gyarapítani, ezért az idegen, ismeretlen nemzetek kormányát nem vállalta. Hiszen Magyarország is alig maradhatott meg Isten jámbor és hű szolgálatában, a törvények kellő erőben való megőrzésével. ♣ Mikor Bodrogon ünnepelte a húsvétot, íme követek jöttek hozzá Franciaországból, Hispániából, Angliából és Britanniából, kiváltképpen a francia király öccsétől, Vilmostól, és tudatták vele, hogy megbosszulják a mindenható Isten sérelmét, úgy határoztak, hogy megszabadítják a szent várost és a szent sírt a szaracénok kezéből: kérték ezért a dicsőséges királyt, hogy Jézus Krisztus seregében legyen vezérük és parancsolójuk.⁶⁹ ♣ Ennek hallatára a király örvendezett nagy örvendezéssel, és ugyanazon az ünnepen elbúcsúzott Magyarország nemeseitől; egész Magyarország búsult miatta. Ő azonban nem tágitott attól, amibe belekezdett. Követet küldött Konrád cseh herceghez, Ottó fiához, kérte és megparancsolta, készüljön vele tengerentúlra Jézus Krisztus sérelméért. A herceg szíves lélekkel meg is ígérte ezt. ♣ Eközben Konrád herceg Szvatopluk nevű rokona egy csöndes éjszakán Prágába ment, és elfoglalta a várost. Reggelre kelve, a prágai püspök beültette a hercegi székbe, és nemeslyek tisztességgel fogadták. ♣ Konrád pedig eljött dicsőséges királyi nagybátyjához, elmondotta, mi történt vele, és kérte, menjen segítségére a maga személyében. A király ezt meg is adta neki, hogy a herceg el ne maradjon Isten szol-

gálatából, és merthogy atyafiságos kötelék fűzte hozzá; atyjáról, Ottó hercegről is megemlékezett, aki őt segítette Salamon ellen: megígérte hát, hogy a maga személyében fogja őt megsegíteni. A királlyal voltak öccsei, Géza király fiai: Kálmán és Álmos. Előre tudta a király Kálmánról, hogy vérontó lesz: ezért akarta egri püspökké tenni. Meghallotta ezt Kálmán, és ugyanazon éjen kimenekült Lengyelországba, mert tudta, hogy apját és nagyapját tiszteséggel fogadták Lengyelországban.⁷⁰ Követték őt Magyarországról Márk és Ugra meg mások. ♣ A király pedig összegyűjtötte seregét, és unokaöccsének sérelme miatt megindult a csehek ellen. De amikor Csehország határára ért, nehéz betegségbe esett; összehívta főembereit, követségbe küldte Marcel prépostot és Péter ispánt Kálmánhoz, hogy térjen vissza Magyarországra. ♣ Szent László király úgy rendelkezett, hogy őutána Álmos uralkodjék, de ez őszinte egyenességében úgy tisztelte bátyját, Kálmánt, hogy átengedte neki az ország koronáját, minthogy az elsőszülöttség szerint annak is volt joga hozzá. Akinek kedve van megtudni, mennyi és milyen jót cselekedett nemzetének Szent László, Gestájából mindezt teljességgel megértheti. Szentéssel és kegyelemmel telve költözött át az angyalok társágába uralkodásának tizenkilencedik esztendejében, és Váradon temették el saját monostorában, az Úr 1095-ik évében, július 29-én, vasárnap.

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY HALÁLA UTÁN GÉZA KIRÁLY FIÁT, KÁLMÁNT TÖRVÉNYESEN KIRÁLYÁ KORONÁZTÁK

Géza király fia Kálmán tehát sietve megtért Lengyelországból, megkoronázták, és teljességgel átengedte Álmos hercegnek a hercegséget. Amint a továbbiakból kitűnik, Kálmán idejében sok rossz történt.

Testalkatára nézve hitvány volt, de ravasz és tanulékony, borzas, szőrös, vaksi, púpos, santa volt, és selypített. ♣ Amikor Jézus Krisztus említett zarándokai megtudták, hogy meghalt a dicső László király, igen búsultak; azután követeket küldtek Kálmán királyhoz, és akárcsak a dicső László királytól, tőle is ugyanazt kérték: azt gondolták, ő is

éppen olyan kegyes, hiszen ő is egyazon vérből eredt. ✠ Kálmán király azonban ennek hallatára nem ígérte meg, hogy velük megy, de még azt sem engedte meg nekik, hogy az ő földjén át vegyék útjukat. Sőt sereget küldött ellenük, hogy ne merészkedjenek behatolni országába; úgy vélekedett, hogy zsarnokok, nem pedig zarándokok. Ők azonban Istenbe vetették reményüket, és bizakodtak Jézus Krisztusban, akinek jelét viselték: bátran benyomultak Magyarországra, és sok magyart megöltek. Ennek hallatára a király Temes táján összegyűjtötte seregét, és békét színlelve, menni hagyta őket. Amikor Zimonyhoz érkeztek, és azt gondolták, hogy békén vannak, tábornok vertek. Zimony várát elfoglalták, hogy a király más kelepécét ne vethessen, és a korábbiaknál gonoszabb dolgok ne történjenek. Azután eleséggért feldúlták az egész végvidéket, és a várba vitték, amit csak elraboltak. A király azonban Temesben hasznosabb tanáccsal élt, békét kötött velük, sok ajándékkal, eleséggel tisztelte meg és békén elbocsátotta őket. A zarándokok ezután továbbmentek, elfoglalták Antiochiát, és Isten segítségével Jeruzsálembe értek.

✠ Amikor a király hazatért, és a herceg is elment hercegségébe, némely békétlenek ördögi tanácsra egymás előtt megvádolták őket. Mondották ugyanis a hercegnek: „Herceg uram! A király cselt sző ellened és el akar fogni.” Majd mondották a királynak: „A herceg tört vet neked, tudd meg, ha nem vigyázol magadra, bizony meghalsz hamarosan.” Ennek hallatára, mindketten ifjak és szenvedélyesek lévén, összegyűjtötték seregüket. A király seregével Várkonyhoz vonult a herceg ellen, a herceg is Várkony közelébe jött elene: köztük volt a Tisza, ez választotta el egymástól őket. A hű magyarok fegyverszünetet kértek tőlük, és hogy tárgyalhassanak, ezt mondották: ✠ „Ugyan, miért harcoljunk? Ha amazok győznek rajtunk: meghalunk, és ha megszaladnak, hát megszaladnak. Minap atyáink és atyánkfiái is harcoltak atyáikkal, atyafiaikkal, és meghaltak: semmi okát sem látjuk a harcnak: de ha nekik tetszik a harc, harcoljanak ők ketten; és aki közülük felül marad, elfogadjuk urunknak.” Így határozván a főurak, visszatértek. ✠ Mikor pedig Csák a királynak elmondta, és Ilia a hercegnek tudtára adta, hogy miként határoztak, kedvük ellenére ugyan, de belenyugodtak. ✠ Ezután a király betört Oroszországba:

Lanka, a ruténok hercegasszonya, ugyanazon király özvegye, a király elébe jött, a király lábához borult, és könnyhullatással kérte a királyt, ne veszejtse el nemzetét.⁷¹ A király nem hallgatott rá, mire még állhatatosabban könyörgött neki; a király azonban megrugdosta és eltaszította magától, mondván: „Nem illő, hogy asszonyi sírás csúffá tegye a királyi fölséget!” ♣ A hercegasszony azután sírva fordult vissza, és a mindenható Isten segítségét kérte. Fohászkodására nagy sokaságú kun jött Mirkoddal a ruténok segítségére. Éjszaka kerekedtek fel, kora hajnalban a király táborára csaptak, és azt kegyetlenül pusztítva szétszórták. ♣ A magyar nemesek körülvették a királyt, és megvívhatatlan bástya voltak a király körül. A kunok úzóbe vették az Almási nemből való Ősz ispánt, a vitéz, serény férfiút megölték mind a vele levőkkel együtt; átlőve nyíllal megölték Koppány és Lőrinc püspököket is és sok más vitéz harcost. Egy Monok nevű kun keményen szorongata a magyarokat; a királynak egy Mátyás nevű igen derék vitéze el akarta fogni, rátámadt. ♣ Az pedig megfutott, és hátrafelé nyilazva átlőtte Mátyás lábát; nem is menekült volna meg a haláltól, ha sok társa össze nem rakja pajzsát – úgy oltalmazták meg. Ezután Péter fordult Monok ellen. Mikor az rányilazott Péterre, nem találta el, s amíg más nyilat vett elő, Péter átfúrta Monok oldalát, és elfogván, élve vitte a királyhoz. Gyula ispán ekkor sebbel a lábán menekült el, de Magyarországon belehalt sebébe. ♣ A király és mind a vele levők gyors futással jöttek Magyarországra; a kunok elfogtak mindenkit, aki hamar meg nem futhatott, s a király kincseit is elvették. Oly nagy vereség volt ez, hogy ritkán szenvedtek a magyarok ekkora vereséget. Némely magyarok az erdőkbe menekültek, éhínségükben csizmájuk talpát sütötték meg, azt ették. Mit szóljunk egyebet? Elmondhatatlan sok volt ott akkor a veszedelem, ami meg sincs írva. ♣ Első feleségétől a király Lászlót és Istvánt nemzette, az Úr 1101-ik évében. Amikor a király Dalmáciában volt, Zára városában, azon tanakodott, hogy felgyújtja a várost, mert nyakas a népe; elaludt palotájában, melyet ott építtetett: és íme (Simeon) a szent zárai püspök⁷² rettenetes arccal jött hozzá, megragadta, hajánál fogva vonszolta, és babérfa vesszővel keményen megvesszőzte. Midőn elengedte, és a király fölébredt, nem látta a püspököt, de érezte a fájdal-

mat, és látta testén a vesszőcsapásokat – ezért békétűrőssel abbahagyta a város zaklatását.

♣ Ezután a király Oroszországba akart menni. Az Úr 1106-ik évében visszatért Álmos herceg Passauból: oda futott a királytól való féltében. A király békességgel fogadta. Ezután Álmos Lengyelországba futott, majd lengyelek meg magyarok tanácsától és segítségétől ösztökélve visszatért Magyarországra, elfoglalta Újvárt, és oda szállt. ♣ Ennek hallatára a király ostrom alá vette a várat; midőn másnapra ostromot tervezett, íme a herceg hirtelen lóra pattant, kiment a vár kapuján, nagy hamar egyedül nyargalt a király táborába, és midőn a király sátrához ért, nyomban leszállt a lováról, a király lába elé borult, és mindenek füle hallatára bűnösnek vallotta magát. ♣ A királyt ez váratlanul érte. Megbocsátott a hercegnek, sőt a herceg közbenjárására még a várban levő magyarokra sem neheztelt. Ezután a herceg Jeruzsálembe ment, és midőn szerencsésen visszatért, a király békével fogadta. A herceg a vadászatban lelte örömét, egyre csak ezt űzte, a király pedig megadott neki mindent, ami a vadászathoz kell.

A DÖMÖSI EGYHÁZ ÉPÍTÉSÉRŐL

A herceg ezután Dömösön monostort épített,⁷³ meghívta a királyt, jöjjön el a fölszentelésére; úgy is történt. Ezután a palotabeliek megvádolták a herceget: kelepécét készít, hogy megölje a királyt a monostor épületében – meg is tette volna bízvást, ha a király barátai nem őrködnek. A király haragra gyúlt és el akarta fogni, de a főtisztelendő püspökök és más derék főemberek tudták, hogy ez hamisság, és csak a herceg ellenségei találták ki, ők fogták rá a hercegre, közbenjártak hát érte a királynál, és összebékítették őket esküvással. A király elbocsátotta békével a herceget, hogy vadásszék a Bakonyban. Tisztességadás ürügyével két jobbágyát is vele küldte, titkon azonban kioktatta ezeket, hogy gondosan fürkésszék a herceg lelkületét: jelentsék meg a királynak, ha a herceg ellene mesterkedik. ♣ Elérkezett a herceg Csórba, elbocsátotta sólymát, és ez varjat fogott. Egyszerű lélekkel mondotta ekkor a herceg a jobbágyoknak: „Mi volna, ha a varjú megesküdne a sólyomnak,

hogy nem károg többé, ha elbocsátja?” De azok így feleltek: „Hiába esküdne a varjú, a sólyom nem bocsátaná el, de a varjú sem esküdhetne meg, mert oktan állat.” A herceg szavait még azon az éjszakán megjelentették a királynak. ✞ A herceg vadászat okából a Bakonyba ért, de rögtön eltávozott tőlük, és ismét Passauba futott, hogy a német király segítségét kérje. ✞ Az Úr 1112-ik évében Kálmán király N. [László] fia meghalt. A király Oroszországból vette második feleségét. Ezt házasságtörés bűnén kapta rajta és elbocsátotta. De nem erőszakos vakmerőségből, mert tudta, hogy írva van: amit Isten egybekötött, ember szét ne válassza – mármint törvény és ok nélkül. Tehát nem ő vált el tőle, hanem törvény választotta el attól, akit bűne vádolt, elítélt, és a rosszassága letiport. A törvény visszaküldötte hát az asszonyt saját országába. Az házasságtörésben született Borics nevű fiát, Borics pedig nemzette Kálmánt.

ÁLMOSS HERCEGET ÉS FIÁT MEGVAKÍJTÁK

Az Úr 1113-ik évében a császár hatalmas sereget mozgósított Álmos herceg érdekében, és Magyarország határára jött, hogy tárgyaljon a királlyal, és békét szerezzen köztük; ez meg is történt. ✞ A király sok ajándékot küldött a császárnak, és így tisztességgel hazamenesztette. Ezután a király visszahozta Álmos herceget a békességre; a békekötést követően azonban a király elfogta a herceget meg kisded fiát, Bélát, és megvakíttatta őket; azt is meghagyta, hogy a kisded Bélát heréljék ki. De aki megvakította, félt Istentől és a királyi nem kihalásától: kutyakölyköt herélt ki, annak heréit vitte a királynak. Az ország főemberei közül megvakította Urost, Vatát és Pált. Mégsem vált hasznára az ártatlan vér kiontása, mert az isteni bosszú korai halál bús italát nyelte le vele, és megbüntette ideigtartó országának romlásával. Mert írva van: „Minden munkájában jó szerencsés lésszen, nem így a gonoszok” stb. Álmos herceget pedig Dömösre vitték, a saját monostorába. Ezek után a király súlyosan betegeskedni kezdett; volt egy Draco nevű olasz orvos, akiben felette megbízott. Ez flastromot rakott a király fülére, mert györtörte a fejfájás; a flastrom ereje a fül üre-

gén át kiszívta agyának nem kicsiny részét. ✠ Amikor tovább már el nem viselhette a flastromot, levette és megmutatta Ottmár ispánnak. Ottmár ispán megnézte a flastromot, látta rajta a kiszívott agyvelőt, és így szólt a királyhoz: „Uram, el kell látnod magadat az útravalóval.” Ennek halatára megijedt a király, és felsóhajtott. Ezután a király tanácsot tartott a nagy gonoszokkal: Sima fia Márkkal és Achilles fia Jákkal meg más ispánokkal – ezeknek tanácsára vakíttatta meg a herceget és fiát, akit anyja öléből ragadtak ki; elküldötte közülük Both fia Benedeket, hogy fogja el a herceget, ne ő legyen az utód, ha a király meghal. Halála esetére a király meghagyta fiának meg a főembereknek, bosszulják meg halála után Oroszországon a rajta esett sérelmet. Amikor aztán Benedek odaért, a herceg a monostor előtt ült, és siratta fájdalmát. Amikor meghallotta a lovasok siető közeledését, megérezte lelkében, hogy veszedelem fenyegeti, és bevezettette magát a monostorba, és kezével megfogta Szűz Szent Margit oltárát, hogy Isten és a szentek tiszteletéből ne merészeljék elvonszolni onnan. De Benedek – (nem áldott, hanem átkozott)⁷⁴ – rá vetette szentségtörő kezét, és erőszakosan elvonszolta az oltártól, melyet tartott. Mialatt így azon igyekezett, hogy elvonszolja, a herceg kezéről lehorzsolódott a bőr, és az oltárt vér szennyezte meg. A papok vigyáztak az egyház ajtajában, el akarták fogni Benedeket; ő megneszelte ezt, dühös szívvel kiment, ahogyan tudott; és amikor elvágatott, Pilis erdejében leesett a lóról, nyakát szegte és meghalt. Kutyái követték, azok falták fel húsát és csontjait.

Mint némelyek mondják, ez a Kálmán váradi püspök volt, de miután fivérei elhaltak előtte, pápai engedelemmel uralkodásra kényszerült. A magyarok *Könyves Kálmán* néven nevezik, mert könyvei voltak, ezekből végezte a kánoni órákat, mint egy püspök. Magyarországhoz csatolta Dalmátországot, megölvén Petergozdia hegyeiben Péter nevű királyát. Nagy pénzen velencei gályákat és hajókat fogadott, és bérelt, nagyszámú sereget küldött Apuliába, a sereg kifosztotta Apuliát, három hónapig maradtak ott, megvívták Monopoli és Brindisi városokat, és visszahagyták Velencének, hogy tartsa Kálmán király javára, maga a sereg ezután visszatért Magyarországra. A császár azután pisai gályákat küldött, kiűzték a velenceieket, és visszavették a városokat.

Huszonöt esztendeig, hat hónapig és öt napig uralkodott; eltávozott e világból az Úr 1114-ik évében, február 3-án, teste Fehérvárott nyugszik.

KÁLMÁN FIÁT, ISTVÁNT KIRÁLYYÁ KORONÁZZÁK

Az ország hatalmasai Kálmán fiát, Istvánt koronázták királlyá. Serdületlen volt még, de elméjét már kézben tartotta. Uralkodásának kilencedik évében bement Dalmáciába, és a dalmaták tisztességgel fogadták. Onnan visszatérve, elküldötte seregeit és a lengyel határt pusztította. Tetszett pedig az országnak, hogy István király tárgyaljon a cseh herceggel. ✎ Elérkezett Magyarország határára, az Olsava folyó közelébe, eléje jött a cseh herceg is, de köztük volt a folyó. Vala egy Solt nevű ember, mindig gonoszon járt az esze, rosszasága miatt űzték ki Magyarországról; ez akkor ott volt a csehekkel. Mielőtt a király a herceggel tárgyalhatott volna, ez a Solt követet küldött a királyhoz, s ez titkon így szólt: „Hű vagyok az én uramhoz, és megjelentem neki, amit a csehekről tudok; mihelyt tehát tárgyalasz a herceggel, a herceg elfog, mert hallotta, hogy embereid fegyverzet nélkül jöttek.” A hercegnek viszont ezt mondotta: „Mihelyt tárgyalni fogsz a királlyal, a király elfog; inkább tehát fegyverezd fel tieidet, úgy üljenek a táborban.” Iszákos, dühös emberek módjára e csehek úgy tettek, amint Solt javallotta. Ő ismét más követet küldött a királyhoz, mondván: „Küldjön a király íjászokat a herceg táborára köré, hogy hamarjában táborára ne nyargaljanak.” ✎ A király indulatos volt, úgy tett, amint Solt mondotta, meg se kérdezte emberei tanácsát. Látták a csehek, hogy íjászok jönnek, bizony azt hitték, igaz, amit hallottak; megtámadták az íjászokat. A hitvány besenyők és székelyek seb nélkül futamodtak a király táboráig. Hallotta ezt a király, kevesedmagával elnyargalt Magyarországra, merthogy emberei fegyverzet nélkül jöttek, és akinek volt is fegyverzete, fel nem fegyverkezhetett, mert nem tudták a király szándékát; a király ugyanis azt hitte, hogy bölcs, mint Salamon, erős, mint Sámson, vitéz, mint Dávid – pedig nem versenyezhetett velük. ✎ A csehek azután alaposan elpusztították a király tá-

borát. Urosa fia Jánus nádorispán távol táborozott a királytól. Amikor meghallotta a dolgot, csendben, óvatosan felfegyverezte embereit, és megtámadta a tábornálót csehekkel; Isten a magyar kardok élére vetette és elpusztította őket kegyetlen halállal. Azután Jánus hírnököket küldött a király után, és megjelentette neki az istenadta győzedelmet. A király tehát visszatért, és örvendezett nagy örömeivel; de sajnálta váltig, hogy Solt, aki annyi bajt szerzett hazudozásával, nem esett el a csatában. ♣ István király nem akart törvényes feleséget venni, hanem ágyas szeretőkkel élt. A bárókat és főembereket búsította az ország elárulása és a király magtalansága, hoztak hát neki feleséget, nagynemes úrasszonyt, Guiscard Róbert apuliai király leányát.

♣ Jött aztán a királyhoz egy Bezen nevű rutén herceg, és elpanaszolta neki, hogy öccse kivetette őt hercegségéből, kérte a király kegyelmét, segítse meg saját személyében. ♣ István király pedig meg akarta bosszulni az atyján, Kálmán királyon esett sérelmet, segítséget ígért a hercegnek, összegyűjtötte seregét, és Oroszországba ment. Odaérve, először egy várat vett ostrom alá. ♣ Történt egy kora hajnalon: az említett Bezen herceg a vár körül járt, hogy helyet keressen az erősség megostromlására; az ostromlottak azonban kijöttek a várból, hogy rajtaüssenek a magyarok. ♣ Mikor a herceg meglátta őket, rájuk támadt, azok emberül harcoltak, és halálra sebeztek a herceget. Meghallotta a király, hogy a herceg meghalt, nagyon megharagudott, és parancsot adott mind a magyaroknak, ostromolják meg a várat, és kettő közül válasszanak: vagy elfoglalják még aznap az erősséget, vagy meghalnak. ♣ A magyar főemberek tanácsot tartottak, és így szóltak: „Mi okból és mi célból haljunk meg? Ha megszerezzük a hercegséget, kit tesz a király közülünk herceggé? Határozzuk el tehát, hogy senki sem vívja a várat, és mondjuk meg a királynak, hogy mindezt főembereinek szándéka ellenére cselekszi.”

Amikor aztán a főemberek tanácsba mentek a királyhoz, két pártra oszlottak valahányan; a Pázmány nembeli Kozma azonban felállt, és így szólt a királyhoz: „Uram, mit cselekszel? Ha számos vitézed halála árán elfoglalod a várat, kit teszel meg herceggé? Ha főembereid közül választod, itt ugyan meg nem marad senki. ♣ Vagy tán magad

akarod elhagyni királyságod, hogy elfoglald a hercegséget? Mi, bárók, nem ostromoljuk a várat; ha ostromot akarsz, ostromold meg te magad! Mi azonban visszatérünk Magyarországba, és királyt választunk magunknak.” Így hát a főemberek határozatából hírmondók kiáltották ki a táborban, hogy a magyarok mihamarabb térjenek vissza Magyarországba. ♣ Mikor a király látta, hogy emberei méltán nem segítik, visszafordult Magyarországba. ♣ Ezután harmadik esztendőre sereget küldött, és a lengyel határszéleket dúlta. Majd hadat küldött, de csak udvari csapatait, és Bulgária és Szerbia részeit pusztította. ♣ Ezenközben a konstantinápolyi császárné, László király Piroska nevű lánya, hírül adta István királynak, hogy férje, Mauritius császár, szidalmazta István királyt, mondván: a magyar király az ő alattvalója, és amikor ő ellene mondott, a császár megverte. ♣ Meghallotta ezt a király, és igen nagy gyalázatnak vette. Összegyűjtötte seregét, és lelkének indulatában Görögország részeit dúlta. Tűzzel-vassal pusztította Görögország némely városait, és ama tartomány minden városa félelembe esett, és minden király félt István királytól, mint a mennykőcsapástól. A síró gyermekeket István király nevével fenyegették, hogy elhallgassanak. Hétszáz frank katona volt a királlyal, ezekkel dúlta Bulgáriát, és hadigépeikkel rombolta a görög várak falait. A császár nem jött ellene ütközetre, ezért a király követet küldött a görög császárhoz, és szidalmazta őt, mondván: nem méltó sem a császár, se a király nevezetre, mert anyóka és vén banya ő, hiszen egyre csak henyél, mint egy vén banya. ♣ Felelt ennek hallatára a császár, mondván: „Higgye meg a király szentül, hogy még ebben az esztendőben köldökig kimetszem a férfiúságát.” Evégből igen nagy sereget küldött a császár Magyarországra; ezek eljöttek, és Haramnál átkeltek Magyarországra, és a magyarok ezt meg nem akadályozhatták, mert a görög hadigépek kénes lángot szórtak a magyar sajkákra, és a vízen gyújtották meg őket. ♣ A király országának minden erejét a görögök ellen küldötte, Stefelt tette meg vezérnek. Ezek elmentek, a Krassó-pataknál megharcoltak a görögökkel Barancsnál, de az Úr keze a görögökkel volt, és a magyarok meg nem állhattak ellenük. Ritka az olyan nagy vereség, amilyen ott esett: a Krassó-patak annyi emberi vérrrel keveredett, hogy szinte vének látszott az egész, úgy

feküdtek a páncélos emberek a folyóban, mint a tuskók; a futók és az üldözők rajtuk keltek át a patakon, mint valami hídon. Vágták a magyarokat, mint az ökröket, és nem volt, aki megmentse őket a görögök kezéből. ♣ Ott veszett el Csiz ispán meg más derék vitézek. Ezután hív közvetítők segítségével a császár meg a király találkozott, hogy tárgyaljanak; Barancs városa közelében egy szigetre hajóztak. Itt főembereik közepette sokáig védekeztek és vádolták egymást, végül is békét kötöttek és hazatértek. ♣ Lelkének indulatosságában István király tehát sok rosszat cselekedett, amit nem kellett volna. Krisztina úrnőt megégettette, és tüzet rakatott emberekre tett lóganéjból. Nagy égő gyertyákat csöpögtetett az emberek fenekébe. ♣ Kisebbik István király kegyetlensége folytán Álmos herceg is mintegy félig fővesztést szenvedett. Noha megvakították, félt, hogy István király megöleti, ezért Görögországba menekült. A császár tisztességgel fogadta: Constantinus nevet adott neki; már előbb is épített egy Constantina nevű várost Macedóniában; István király kegyetlensége elől sok magyar menekült hozzá. Halála után, a király parancsára, Fulbert püspök hazahozta, és a fehérvári egyházban eltemetvé a testét. Fiát, Bélát pedig főemberek Magyarországon tartották, de titkon, a király dühössége miatt. Együttes tanácsot tartva, megjelentették ezt a királynak, aki halottnak gondolta Bélát, mióta megvakították. Pál püspök és Ottmár ispán tudtával mentették meg; amikor a király ezektől megtudta, hogy valóban él, örvendezett nagy örvendezéssel, mert kétségen kívül tudta, hogy nem lesz örököse. Nyomban követeket küldött Szerbiába, és Uros nagyzsupán leányát hozták el Bélának törvényes feleségül. Ez nem sok idő múltán szülé Gézát; ennek hallatára a király váltig örvendezett. A király Tolnában rendelt számára élést, és királyi évdíjat adott neki.

Mielőtt pedig a király hírt kapott Béláról, úgy határozott az ország, hogy a király után nővérenek, Zsófiának Saul nevű fia uralkodjék. ♣ Történt pedig, hogy a király Egerben nehéz betegségbe esett, már mindenki azt hitte, hogy halálán van. Hiú reménységtől vezettetve, Bors ispánt és Ivánt az árulók királlyá választották. Mikor pedig a király Isten akaratából jobban lett, Ivánnak fejét vétette, Bors ispánt pedig csúfosan kivetette az udvarból Görögországba,

és azt határozták, hogy atyafiságából ezután senki se legyen méltó arra, hogy belépjen a királyi udvarba. Ezért mérészték a főemberek Bélát megjelenteni a királynak, a király ugyanis felette bánkódott azon, hogy nincs ki örökébe lépjen.

♣ Abban az időben István király a kelleténél jobban szerette a kunokat; a király mellett tartózkodott Tatár nevű fejedelmük, aki a császár öldöklése elől kevesedmagával menekült a királyhoz. A király azután vérhasba esett. A kunok pedig, akik a király kedvezése folytán hozzászoktak a gonoszságokhoz, ekkor is javában dühöngtek a magyarok ellen. Amikor a magyar parasztok megtudták, hogy a király halálán van, megölték a kunokat, akik javaikat ragadozták. Tatár kun fejedelem elpanaszolta a királynak, hogy megölték embereit. A király pedig úgy érezte, hogy némiképpen jobban van; amikor látta, hogy Tatár könnyezik, a többi kun pedig jajgatva veszi körül – minthogy nagyon szerette őket –, felmordult és így szólt: „Ha meggyógyulok, tízet ölök meg mindegyikért, akit közületek megölték. ♣ Most ne búsuljatok életem miatt, mert jobban vagyok.” E szavakkal kinyújtotta kezét a kunok felé, ezek nyakra-főre rohantak, hogy kezet csókoljanak neki, és oly nagyon megszorongatták, hogy ellankasztották a királyt, így visszaesett bajába és meghalt. Amikor azonban halálán volt, lemondott a királyságról, és szerzetesi köntösbe öltözött – uralkodásának tizennyolcadik évében; Váradon temették el.

VAK ÁLMOS HERCEG FIÁT, VAK BÉLÁT TÖRVÉNYES KIRÁLYÁ KORONÁZZÁK

Utána Vak Béla uralkodott, Vak Álmos herceg fia; mind a számos rosszat elkerülte, és alázatosan jócselekedetek gyakorlására adta magát. Nem kereste segítségét karjának erejében, emberben nem bizakodott, hanem menedékét a Magasságbelibe vetette, gyámola lőn az Úr, vezérelte őt töméntelen irgalmával, és ágyékának gyümölcsét ültette székébe. ♣ Kezében megerősödött az ország, ellenségeit gyálázatra vetette az Úr mind a mai napig. Négy fiat nemzett: Gézát, Lászlót, Istvánt és Álmost. Uralkodása alatt Ilona királyné, a király és a bárók határozatából, országos gyűlést

tartott Arad mellett. Amikor a gyűlés napján a király trónszékében ült, eljött a királyné fiaival, és a király mellé ült, azután így szólt az egész néphez. „Minden híveim, nemesek, vének, ifjak, gazdagok és szegények, halljátok! Isten mindegyikötöknek megadta természetes szeme világát, hadd halljam hát, miért vették el urunk, a király látását, és kiknek tanácsára történt ez? Tárjátok ezt fel nekem, álljatok rajtuk híven bosszút ezen a helyen, végezzetek felőlük miérettünk. ♣ Íme, Isten a mi királyunknak két szem helyett négyet adott.” Miután így beszélt, felzúdult a nép azokra a bárókra, akiknek tanácsából a királyt megvakították; egyeseket megköttöztek, másokat megcsonkítottak. Hatvannyolc hitszegőt öltek meg ott kegyetlenül, és minden maradékukat ama napon lajstromba szedték, maradékaikat, fiaikat és a nőket egyaránt. ♣ Ezenfelül minden jószágukat szétosztották a székesegyházaknak; ezért mondanak Magyarországon minden szabados falut királyi adománynak.

♣ Miután pedig a magyarok állandóan igaztalanságból háborognak, akár a sós tenger: a leviatán e gonosz fiai követek útján behívták a fattyú Boricsot, jöjjön be és segítségükkel foglalja el a királyságot, mert Kálmán király fiának hitték őt. Borics tehát rutén és lengyel segítséget szerzett, eljött Magyarország határszélére, arra a helyre, amelyet Sajónak neveznek. ♣ A király összegyűjtötte seregét, és ellement indult. Igen sok nemes állt Borics pártjára. A magyar főembereket tanácsba hívták a királyhoz: a király azt kérdezte tőlük, tudják-e, hogy Borics fattyú, avagy Kálmán király gyermeke. A király hívei azt felelték: kétségkívül tudják, hogy Borics fattyú, és semmiképpen sem méltó a királyi koronára. A hűtlenek és ellentmondók azonban bizonytalanul suttoztak, és tétovázva kétfelé sántikáltak. ♣ Amennyire a király és tanácsosai tudták, elkülönítették a juhokat a bakoktól, és keményen elhatározták, hogy azon nyomban leölik az árulókat, mert ha késnek, azok még történetesen átmehetnének Boricshoz, és veszedelembe döntik az országot. Zendülés támadt, nyomban megfogták Lampért ispánt, és amikor kivonszolták a királytól, édestestvére székkal hasította szét a fejét, úgyhogy agyveleje kiloccsant. ♣ Fiát, Miklós ispánt, ugyanott fejezték le. Megölték ott az Ákos nembeli Majnoltot és másokat. A megmaradt árulók félre-

vonultak, és egyesült erővel akartak a királyra támadni; a hívek azonban elébük vágtak. Simánd nembeli Tivadar volt az árulók feje, meg Folkus és Titus, de kiváltképpen Sámson. Tamás és Torda ispánok apja, Sámson azt javallotta, hogy menjenek a királyi gyűlésbe, és ott szidják meg a királyt sokak színe előtt. ♣ Mind javallották ezt, akik hallották. Boricsot is hívságos remény fogta el, nagyon hálálkodott neki; amit kezdett, nyilván véghez is akarta vinni, és azt gondolta, hogy mert szidják a királyt, megszerezheti az országot. ♣ A király a Sajó folyó közelében telepedett meg, és amikor főembereivel, vitézeivel a sátorban ült, íme belép Sámson, és így szól a királyhoz: „Mit művelsz az országgal, te hitvány eb! Jobb lenne, ha uradnak, Boricsnak hagynád a királyságot, és monostorban élnél, ahogyan az apád élt.” Ekkor a király főemberei hirtelen felugráltak, ♣ és Ottó fia, János sümegi prépost, a király jegyzője, így szólt Bod ispánhoz: „Mire várunk? Miért nem fogjuk el?” Mikor azonban el akarták fogni, amaz gyorsan lóra pattant és elmenekült. A többieknek nem volt ott a lovuk, mert közelből gyalogszerrel jöttek a királyi tanácsba; de a láрма nagy volt. ♣ Bod ispán szolgája meghallotta a lármát, nyergeletlen lóra pattant, és lándzsájával a Sajóig üldözte Sámson. Tivadar és többi társai sajkába akartak szállni, hogy hamar általhozzák, de nem juthattak el odáig. Sámson ugyanis lovastul a folyóba zuhant, és üldözője a vízben elérte lándzsájával. Sámson köntöse alatt páncél volt, és a nehéz páncél miatt nem tudott úszni. ♣ Borics tehát nagysokaságú ruténnal és lengyellel a király közelében vert tábor. A magyar főurak követeket küldtek a ruténok és a lengyelek fejedelmeihez, akik Borics kedvéért eljöttek, és így szóltak hozzájuk: „Nem illő, hogy igazság ellenére országot keressetek a fattyúnak; mi ugyanis tudjuk, hogy igazság szerint Béláé a királyság, és ő az egész ország egyetértésével uralkodik.” ♣ Ennek hallatára Orosz- és Lengyelország fejedelmei nem segítették többé Boricsot, és ki-ki hazament a maga tartományába. Borics pedig nagy sokaságú néppel harcba indult a király ellen. ♣ A király azonban Isten segítségével Borics minden erejét megtörte a csatában, és karddal megszalasztotta; Mária Magdolna ünnepén halálba zavarta a lengyel sereget, elnyerte zsákmányukat, és nagy diadallal tért vissza. ♣ Ebben a csatában Miksa, Gáb

és Bátor vitézül, jelesen harcoltak, és amazok közül sokat elfogtak és megöltek; vértjük emberi vérrel volt beföcskenedezve. A csatában Miksa elfogta a bajszerző Tivadart, Vassas elfogta Vitált, Gáb pedig a lengyel, krakkói ispán fivérét; Bátor elfogta Andrást. ♣ Midőn a király elé vezették foglyaikat, nagyon hálálkodott nekik, és nagylelkűen megajándékozta őket. Miután az ország megerősödött kezében, Béla király borivásnak adta magát. Az udvarbeliek megszokták, hogy mindent megkaptak a királytól, amit csak részegségében kértek tőle, és amire a király kijózanodott, már vissza nem vehette. Részegségében ellenségeik kezébe adta Póst és Sault, akik jámbor emberek voltak, meg is ölték őket ok nélkül.

Vak Béla kilenc évig, tizenegy hónapig és tizenkét napig uralkodott. Az Úr 1141-ik évének február idusán (13-án) csütörtöki napon költözött az Úrhoz, teste Fehérvárott nyugszik.

ITT GÉZÁT KIRÁLYYÁ KORONÁZZÁK

Az Úr letekintett Magyarországra, és adott neki oltalmazót, aki járt erejének nagy voltában. Mert az Úr a királyságot Béla fiának, Gézának adta, akit szűz Szent Cecília napján koronáztak meg, és akinek megfogta kezét, megerősítette, sok népet rendelt alája, és kardja előtt a királyok hátát futamodásra fordította.

Julianus ispán álnok hűtlensége folytán Rápoltnémet vitéz beszállt Pozsony várába, ami nagy veszedelmére lett a magyaroknak; az ifjú király azonban nem tűrte ezt békén. ♣ Seregét a támadó németek dühe ellen vezette, akik a magyar végeket dúlták. A császár ugyan személyesen nem jött a király ellen, de Németországnak majdnem minden erejét Magyarország elpusztítására indította. ♣ A király főellen-sége, Henrik osztrák herceg Szász- és Bajorország minden harcosát magával hozta; ő volt ugyanis gyámja a gyermek Oroszlán Henrik hercegnek, aki Szász- és Bajorországot örökölte. Töméntelen erejükben bizakodva összegyűltek a németek, és mint az óriások, úgy álltak a magyarokkal szemben. ♣ A király azonban minden seregével Istenbe vetette reménységét, elrendezte seregét, és az ellenség ellen

indult. A papok és leviták, mind az ott levő deákok aggódó lélekkel és törődött szívvel fohászkodtak segítségért a mi Urunkhoz, Jézus Krisztushoz, és oltalomért a szentséges angyalokhoz, de kiváltképpen kérték Isten szűz anyjának, Máriának kegyelmét, mert Szent István király kiváltképpen az ő oltalmába ajánlotta Magyarországot. ✚ A királyt felövezték karddal, és Isten dicsősége megnyilatkozott fölötte, mennyei segedelemből szíve megerősödött, ő maga izmosabb lett, miként előbb volt, arca földerült, és vidám sietséggel ment a csatába. ✚ Elközelgett akkor egy Göncöl nevű hírhozó, aki jól tudott mindkét nyelven, és jelentette a királynak, jön már a német sereg, és azt mondotta, legjobb, ha a király most támadja meg őket, mert kevesen vannak, és még nem jöttek el mind, akiket segítségül hívtak. Ekkor a király ellenük indult, és sietve átkelt a magyar határon. Jó nagy lovaikon, mint az óriások, megdöbbentően meredtek fel előttük a németek. Gőgösen, becsmérlésekkel szidalmazva támadtak a magyarokra, hogy gyalázkodásukkal rémületbe ejtsék őket. Szembe velük a magyarok is csatára keltek, megfújták a kürtöket, megharsantották a harsonákat, felkiáltottak az égbe, és megkezdődött a csata. ✚ A rossz besenyők és a hitvány székelyek valamennyien egyszerre megfutamodtak, mint birkák a farkasok elől; szokás szerint ugyanis ők jártak a magyar hadsorok előtt. Ekkor néhány magyar csapat is megrémült a dühös németektől, mielőtt még a magyarok megütköztek volna. A hadimérkőzés elején a németek a magyarok fölé kerekedtek; olyanok ők ugyanis, mint az eretnekek, kezdetben mindig heveskednek, végül is azonban meglankadnak. ✚ Ekkor a király úr anyai nagybátyja, Belus, akit bánnak neveztek, övéi ezre fölött állván dicsőségében, a német csapatokra rontott, keményen rajtuk ütött szemtől szembe, és nagy vérontást vitt véghez közöttük. A király válogatott vitézei is megtámadták az ellenséget. Nehéz lón a csata a németeknek, erejük semmivé foszlott, hétezernél több harcos veszett kard élén, a megmaradottak pedig elfutottak. Megszabadította tehát az Úr a magyarokat ama napon a kegyetlenül dühöngő sárkányok torkából. Annyira megtört itt a németek ereje, hogy azután még a határszélükön lakó magyar parasztokat sem merték bántani, sem sérteni. ✚ A király pedig Isten kegyelméből szerencsés győzelmet nyervén, egész népével

együtt áldotta és magasztalta Istent. Ebben a csatában Uros ispán elfogta a német Rápoly grófot, aki éjszakai csellel már régebben elfoglalta Pozsony várát, és Gábor elfogta Ottót.

Ezután ama napokban éhség sanyargatta Magyarországot, és az emberek nagy részét halál nyelte el.

KONRÁD CSÁSZÁR MAGYARORSZÁGON KERESZTÜL MEGY JERUZSÁLEMBE

Ugyanezen idő tájban Konrád császár Magyarországon keresztül vonult Jeruzsálembe. Ámde Magyarországon nem Krisztus zárandokaként jelent meg, nem is békességet hozott ide, hanem zsarnoki és rabló dühösséget. Ugyanis áltató kérelemmel nyert bebocsátást, és Magyarországtól nagy összegű pénzt csikart ki, úgyhogy egész Magyarországon egyetlen anyaegyház vagy monostor sem maradt, amelytől ne vitt volna el pénzt, amelyek féltükben ne fizettek volna a zárandokló császárnak.

A császár átvonulását a jeles, tiszteletre méltó francia király követte, Krisztus zárandokához illő módon, Géza király tiszteSSéggel fogadta. Egy ideig Géza királynál időzött, komaságra lépett vele, és ilyen szerető kapcsolatban lévén, Géza király sok ajándékkal tisztelte meg, és vezérelte, amíg csak Magyarország minden sérelme nélkül át nem haladt a határon seregestül együtt, és el nem érkezett Görögországba. Ezután Géza királynak egy Györk nevű vitéz megjelentette, hogy Kálmán király fattya, Borics, a francia király kíséretében van; amikor ezt meghallotta, elküldött a francia királyhoz és mondotta: „Nem illik a jót rosszal viszonzni, és nem illő, hogy oltalmazd azt, aki életemre tör.” Ennek hallatára vita támadt a francia fejedelmek közt. Vitézeik ugyanis azt kérdezték, kicsoda közöttük az, aki a király halálán mesterkedik – ha megtalálják, megölik. Borics ugyanis azért jött el, mert némely magyarok tanácsolták neki, jöjjön be az országba, akkor majd sokan uruknak fogadják, elhagyják a királyt, és sokan csatlakoznak hozzá. Hallván a dolgot Borics, nyomban a francia király lábához borult, oltalmat és bocsánatot kért tőle: engedje meg, hogy bántalom nélkül kimehessen vele az országból. Amikor

Géza király megtudta, hogy Borics a francia királynál van, megkérte, hogy barátságukra való tekintettel küldje hozzá Boricsot kötözve. ♣ Ennek hallatára a francia király így szólt: „Tudja meg a király, hogy a király háza olyan, mint az egyház, lába, mint az oltár – hogyan adhatnám tehát én kötözve őneki azt, aki a király házába, mint az egyházba, és a király lábához, mint az oltárhoz menekedett?” Felelte erre a követ: ♣ „Mivelhogy mestereink úgy tanítják: az egyház nem vállal közösséget a fattyúgyermekkel.” ♣ Látván Borics, hogy élete veszélyben forog, azon az éjszakán elragadta Lajos király egyik paripáját és elmenekült. Egy lovász elébe vágott, vissza akarta tartani, de Borics leütötte karddal, fejétől melle közepéig hasította szét, és kiszabadult az üldöző kezéből. Ezután Géza király hercegi tartást rendelt atyafiainak, Lászlónak és Istvánnak, majd sereget vitt Oroszországba a ladoméri herceg ellen, hogy megbosszulja ipa, Minoszláv sérelmét, aki miatt már előbb is küldött sereget, mert a ruténok és kunok elbántak vele. Húsz évig uralkodott, meg három hónapig és tizenöt napig. Elköltözött az Úr 1161-ik évében, május 31-én, szerdán. Teste Fehérvárott nyugszik.⁷⁵

ISTVÁNT MEGKORONÁZZÁK

Helyébe fiát koronázták meg: tizenegy esztendeig, kilenc hónapig és három napig uralkodott. Uralkodása alatt László herceg, a vak király fia bitorolta a koronát fél esztendeig. Elköltözött az Úrhoz az Úr 1172-ik évében, február elsején, vasárnap; teste Fehérvárott nyugszik.

ISTVÁN BITOROLJA A KORONÁT

Ezután testvére, István bitorolta a koronát öt hónapig és öt napig. Február 11-én koronázták meg ugyanis, Exsurge vasárnapján. Legyőzték Szent Gyárfás és Protasius napján, kedden, amikor sok magyar nemes veszett el. Zimony várában halt meg, az Úr 1173-ik évében, április 11-én, csütörtökön; teste Fehérvárott nyugszik. ♣ István király fia, Géza, az Úr 1173-ik évében, március negyedikén, vasárnap költözött az Úrhoz; teste Esztergomban nyugszik.

HARMADIK BÉLÁT MEGKORONÁZZÁK

Ezután öccse, Béla uralkodott: üldözte a lopókat és a latrokat, és ő vezette be a kérelmezésnek azt a rendjét, ahogyan a római és a császári udvarban van. Január 13-án, vásárnap koronázták meg. Huszonhárom évig, egy hónapig és tizenkilenc napig uralkodott. Elaludt az Urban ugyanennek 1196-ik esztendejében, május elsején, keddi napon. Teste Fehérvárott nyugszik.

IMRÉT MEGKORONÁZZÁK

Fia, Imre követte őt, és nyolc esztendeig uralkodott, meg hét hónapig és hat napig. Felesége, Constancia, az aragon király leánya, a pápa tanácsára Frigyes császárhoz ment nőül. Az Úrhoz költözött az Úr 1200-ik évében, november harmincadikán, kedden. Teste az egri egyházban nyugszik.

MÁSODIK LÁSZLÓT MEGKORONÁZZÁK

Utána fia, László uralkodott, augusztus huszonhatodikán, csütörtökön koronázták meg. Hat hónapig és öt napig uralkodott. Elköltözött az Úrhoz annak 1201-ik esztendejében, május hetedikén. Teste Fehérvárott nyugszik.

SZENT ERZSÉBET ATYJÁT, ANDRÁST KIRÁLYÁ KORONÁZZÁK

Ezt III. Béla fia, András követte. László király halála után huszonheted napra koronázták meg Andrást, május huszonkilencedikén, pünkösd napján. Felesége, Gertrúd úrnő Németországból való volt, ettől nemzette Bélát, Kálmánt, Andrást és Szent Erzsébetet. De jaj! Kétségkívül az emberi nem ellenségének ösztönzésére, a nevezett úr-asszony a nagyságos férfiú, Bánk bán feleségét erőszakkal átadta valamelyik jövevény öccsének, hogy megbecsteleltesse. Ez okból a Bor nemzetségből eredett Bánk bán kardjával kerservesen kiontotta a királyné véré, súlyos sebet ej-

tett rajta, és az Úr 1212-ik évében megölte. Testét a szürke barátok pilisi monostorában temették el. Halála miatt sira-lom hangzott egész Pannóniában, és Bánk bán minden nemzetségében irtóztató, szörnyű vérontás következett.

ANDRÁS JERUZSÁLEMBE MEGY

Ezután András király a pápa úr meghagyására meglátogatta Szentföldet; ezt a parancsot még herceg korában kapta, miként az Extravagantesben áll a fogadalomról és a fogadalom beváltásáról a következőképpen: „Noha mindenkinek...”⁷⁶ Tudniillik ő teljesítette és váltotta valóra atyja fogadalmát. Ott a Szentföldön a keresztény sereg vezére és kapitánya lett a babiloni szultán ellenében, és dicsőséges diadalt aratott. Három hónapig maradt ott. Végül előszedte királyi kincsét, és különféle szent ereklyéket szedett össze: nevezetesen Szent István első vértanú koponyáját, Szűz Szent Margit vértanú koponyáját, Boldog Tamás apostol és Szent Bertalan jobb kezét, továbbá Áron vesszejének egy darabját és egyet a hat kancsó közül, melyekben Krisztus borra változtatta a vizet, és még sok egyebet, amit csak összegyűjthetett. Szentek drága kincseivel tért vissza Magyarországra. Országát virágzó állapotban találta. Ezt azonban nem tulajdonította a maga érdemének, hanem a szenteknek, akiknek ereklyéit magával hozta. Ega fia, Benedek, a királyné kancellárja a király elébe gyűjtötte mind az egyházak főpapjait. Aztán kiváltképpen csak azok az egyházak kapták meg a szent ereklyéket, melyek főpapjai az érkező király elébe siettek. ✠ Kilenc esztendő múlva a király összeházasította nemes leányát, Erzsébetet, a nemes férfiúval, Lajos thüringiai őrgróffal: sok esztendő múlva hasonlóképpen ez is fölvette a keresztet, és alázatosan Jeruzsálembe zarándokolt, és ott Krisztushoz költözött. Ünne-pét áhítatosan ünneplik meg Jeruzsálemben. András király az Úr 1235-ik évében, országlásának harmincadik esztende-jében költözött az Úrhoz; teste boldogan nyugszik az egre-si monostorban.⁷⁷

IV. BÉLA KIRÁLYT MEGKORONÁZZÁK

Utána fiát, Béla királyt október tizennegyedikén, vasárnap, amikor ezt éneklik: „Adj, Uram, békét!” – koronázták meg Szent Péter fehérvári egyházában, melyet ő maga szenteltetett fel; öccse, Kálmán herceg vitte mellette tiszteességgel a királyi kardot, Dániel rutén herceg pedig igen nagy tisztelettel járt előtte, és lovát vezette. Harmincöt évig uralkodott. Az Úr 1241-ik esztendejében Béla uralkodása alatt a mongolok, vagyis

A TATÁROK ELSŐ JÖVETELE

a tatárok ötszázezer fegyveressel betörtek Magyarországba.⁷⁸ Béla király a Sajó folyónál hadakozott ellenük, de legyőzték. Ebben a csatában szinte Magyarország egész vitézi népe odaveszett. Maga Béla király a tengerig menekült, s a tatárok kegyetlenül egész odáig üldözték. A tatárok három esztendeig maradtak Magyarországon, és miután a magyarok abban az időben nem vethettek, ezért amazok kivonulása után sokkal többen haltak éhen, mint ahogyan fogságba estek, vagy kard élétől haltak. ✠ Ezután Béla király visszatért a tengerparti részokról; a magyar nemzet csatában megölte Újhelynél Frigyes osztrák herceget, a harcias férfiút; az állkapcsán szúrták át. Noha a herceg odaveszett a háborúban, Béla király és a magyarok nem nyertek győzelmet.

A KIRÁLY OTTOKÁRRAL CSATÁZIK

Ezek után ugyanezen király az Úr 1260-ik évében fiával, Istvánnal, és Alpár kun vezérrel együtt nagyszámú sereget gyűjtött össze Morvaország táján Ottokár cseh király ellen; de július tizenharmadikán vereséget szenvedett, és Hainburg felé menekült. Békeszerető ember volt, hadakban, csatákban nem volt szerencséje.

A NÉP OSTOROZZA MAGÁT

Ugyanebben az időben, az Úr 1263-ik évében, a nép magamagát ostorozva futkosott mindenfelé. A király az Úr 1270-ik évében halt meg, május harmadikán, pénteken, a szent kereszt megtalálásának napján a budai szigeten; testét Esztergomban temették el a minorita testvérek egyházában, melyet Béla király még életében költséges és szép munkával építtetett a dicsőséges Szűz tiszteletére. ♣ Ott nyugszik boldogan Mária nevű feleségével, a királyné asszonnyal, a görög császár leányával, és legkedvesebb fiával, Bélával együtt. Virtusokkal teljes férfiú volt, akinek emlékezete minden magyaroknak és sok más nemzetbelinek szájában édes, mint a méz mind a mai napig. Testét Fülöp esztergomi érsek, igazság ellenére, kihantoltatta az említett egyházban, és igaztalanul a saját székesegyházában temettette el. Ezt az ügyet sokáig perelték a pápa előtt, végül is a minorita testvérek tisztességben és újból visszanyerték, és a Szűz oltára előtt még dicsőségesebben temették el. Itt ezek a szép versek olvashatók: „*Mária-oltáron, nézd, nyugszik a sírban e három: Béla, neje s herceg – örvendjenek ők az egeknek!*” Továbbá: „*Míg lehetett, ült trónja felett a király hatalomban: Csalfa lapult, szent béke virult, becsület vala ottan.*”⁷⁹

BÉLA FIÁT, ISTVÁNT MEGKORONÁZZÁK

Utána az Úr 1270-ik esztendejében fia, István kezdett uralkodni egész Magyarország felett; ez a Rábca folyónál emberül legyőzte és megszalasztotta Ottokár cseh királyt, aki csehekkel, osztrákokkal, brandenburgiakkal és sok mindenféle néppel hatalmasan tört be Magyarországba. ♣ Azután pedig Viddin bolgár várost vívta meg, legyőzte a bolgárokat, és királyukat szolgálatára kényszerítette. Két esztendeig uralkodott, és országlásának harmadik évében halt meg a nagy szigeten; a Boldogságos Szűz egyházában van eltemetve a budai szigeten, a begináknál.⁸⁰⁾

ISTVÁN FIÁT, LÁSZLÓT KIRÁLYÁ KORONÁZZÁK

Követte fia, László, és megkoronázták ugyanabban az esztendőben, amikor atyja meghalt, vagyis az Úr 1272-ik évében. Ez a László király a császár hívására az Úr 1276-ik esztendejében, morvaországi csatában megölte az említett Ottokár királyt.

Ezután az Úr 1282-ik évében Oldamér kun vezér összehozta a kunok seregét, és a Hód nevű tónál ellenség módjára tört Magyarországra, hogy uralma alá hajtja. Ellenében László király, mint a vitéz Józsuá, harcra indult nemzetéért, országáért. Ebben a hadjáratban Tamás fia Lóránt, a serény vitéz bátran támadta meg lándzsájával a kunokat, sokakat dicséretesen átvert és leterített. ✚ Amikor azután a harc a felek közt nagyon heves lett, Isten kegyelméből hirtelenül és váratlanul záporosó szakadt a pogányokra. Ezek ijukban és nyilaikban bizakodtak, de a sűrű eső miatt – a próféta szavai szerint – olyanok lettek, mint a föld ganéja. Isten segítségével László király így nyert diadalmat. ✚ Végetül a megmenekült kunok közül kevesen a tatárokhoz futottak, és azoknak ösztökélésére a tatárok az Úr 1285-ik évében másodszor is

Országos Széchényi Könyvtár

MÁSODSZOR IS BEJÖNNEK A TATÁROK

bejöttek Magyarországra, és egészen Pestig mindent kegyetlenül fölégettek. ✚ László király felesége apuliai Károly király leánya volt. Ő azonban megvetette a házastársi nyoszolyát, és kun leányokkal hált: Édua, Köpcsecs és Mandula volt a nevük; de volt sok más ágyasa is. Szerelmüktől szíve méltán megromlott, bárói és országának nemesei meggyűlölték.

ELJÖN A FERMÓI LEGÁTUS

Ezenfelül eljött ellenére a fermói Fülöp apostoli legátus, mivelhogy kun módra és nem katolikus szokás szerint élt. Ez megtiltotta a magyaroknak, hogy a magyar szokás el-

lenére szakállukat leborotválják, hajukat nyírják, és hogy kun süveget viseljenek, ami Magyarországon már szokássá vált. ♣ A királyt is kiközösítéssel fenyegette, ha nem gyűlöli meg a pogányokat, nem követi a keresztény szokásokat, és nem él házastársi nyoszolyában. De mit sem érven el a királynál, hazatért.

LÁSZLÓ KIRÁLYT MEGÖLIK

Ezután rövidesen, az Úr 1290-ik esztendejében, hétfői napon, nem sokkal szűz Szent Margit vértanú ünnepe előtt, a kőrösszei vár közelében maguk a kunok – akikhez pedig annyira húzott – a királyt nyomorúságosan megölték.

E László király idejében ugyanis Magyarország nagyságos dicsőségétől kezdett lehanyatlani, amint ezt az alábbi siralmas esetek és történetek mutatják. ♣ Belső háborúságok támadtak, városokat romboltak le, falvakat égettek porrá, a béke és egyetértés teljességgel megszűnt, a gazdagok elszegényedtek, az ínséges szegénység miatt a nemesek elparasztosodtak. ♣ Abban az időben a talyigát, vagyis a kétkerekű kocsit a nép László király szekérének nevezte, mivelhogy a folytonos rablás miatt az igavonó barmok megfogyatkoztak az országban, és barmok módjára maguk az emberek vonták a talyigát az állatok helyett.

ANDRÁS HERCEGET VELENCÉBŐL MAGYARORSZÁGBA HOZZÁK

Ugyanazon esztendőben a király halála után tizennyolcad napra velencei András herceget koronázzák meg, akit még László király életében hoztak be Magyarországra. Lássuk hát ennek az András királynak születését és származását, mily oknál fogva érdemelte meg Magyarország koronáját. ♣ Mikor ugyanis II. András király, IV. Béla király és Kálmán herceg atyja, első feleségének halála, helyesebben – miképpen fentebb mondtunk – megöletése után, az egyház parancsa szerint a tengeren áthajózott a Szentföldre, hogy az Úr sírját visszavívja, ott győzelmet nyert, és szerencsésen, tisztességgel visszatért. ♣ Végül Itáliába

ment, és egy ízben az estei őrgróf nagyszerűen vendégelte. Tudta az őrgróf, hogy a király özvegy, ragyogó szép leányát szép öltözetben állatta a király elébe. Látta a király, hogy a leány szép és szemeinek tetszetős, minthogy amúgy is nősülni akart, még ugyanaznap házasságra lépett ezzel a kisasszonnyal, és magával vitte Magyarországba. András király halála után ez az úrasszony haza akart térni atyafiaihoz; összehívta Magyarország főembereit, az érsekeket, püspököket, és nyilvánvaló jelekkel bizonyította, hogy gyermekkel terhes, és így tért haza Este nevű földjére. Itt atyjánál fiúgyermeket szült, akit a keresztségben Istvánnak neveztek. Ugy tartották és nevelték, hogy a magyar király fia. ♣ Mikor öregapja már végét járta, ő akarta megszerezni az őrgrófságot, de öregapja jobban lett, és őt messze elűzte. Így hát István Hispániába menekült, Jakab aragon királyhoz, akinek felesége István nénje volt, András magyar király leánya. Egy ideig ott maradt, majd ismét Itáliába ment, ahol Ravenna polgárai podesztává választották. Onnan elmenekült, és Velencébe jutott. ♣ Itt azután egy férfiú, egy Velence városbeli hatalmas, gazdag polgár, tudván és meggyőződve arról, hogy ez a magyar király fia, feleségül adta hozzá leányát, és minden jószágának részévé tette. Így született István fia, kit atyja után Andrásnak nevezett. Véghetetlenül gazdag anyai nagybátyjainak tanácsával és segítségével András még László király életében eljött Magyarországra, mivelhogy herceg volt, és András király országából nagyatyai jogon osztályrész illette meg. ♣ Amikor azután László királyt megölték, az ország bárói szerencsésen megkoronázták András herceget.⁸¹ Uralkodásának második évében nagy sereggel legyőzte Ausztriát; országlása alatt némely nemesek, nevezetesen Henrik fiai János és Henrik bán, Újlaki Pócs fia Ugrin és sokan mások András király sérelmére VIII. Bonifác pápától kértek királyt.

A MOSTANI KÁROLY KIRÁLYT NÉMELY BÁRÓK MÉG GYERMEKKORÁBAN BEHOZZÁK NÁPOLYBÓL MAGYARORSZÁGBA

A pápa teljesítette kérésüket, és egy Károly nevű tizenegy esztendőes fiút az Úr 1299-ik évében Magyarországra küldött,⁸² amikor András király még élt. E Károly nemzetisége és származása a következő: IV. Béla magyar király fiának, V. Istvánnak többek között volt egy Mária nevű leánya, ezt nőül adta Sánta Károlyhoz, annak a Nagy Károlynak a fiához, aki az egyház adományából lett Szicília királya; ez a Sánta Károly király nemzette István király leányától Martell Károlyt, Martell Károly pedig Rudolf császár Klemencia nevű leányától fiat nemzett, akit elsőbben ott-hon Carobertónak, vagyis Károly Róbertnek neveztek, Magyarországon pedig elhagyván Róbertot, a magyarok Károlynak hívták. ✠ Amikor azután ez a Károly már megérett az uralkodásra, és András király ellenében hatalomra léphetett volna, az említett pápa Károly érdekében András ellen több követet küldött, de ezek semmit sem végezhettek és hazatértek. Ezenközben az Úr 1301-ik évében Szent Félix napján András király a budai várban elnyugovék az Úrban, és eltemették Szent János evangélista egyházában, a minorita testvéreknél.

CSEHORSZÁGBÓL BEHOZZÁK VENCEL HERCEGET

András király halála után az ország bárói még ugyanabban az évben hamarosan két részre oszlottak olyanformán, hogy Máté, Amadé és Ugrin, akik az országban nagy hatalmú főemberek voltak, sok más nemes is, a gyermek Károlyhoz csatlakoztak, és királynak nevezték őt, de csak szóval, nem tettel. Az említett Porcs István fia Domokos, néhai András király tárnokmestere pedig és Miklós fia Demeter, Henrik fia Henrik, ezek az igen nagyságos urak, János kalocsai érsekkel, András egri püspökkel, Imre váradi püspökkel, Háb váci püspökkel, Antal csanádi püspökkel,

Miklós boszniai püspökkel és Jakab szepesi püspökkel – aki a püspökséget a maga élete fogytáig kapta – július havában Csehországba indultak Vencel királyhoz, hogy vegye át Magyarország kormányát, mert ha az egyház adta királyt fogadják el, az ország szabad lakosai elveszítik szabadságukat. Ezen okból irányozták lépteiket ehhez a cseh királyhoz: minthogy Ottokár királynak – akit a fentebb elmondottak szerint László király ölt meg – felesége Anna úrasszonynak, IV. Béla király leányának volt leánya; tőle nemzette Vencel nevű fiát, aki atyja halála után sok esztendeig uralkodott Csehországban. Ez a Vencel nem akart eljönni, de Rudolf császár leányától nemzett és született fiát, akit hasonlóképpen Vencelnek hívtak, a Morva folyó Csehország felé eső részén, egy Göding nevű faluban átadta a magyaroknak, természet szerint való királyukul; ott gyülekeztek össze az említett nemesek és püspökök, és levélbe foglalták, ezt hitükkel is megerősítették, úgy fogadták el őt egy lélekkel. ♣ Azután nagy hangon *Te Deum laudamus*-t énekeltek, elmentek Fehérvár királyi városába, ahol János kalocsai érsek a fentebb nevezett többi püspökkel együtt tiszteességgel megkoronázta – az esztergomi érseki szék akkor ugyanis nem volt betöltve. ♣ Azután Budára mentek. Ott János érsek elaludt az Úrban, Jakab szepesi püspök is elnyugodott békében. A minorita testvéreknél, Szent János egyházában temették el őket.

LÁSZLÓ KIRÁLY VISSZATÉR HAZÁJÁBA, VAGYIS CSEHORSZÁGBA

Budán székelt az említett király, akit a magyarok Lászlónak neveztek, de a bárók egyetlen várat, egyetlen hatalmat vagy tisztséget, egyetlen királyi jogot sem adtak vissza neki, éppúgy, mint a gyermek Károlynak sem: de az ország egyik része Károlyt, a másik Lászlót nevezte királynak, de csak név szerint, nem pedig valósággal vagy a királyi fölség és hatalom ereje szerint. ♣ Amikor a minap megkoronázott László atyja, Vencel király látta és megértette a magyarok leplezett ravaszságát, az Úr 1303-ik esztendejében számos sereggel bejött Pannóniába, egy ideig a Duna mellett, Pest körül tanyázott, magához vette László fiát az ország koroná-

jával együtt, és Werner fia László budai rektort, vagyis bírót, és még másokat foglyul ejtven békességgel visszatért a maga országába.

A BUDAI PAPOK KIÁTKOZZÁK A PÁPÁT

Ebben az időben prédikátor-rendbeli Miklós fráter, ostiai bíboros püspök, az apostoli szék követeként Magyarországra jött Károly érdekében. Néhány napig Budán székelt, majd látva, hogy semmire sem mehet, visszatért a római udvarba; ott, mikor VIII. Bonifác meghalt, őt választották meg és avatták fel pápává Benedek néven. Amikor eltávozott, valami okból interdictum alatt hagyta vissza Buda város polgárait. Mivel pedig a szerzetesek és plébánosok szigorúan tiszteletben tartották a kiátkozást, hitszegő álpapok keltek fel, a népnek istentiszteletet tartottak, és az általános tilalom alá vetetteknek kiszolgáltatták az egyházi szentségeket. De a rosszra még veszedelmesebb rosszat halmoztak: összehívták a népet, és égő gyertyák mellett fennhangon hirdették, hogy Krisztus helytartóját, a pápát, Magyarország összes érsekeit, püspökeit és papjait, mindközönségesen átok alá vetik. Ez történt Buda várában, Petermann bíró idejében, akit Vencel király helyezett be a fogságba vetett László bíró helyébe.

OTTÓ HERCEGET BEHOZZÁK

Eközben Henrik fiai és más nemesek Ottó bajor herceget hozták be Magyarországra királynak. Ez eljött, és az ország koronáját Venceltől elkérve, elhozta magával; az Úr 1305-ik évében elment Székesfehérvárra, hogy törvényesen királlyá koronázzák. Benedek veszprémi és Antal fráter csanádi püspök felkenték királlyá és a királyi koronával megkoronázták. Onnan Budára ment, és [karácsony ünnepnapján] királyi díszben, fején a szent koronával, nagyszámú néppel lovagolt végig az utcákon és tereken, mutatva mindenkinek, hogy törvényes király. Tamás fia Bekével hamarosan Erdélybe látogatott, ott azonban László vajda elfogta, és sok napig láncon tartotta várában. Ily keservesre fordulván sorsa, kiűzték Magyarországból.

A SZENT KORONA MEGTALÁLÁSÁRÓL

Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy amikor az említett Ottó herceg Magyarországra hozta a szent koronát, ellenségeitől való féltében, esztergályos mesterséggel egy csobolyóba rejtette. Amikor csendes éjszakán embereivel az országúton lovagolt, ahol igen sok utas járt, a szíj, amellyel a csobolyó borosedény módjára a nyeregkápára volt kötözve, véletlenül eloldozódott, leesett, hogy észre sem vették. Amikor azután kivilágosodott, és látták, hogy nincs meg a drága kincs, nagyon megijedtek. Gyorsan nyargaltak visszafelé, amennyire csak tőlük tellett: hát a koronát a sok járókelő közt megtalálták a földön, az országút közepén. Nem vette föl senki. Alighanem a kora éjjeli órákban veszett el, annyi bizonyos, hogy másnap estefelé találták meg. Csodálatos eset, el nem hallgatandó csoda! Mit értek ugyanis a korona elvesztésén, hacsaknem azt, hogy a herceg nem viselhette élete fogytáig a koronát, hanem elveszítette fejről a koronát is meg a becsületet is? Mit jelent, hogy senki sem találta meg, csak azok, akik vitték? Csak azt, hogy Pannónia nem veszítheti el angyal adta koronáját.

♣ Ezután az események során Werner fia László harmadik esztendőre kiszabadult Vencel király fogságából, és Csák fia Jánossal az éjszaka csendjében bement Budára a szűz Szent Petronella napját követő csütörtökön, a zsidók zsinagógája melletti kapun. Hirtelen megtámadta és megölte azokat a budai polgárokat, akik ellenségei és árulói voltak. ♣ Petermann városbíró egy szál ingben szaladt el, így is alig menekült meg. E polgárok közül kettőt, nevezetesen Márkus Hermannt és Márton mestert, a tizenkét esküdt polgár közül valókat, ló farkára kötve kegyetlenül végighurcoltatta a város terein és utcáin, és csontjaikat tűzbe vetette; jószágait elkobozta és birtokába vette. Továbbá ama hitszegő papokat – kezüket, lábukat bilincsbe veretvén – elküldte Tamás esztergomi érseknek. Az érsek börtönbe vetette őket, ott lehelték ki szomorú lelküket.

GENTILIS FRÁTER BÍBOROS ÚR MAGYARORSZÁGBA JÖN

Midőn tehát a gyermek Károly az ország támogatása nélkül tartózkodott Magyarországon, a minorita testvérek rendjéből való Gentilis fráter, Hegybeli Szent Mártonról címzett bíboros, az Úr 1308-ik évében a pápa teljes tekintélyével jött el Pannóniába. Békességben töltött egy észten-dőt, majd az Úr 1309-ik esztendejében rettentő hirdet-ménnyel az ország nemeseit átok kötelékével kötötte meg, a szegényeket és gazdagokat is egyetemlegesen és szigorú-an isteni kiközösítése alá vetette. Azokkal a nemesekkel cselekedte ezt, akik nem akarták a fent említett Károly ki-rálynak visszaadni a királyi és királynéi jussokat, és nem tekintették őt királynak. László erdélyi vajdát külön is ki-közösítette, mert igaztalanul magánál tartotta az ország ko-ronáját, melyet elvett Ottó hercegtől, amikor fogságra ve-tette; továbbá, mert ez a László István szerb király szakadár fiához adta feleségül leányát. Amikor tehát ezek a nemesek a temetőn kívül heverve látták a halottak tetemeit, lelkük megkeseredett, megzavarodott, és az Úr 1310-ik évében összegyűltek Pest mellett, a Rákos mezején, egy értelem-mel elfogadták királyul a többször említett Károlyt, majd Fehérvárra siettek, és Szent István ünnepe után nyolcad-napra, csütörtökön, ünnepelve és örvendezve megkoronáz-ták a szent koronával, amelyet László vajda visszaadott.

Ugyanebben az évben IV. Kelemen pápa Szent János ke-resztes vitézei által e világ keresztény népei közt nagy el-mésen felmérhetetlen kincset gyűjtetett, hogy általános hadjárat keljen át a tengeren a Szentföld visszafoglalására; azt a különleges kegyet adta az említett keresztes vitézek-nek, hogy a következő esztendőre minden bűneiktől felol-dozzák azokat, akik pénzt adnak – utóbb azonban nyilván-valóan láttuk, hogy a rengeteg kincssel nem történt semmi.

KÁROLY KIRÁLY ÉS HÍVEINEK CSATÁJA KASSA KÖZELÉBEN AMADÉ FIAI ÉS MÁTÉ ELLEN

Az Úr 1312-ik évében Károly király saját hadával a Sáros nevű királyi várat ostromolta, melyet a hatalmas főúr, Máté megbízásából Miklós fia Demeter tartott birtokában; ez a Trencsényi Péter fia Máté ezerhétszáz zsoldos lándzsást és majdnem minden erejét Demeter segítségére, a király ellen küldte, hogy erejükkel elűzzék a királyt a vár alól. Serege vezéréül az említett Demetert, továbbá a szépnek vagy nagynak nevezett Abát rendelte. Amikor a király meghalotta, hogy jönnek, azt gondolta, nem tud ellenük állani, visszavonult hát a Szepességbe, a szepesiek pedig hűségesen adtak neki lovasokat és gyalogosokat; a király ezekkel már bátrabban megtámadta ellenségeit. Eközben ezek Kassai városát kezdték vívni, hogy bosszút álljanak Amadé nádorispán haláláért, őt ugyanis Kassán a kassai németek – helyesebben szászok – ártatlanul megölték. Amidőn felderítőik hírül adták a király jövetelét, otthagyták a várost, és nagy bátran a királyi sereg elé indultak. A király is meg ők is siettek, hogy a csatára alkalmasabb helyet foglalják el, de azok hamarabb értek oda. Eközben a király és serege egy völgyben a Hernád mellett meggyónt és föloldozást nyert, majd magához vette az Úr szentséges testét a fent említett keresztes vitézektől, és mindenképpen felkészültek a halálra. ♣ Amazok meg – a béke legkeményebb ellenségei – fegyverbe öltöztek, és egy hegy ormáról hirtelen leereszkedtek az említett völgybe, harcra készen a király ellen. Szent Vitus és Modestus vértanúk napján, pénteken, a hegy oldalában oly kemény csata támadt, amilyen még nem volt Magyarországon a tatárok ideje óta. ♣ Ebben a csatában odavesztek a király familiárisai közül Porcs István fia Kakas, Bágen fia István, Tamás fia László, Aladár fia Jakab, Péter fia Mihály, Györke fiai Györke és Mihály, meg Péter beregi várnagy, csupa tekintélyes nemes. Amikor Györkét, aki a királyi zászlót vitte, a zászló alatt megölték, a király zászlaja is odaveszett: a király a keresztesek zászlaja alatt harcolt tovább. A másik részen pedig Miklós fia Demeter és Aba, a sereg vezérei, továbbá Amadé két fia

estek el hamarosan nyíltól halálra sebezve, és még igen sokan sérültek meg halálosan, itt vagy máshol fizették meg a halál adóját. A király, noha az ő részéről többen estek el, mégis dicsőséges diadalt aratott. Hisszük és valljuk, hogy ezt Isten cselekedte.⁸³

MÁRIA ÚRASSZONY, KÁROLY KIRÁLY ELSŐ FELESÉGÉNEK HALÁLA

Az Úr 1315-ik évében Mária úrasszony, a király úr első házastársa – lengyel nemzetség, Kázmér herceg leánya – szűz Szent Lucia vértanú ünnepe után harmadnapra boldogsággal bevégezte élete folyását; Székesfehérvárott a Boldogságos Szűz egyházában tették a föld ölébe.

Az Úr 1318-ik évében vette el a király úr Beatrix úrasszonyt, a római király leányát, a cseh király húgát, aki luxemburgi volt, de még ugyanazon év forgása alatt elszenderült az Úrban; a váradi székesegyházban temették el. Ugyanebben az évben a király ólomfedelekkkel kezdte befödetni a Szent Szűz fehérvári egyházát, melyet gyakorta tűz pusztított, pompás boltozattal is díszítette, és ezenfelül erős oszlopokkal szilárdította meg. Ugyanebben az [1321] esztendőben halt meg Máté nádorispán.

Országos Széchényi Könyvtár

KÁROLY KIRÁLY FELESÉGÜL VESZI ERZSÉBET ÚRASSZONYT

Az Úr 1320-ik évében Károly király feleségül vette László lengyel király Erzsébet nevű leányát, akitől az Úr 1321-ik évében a király Károly nevű fiút kapott: ez a fiú még ugyanabban az esztendőben, melyben született, meg is halt, és Fehérvárott van eltemetve. ♣ Az Úr 1324-ik évében Szent Remigius napján Visegrádon szülte ugyanez a királyné László nevű fiát a királynak.

A LIPPAI KOLOSTOR ALAPÍTÁSA

Az Úr 1325-ik évében kezdte meg a király úr a minorita testvérek számára a lippai egyház építését az új szent: Bol-

dog Lajos tolosai püspök és hitvalló tiszteletére, aki atyjának, vagyis a szicíliai király elsőszülöttének édestestvére volt: IV. Béla fia István magyar király leányának, Mária királynénak fia, aki fogadalmat tett és beöltözött a minorita testvérek rendjébe.

LAJOS SZÜLETÉSE

Az Úr 1326-ik évében, március 7-én született a király fia, akit örömeiben szent hitvalló atyjafiáról Lajosnak nevezett el.

Az Úr 1327-ik évében, virágvasárnap előtti szerdán a Boldogságos Szűz székesfehérvári egyháza siralmasan leégett, noha miképpen fentebb mondtuk, tűzvész ellen ólommal volt fődve: az egész lemezekbe foglalt ólomanyag a nagy tűztől úgy folyt le megolvadva a tetőről, mint a viasz, kivéve egy harangtornyot, amely a sekrestye fölött van. Ott sok szent ereklyét tartanak és őriznek; senki sem kételkedik abban, hogy ezeknek érdeméért maradt meg. A király az egyházat utóbb mégis ólommal fődette.

ENDRE HERCEG SZÜLETÉSE

Ugyanabban az évben, Szent András apostol napján született fia, akit Endrének nevezett el.

FELÍCIÁN MEGSEBZI ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ÚRASSZONYT

Az Úr 1329-ik évében meghalt a király László nevű fia. Ebben az időben, amikor Magyarország a béke óhajtott nyugalomán örvendezett, és ellensége sehonnan sem háborgatta, a békebontó, gyűlölethintő ördög a szívébe szállt egy Zách nemzetségbeli, Felicián nevű, már éltesebb, derecsdó fejű nemesnek: hogy egyazon napon karddal ölje meg Károly király urat és Erzsébet királyné úrasszonyt meg két fiát, Lajost és Endrét. Ezt a Feliciánt a néhai nádor, Trencséni Máté tette naggyá; utóbb Mátét elhagyta, és a király-

hoz tért; a király megkedvelte, szabad bejárást engedett neki, és ajtaja mindig nyitva állt előtte. Midőn azután az Úr 1330-ik évében, április tizenhetedikén, húsvét után való szerdán a király a királynéval és a mondott két fiával a visegrádi vár alatt, házában ebédelt, Felicián észrevétlenül a király asztalához lépett: kirántotta éles kardját, és a veszett kutya dühével hirtelen a királyra rontott; irgalmatlanul meg akarta ölni a királyt, a királynét és fiaikat. A kegyelmes Isten könyörületessege azonban nem engedte, hogy végbevihesse szándékát. A király jobb kezét könnyen megsebesítette ugyan – jaj, a királyné jobb kezének négy ujját egyszerre lecsapta: ujjait, melyekkel a szegényeknek, sínylődőknek és nyomorultaknak osztotta az alamizsnát; melyekkel számtalan templomnak varrt mindenféle köntöst, és fáradhatatlanul küldte az oltárookra és az egyháziaknak a drága bársony díszruhákat és kelyheket! Midőn azután az ott álló királyfiakat is meg akarta ölni, rávetették magukat a gyermekek nevelői, Kenezics Gyula fia [Miklós] és János nádor fia Miklós; fejükön halálos sebet kaptak, míg a gyermekek elmenekültek. Ekkor egy jó hajlandóságú ifjú, a Patak vármegyei Sándor fia János, a királyné alétekfogója úgy rohant Feliciánra, mint valami vérengző fenevadra: csákányával keményen nyaka és lapockája közé csapott, átvágta és leterítette; most az ajtókon mindenünnen benyomuló királyi bajvívó vitézek rémes kardjaikkal ízenként vagdalták össze a nyomorultat, és összekaszabolták, mint egy szörnyeteget. Fejét Budára küldték, kezeit, lábait más városokba; majd egyetlen növendék fiát és hű szolgáját – akik elfutottak, de meg nem menekülhettek – lófarkra kötözve emésztették el: tetemüket és csontjukat kutya falták fel az utcán.

Méltó is volt, hogy minden ízében szétmarcangolják Feliciánt, aki maga is keservesen megcsonkította sok keresztény testét, és hogy ne emberi módon haljon, hanem eb lévén eb módján, hogy hirtelen üssék le, mint az ebet, aki folyvást a szegénység sanyargatója volt. Kivonszolták a királyi udvarban levő Klára nevű, gyönyörű szűz leányát is, orrát, ajkát oly kegyetlen elmetélték, hogy csak fogai látszottak; két kezéről is levágták nyolc ujját, hogy csak hüvelykei maradtak, félholtan utcaszerte több városban lóháton hurcolták, és a szerencsétlent ilyen kiáltásra kényszerí-

tették: „Így lakoljon, aki hűtlen a királyhoz!” Volt még Felíciánnak egy Sebe nevű nagyobbik leánya is, egy Kopaj nevű nemesember felesége: Léva vára előtt Becsei Imre, az ottani várnagy parancsára ennek fejét vették, Kopajt mindhaláláig bebörtönözték; ezenfelül fiait keresztes vitézekkel egy tengeri szigetre küldték, hogy sose lássák viszont szülőföldjüket. Végül sok Felicián nemzetségbeli nemest lemészároltak. Így tehát a nyomorult Felicián fölségsértés bűnébe esett, felzavarta az országot, kiirtotta sarjadékait, gyalázatba döntötte és elpusztította nemzetségét, ebek martaléka lett, s e világból távoztában alvilági bilincsekbe hullt, pokol töltelékévé vált – szóbeszédül a világnak, okólásul a hűtleneknek. Szinte hihetetlen, hogy történt valaha valahol, egyetlen napon, ily szörnyű eset.⁸⁴ Mindaddig, míg ez történt, Károly király kedvező szelekkel hajózott, és szerencséjének sajkjája tetszésére hasogatta a tenger tarajos hullámain; de a forgandó szerencse már elfordította tőle arcát, hátat fordított neki, mindenfelől háborúság támadt, se-regét legyőzték; kezét-lábát is nagy fájdalmak hasogatták.

A KIRÁLY HADDAL MEGY BAZARÁD ELLEN

Ugyanis még abban az esztendőben, amelyben a rossz emlékű Felicián elpusztult, vagyis az Úr 1330-ik évében, a király számos sereget gyűjtött össze – ha nem is egész hatalmát, mert az ország határaitra is küldött különféle hadakat, sok harcost az ország ellenségei ellen. Tamás erdélyi vajda és Ivánka unokája, Miklós fia Dénes ösztökélésére ő maga szeptember havában Szörényen át Bazarád vlach vajda országába ment, hogy kiűzze Bazarádot erről a földről, bizonyára azért, hogy az országot az ösztökélők egyikének birtokába adja.⁸⁵ Oda nem való népnek lakhatatlan föld ez; ama fejedelem is mindenkor hűségesen megfizette köteles adóját a királyi fölségnek. A király elfoglalta Szörényt és a szörényi várat, a báni méltósággal egyetemben mindezt az említett Dénesre ruházta. Miután ez megtörtént, Bazarád tisztességes követeket küldött a királyhoz, és ezt üzenté; „Fáradoztál, uram királyom, a sereggyűjtéssel: ezért a fáradságodért hétezer ezüstmárka kártérítést adok. Békesség-

gel átadom neked Szörényt is mind a hozzávalókkal, amelyet erőhatalommal foglaltál el; ezenfelül hűségesen megfizetem minden esztendőben az adót, amivel koronádnak tartozom, továbbá pénzemen és költségemen egyik fiamat küldöm udvarodba, szolgálatodra: csak térj vissza békével, és ne döntsöd veszedelembé embereidet; mert ha tovább jöttök, el nem kerülitek a veszedelmet.” Ennek hallatára fennhéjázó elmével ily szavakat mondott a király a következőknek: „Mondjátok meg Bazarádnak: ő az én juhaim pásztora; szakállánál fogva húzom ki búvóhelyéről!” Ekkor egy Dancs nevű hű báró, zólyomi és lipthói ispán így szólt a királyhoz: „Uram, emberségesen szólj hozzád Bazarád, és ez tisztességedre válik; írd neki levelet, és tudasd vele szeretőd, kegyes jóindulatodat.” A király azonban megismételte fentebb mondott gőgös szavait és fenyegetését. Nem hallgatott a józan tanácsra, gyorsan továbbvonult a harcba. Olyan földre ért, melyet nem ismert sem ő, sem serege; a havasok és erdős hegyek közepette nem találtak eleséget, hamarosan étlenség, éhség kezdte sanyargatni a királyt, a vitézeket és lovaikat. Így lévén a dolog, fegyvernyugvást kötött Bazaráddal: amaz megesküdött, hogy engedelmeskedik a királynak, és biztonságosan hagyja visszatérni embereivel együtt, a helyes utat is megmutatja; a király ekkor nyugodtan visszafordult, bízván az álnok szakadárok hűségében. Seregével együtt olyan útra jutott, amely körös-körül, mindkét felől meredek sziklával volt elrekesztve; elől pedig, ahol az út tágasabb volt, a vlachok több helyen erősen körülsáncolták gyepűkkel. A királynak és embereinek eszébe se jutott az efféle; fenn a meredeken mindenfelől számlálhatatlan sok vlach futkosott és nyilazott a királyi seregre, mely összezorult az út mélyén; nem is út volt az, valóságos hajófenék; a tolongás miatt összevissza hullottak a legerősebb paripák a vitézekkel együtt, mert az út egyik oldalán sem tudtak fölkapaszkodni a meredek partra a vlachok ellen, előbbre sem jutottak, mert az elébük rakott gyepűk miatt el nem menekülhettek; beszorultak, mint a halak a varsába, a hálóba. Elestek az ifjak, a vének, és válogatás nélkül a főemberek, a hatalmasok. Péntektől hétfőig tartott ez a nyomorúságos állapot; e napok alatt úgy dülöngtek egymásra a válogatott vitézek, mint ringó, mozgó bölcsőben a kisdetek vagy a szél ingatta nádszálak. Nagy vereség lőn ott, mérhetetlen sokan estek el

a vitézek, főemberek és nemesek pénteken, Szent Márton ünnepe előtt való napon és rá következő hétfőn. Ott esett el három prépost, András mester, a fehérvári egyház prépostja, e nagyon tisztelendő férfiú, a királyi fölség alkancellárja – odaveszett a királyi pecséttel együtt; továbbá Mihály pozse-gai prépost és Miklós prépost az erdélyi Fehérvárról; továbbá András sárosi plébános meg a prédikátor-rendbeli Péter fráter, a tisztos férfiú – mind kiitták a kegyetlen halál poharát, minthogy nyomorultul sújtották őket főbe. Némely más papokat is, kik a király káplánjai voltak, megöltek; mérhetetlen sokaságú kun is elpusztult. Mind az egyházi férfiak, mind a világi nemesek tetemei a harc helyén várják az egyetemes feltámadás idejét; rokonaik sem tudják szeretteik tetemét soha visszakapni az ellenség támadásai miatt. A vlachok sok foglyot ejtettek, sebesülteket és sértetleneket, az elnyomottak számos fegyverét, drága ruháját, arany- és ezüstpénzét vették el, a drága edényeket, öveket, sok garasoktól duzzadó erszényt, sok fölnyergelt, fölkontározott lovat – mind ezt elvitték és átadták magának Bazarád vajdának. A király pedig rajta levő címeres fegyverzetét megcserélte Dénes fia Dezsővel – ezt kegyetlenül megölték, mert azt gondolták, hogy ő a király. A király csak nehezen menekült meg kevés hű emberének védelme alatt. Dancs mester és fia László, és a király familiárisai közül más vitézek, meg Berend fia Márton mester úgy álltak körülötte, mint a kőfal: magukra vonták mind a záporként hulló kardcsapást és nyíllövést, hogy megoltalmazza a király életét a halál támadásától. Illatos kenőcstől elbódult legyek módjára hullt mindenfelől a sereg körül a sok vlach is, miközben kegyetlenül ölték a keresztény népet és Krisztus fölkont papjait. A magyarok által ott megölt vlachok számát csak a furfangos pokolbeli számvető állapíthatta meg. Így járván ért el a király Visegrádra. Vitéz és kemény csatákat vívtak a magyarok, mégis megesett ez velük, hogy⁸⁶ [a folytonos diadalok miatt el ne gőgösödjének, vagy ha már elkevélyedtek, fenyítést kapjanak, hogy alázatosságot tanuljanak, és tudják meg, hogy az isteni szeretet kegyelmét bővebben érdemelhetik ki az atyai fenyítés vesszeje által. Mert azokat bünteti az Atyaisten, akiket szeret. Az Úr 1332. esztendejében, Szent István király napján fia született a királynak, kit akaratuk szerint Istvánnak neveztek el...

KÁROLY KIRÁLY HALÁLÁRÓL ÉS LAJOS HERCEG MEGKORONÁZÁSÁRÓL

Ezután a gyakran említett Károly király állandóan nagy nehéz betegségekkel kínlódott, melyek hosszú időn át főképpen lábaiban gyötörték, és módfelett hatottak reá. Végéhez érkezvén, az Úr 1342-ik évében, felvirradván a Boldog Szűz Margit ünnepét legközelebb követő szerdai nap, az ő várában, vagyis visegrádi lakóhelyén dicséretes véggel költözött az Úrhoz. Testét a fehérvári egyházban rejtették a föld ölébe. Uralkodott pedig megkoronázásától harminckét esztendeig.

Követte őt felülnevezett fia, Lajos herceg, kit ugyanabban a fehérvári egyházban, atyjának temetése utáni harmadik napon, vagyis Szent Jakab apostol ünnepét megelőző vasárnapon a Krisztusban tisztelendő atyák: Csanád esztergomi érsek, László pécsi, Miklós egri, Meskó veszprémi, Vid nyitrai, Kálmán győri és Lőrinc boszniai megyéspüspökök meg a többi főpapok egész Magyarország összes báróinak és egész nemességének egyetértésével és akaratából felkentek királlyá, és a szent koronával dicsőségesen megkoronáztak. Itt a királyt karddal övezte fel a nagyságos férfiú, Tamás erdélyi vajda, akinél hatalmasabbnak azon időben senkit sem tartottak, akit a már említett boldog emlékezetű Károly király is az ország minden más báróinál jobban és módfelett kedvelt és felmagasztalt, és akit maga Lajos király is fejedelmi adománnyal jutalmazott. Végül a királyt Szent István király szent jelvényeivel felruházva és felékesítve, fején a szent koronával levezették, és a királyi trónusra ültették. A felülmondott Lajos király mind az ott levő felülnevezett főpapok, bárók és nemesek kérésére ugyancsak megfogadta, hogy országának minden nemeseit kiváltképpen szeretetében tartja, és szabadságukban megőrzi. Lajos király azután Budára jött, itt mind a nép, a polgárok, papság meg az egyházi férfiak nagy hódolattal és tisztességgel fogadták, amint az a királyi felséget illeti. Ki is hamarosan ezután Visegrádra költözött, hogy ott időzzék.]

TARTALOM

Képes Krónika.....	5
Jegyzetek (Mezey László).....	125
Utószó (Tarján Tamás).....	138

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MEGJELENT

Mikszáth Kálmán: *Két választás Magyarországon*

Guy de Maupassant: *Egy asszony élete*

Krúdy Gyula: *Asszonyságok díja*

Henry Fielding: *A néhai nagy Jonathan Wild úr
élettörténete*

Karinthy Frigyes: *Pista, a gyöngykaplós* (novellák)

Kurt Vonnegut: *Éj anyánk*

Niccolò Machiavelli: *A fejedelem — Mandragóra
Képes Krónika*

ELŐKÉSZÜLETBEN

Jókai Mór: *A lőcsei fehér asszony* (I–II.)

B. Traven: *A halálhajó*

Charles Dickens: *Twist Olivér* (I–II.)

Országos Széchényi Könyvtár

A sorozatot alapította:

KOVALCSIK JÓZSEF, SZÁNTÓ GYÖRGY TIBOR,
SZVÁK GYULA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HU ISSN 1216-7002

ISBN 963 8164 07 7

Magyar Hírlap – Maecenas Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: a *Magyar Hírlap* vezérigazgatója
és a *Maecenas Kiadó* igazgatója
Fedélterv: *Felföldi Anna*
Szedte: *Magyar Hírlap Rt.*
Nyomta: *Athenaeum Nyomda, Budapest*
Felelős vezető: *Vida József* igazgató
Készült a Fűzfői Papírgyár színezett,
környezetbarát Altpoint papírjára
Terjedelem: 7,11 (A/5) ív

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár